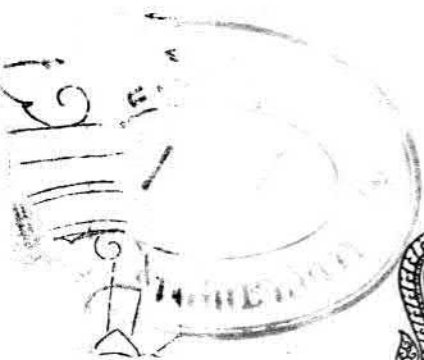

ด้ว้ว่ท่ท่ท่ท่
 ของ
 กองตำลล ท่ท่ท่ท่

แบบเรียนภาษาไทย
 ชั้นมัธยมปีที่ ๓
 เรื่อง

พระอภัยมณีเมื่อครองเมืองผล็ก

ป
 ๒๕๕๑

ของ
 ราชวงศีกษาริการ

พระนคร

แบบเรียนของกระทรวงศึกษาธิการ

หนังสืออ่านกวีนิพนธ์

พระอภัยมณีเมอครองเมืองผล็ก

(ตอน ๒๓ — ๒๖)

พระสุนทรโวหาร (สุนทรภู่) แต่ง

พิมพ์ครั้งที่สิบเจ็ด ๖๐,๐๐๐ เล่ม

พ.ศ. ๒๕๐๒

ปกกระดาษราคาเล่มละ ๒.๕๐ บาท

พิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสภา ปากคลองบางลำพู นคร
มีลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ

๐ ๐๑๔๔๐

คํานําฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๑๗

ในการพิมพ์แบบเรียน พระอภัยมณี ตอนเมื่อ
ครองเมืองผลึก ครั้งที่ ๑๗ นี้ กรมวิชาการพิจารณา
เห็นเป็นการสมควรที่จะทำคำอธิบายเกี่ยวกับแบบเรียน
เล่มนี้ ให้กว้างขวางยิ่งขึ้น เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่
การศึกษาของนักเรียน จึงได้มอบให้ นายภิญโญ สาธร
เป็นผู้ทำคำอธิบายประกอบ และขอให้ นายเจือ
สตะเวทิน เป็นผู้ตรวจแก้ไขให้เรียบร้อย ดังปรากฏใน
ฉบับพิมพ์ครั้งนี้ กรมวิชาการหวังว่าจะเป็นประโยชน์
แก่นักเรียน และครูผู้สอนสมความมุ่งหมาย.

กรมวิชาการ

เมษายน ๒๕๐๒

ประวัติผู้แต่ง

ผู้แต่งคำกลอนเรื่องพระอภัยมณี ที่เรียกกันทั่วไปว่า “สุนทรภู่” นั้น คือพระสุนทรโวหาร ชื่อเดิมว่า ภู คำตำแหน่งเจ้ากรมพระอาลักษณ์ฝ่ายพระราชวังบวร ฯ คือพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว (สมัยรัชกาลที่ ๔) ได้รับยกย่องว่า ในกระบวนแต่งกลอนสภาพหรือที่เรียกกันว่ากลอนตลาดแล้ว ไม่มีใครแต่งได้วิเศษเหมือนสุนทรภู่ เรื่องทุกเรื่องดั่งกลอนและความคิดที่ผูกเรื่อง แสดงให้เห็นจินตนาการและความเข้าใจเรื่องของชีวิตเป็นอย่างดี สุนทรภู่จึงได้รับยกย่องว่า เป็นจินตกวีเอก แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

สุนทรภู่เกิดในรัชกาลที่ ๑ เมื่อวันที่ ๒๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๒๕ เมื่อสร้างกรุงรัตนโกสินทร์ได้ ๔ ปี บิดาเป็นชาวบ้านกร่ำ อำเภอมืองแกลง จังหวัดระยอง มารดาเป็นชาวเมืองอิน มาอยู่ด้วยกันที่จังหวัดธนบุรี เกิดสุนทรภู่ได้ไม่นาน บิดามารดาก็หย่าขาดจากกัน บิดากลับไปบวชที่บ้านเดิม มารดามีสามีใหม่ ได้ลูก

หญิง ๒ คน ชื่อฉิมและนัม แล้วได้เป็นนางนมพระธิดา
ในกรมพระราชวังหลัง สุนทรภู่อยู่กับมารดาจึงได้
ถวายตัวเป็นข้าในกรมพระราชวังหลังตั้งแต่มยังเป็นเด็ก

สุนทรภู่เรียนหนังสือทั่วข้อวิชา รีมคลอง
บางกอกน้อย ซึ่งปัจจุบันนี้เรียกวัดศรีสดาราม ครั้นรู้
หนังสือพอเป็นเสมียนได้ ก็ได้เป็นเสมียนนายระวาง
กรมพระคลังสวน แต่อยู่ได้ไม่นานเพราะไม่ชอบงานอื่น
นอกจากแต่งบทกลอน จนสันตติ ในบทดอกสร้อยและ
สักวาตั้งแต่ยังรุ่นหนุ่ม เมื่อออกทำงานก็กลับมาอยู่
พระราชวังหลังอย่างเดิม นิสัยเจ้าบทเจ้ากลอนทำให้ได้
ลอบรักกับจันผู้หญิงข้างใน เป็นเหตุให้ถูกกริ้วและต้อง
เวนจำคุก แต่ไม่นานก็พ้นโทษเมื่อกรมพระราชวัง
หลังทิวงคต สุนทรภู่คิดไปบวชล้างอัปมงคลกับบิดาที่
เมืองแกลงและได้แต่ง “นิราศเมืองแกลง” ในครั้งนั้น
บังเอิญเป็นไข้ป่าอาการหนัก บวชไม่ได้ พอหายก็
เดินทางกลับกรุงเทพ ฯ พระองค์เจ้าปฐมวงศ์ซึ่งขณะ
นั้นทรงผนวชอยู่ทั่วตระมัง รับสุนทรภู่เป็นมหาดเล็ก
ให้อยู่ที่พระราชวังหลัง พระอัครชายาของกรมพระราช
วังหลังกรุณาประทานจันคนรักให้เป็นภรรยา ขณะเดียว

(๓)

กันนั้นปรากฏว่า สุนทรภู่มีอาชีพบอกละครให้
คณะละครนอกของนายบุญยังด้วย จนสิ้นรัชกาลที่ ๑
สุนทรภู่แต่งงานแล้ว ๓ เรื่องคือ โคบุตร นิราศเมืองแกลง
และนิราศพระบาทตามลำดับ

ในรัชกาลที่ ๒ เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๕๕ มีผู้เขียน
บัตรสนเท่ห์กันมาก พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
โปรดให้ข้าราชการหมื่นศรีสุนทร และให้หาบท
ประพันธ์ของผู้ต้องสงสัยซึ่งมีของ สุนทรภู่ รวมอยู่ด้วย
เอามาเทียบสำนวนกับบัตรสนเท่ห์ เพื่อหาตัวผู้เขียน
ไม่ว่าสุนทรภู่จะเขียนบัตรสนเท่ห์ด้วยหรือไม่ แต่
ปรากฏว่า สุนทรภู่หลบไปอยู่ในถ้ำเขาหลวงเพชรบุรี
แล้วเลยไปอยู่กับหม่อมมุนนาท ในกรมพระราชวังหลัง
ซึ่งออกไปทำนาอยู่ในเมืองนั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธ
เลิศหล้านภาลัย ทอดพระเนตรเห็นสำนวนบทกลอนของ
สุนทรภู่ ก็พอพระราชหฤทัย โปรดเกล้าฯ ให้หาตัวมา
รับราชการเป็นอาลักษณ์ สุนทรภู่จึงมีโอกาสเข้ารับ
ราชการเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๓ ได้เป็นกวีที่
ปรึกษาในพระราชนิพนธ์บทกลอนต่างๆ มีความชอบ
ได้เป็นที่ “ขุนสุนทรโวหาร” และได้รับพระราชทาน

ที่ดินให้ปลูกเรือนอยู่ที่ท่าช้าง มีตำแหน่งเผ้าเป็นประจำ
เวลาเสด็จประพาสก็ได้ตามเสด็จไปเป็นผู้อ่านและเขียน
พระราชนิพนธ์บทกลอน ระหว่างรับราชการเป็นกวีที่
ปรักษานั้น สุนทรภู่เคยท่วงตึงบทกลอนของพระเจ้า
ลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ต่อหน้าทีประชุม จน
ทรงขัดเคืองหลายครั้ง เป็นเหตุให้สุนทรภู่เกรงราชภัย
ถึงกับออกบวชเมื่อกรมหมื่น เจษฎาบดินทร์เสวยราชย์
เป็นรัชกาลที่ ๓

ในระบะที่สุนทรภู่รับราชการอยู่เมื่อรัชกาลที่ ๒
นั้นมีบุตร ๒ คน บุตรชายคนใหญ่ชื่อพัด บุตรชาย
คนเล็กชื่อนาบ เข้าใจกันว่านายพัดเป็นบุตรของภรรยา
ที่ชื่อนั้น แต่นายนาบนั้นเป็นบุตรของภรรยาคนที่ ๒
ซึ่งชื่อนมเป็นชาวบางกรวย นายนาบคนนี้เป็นกวีเหมือน
บิดา เพราะยังมีเพลงยาวที่แต่งปรากฏอยู่ จันภรรยา
คนแรกไม่พอใจที่สุนทรภู่มีภรรยาใหม่ จึงหย่าขาด
จากกันไปมีสามีใหม่ ส่วนนมนั้นคลอดบุตรได้ไม่นานก็
ถึงแก่กรรม ต่อจากนั้นสุนทรภู่มีภรรยาอีกหลายคนแต่
อยู่ด้วยกันไม่ยัด ภรรยาคนเดียวที่สุนทรภู่รักมากที่สุด
และคร่ำครวญอยู่จนถึงวัยชราคือจันภรรยาคนแรก ใน

(๕)

รัชกาลที่ ๒ นั้นเองที่สุนทรภู่เขียนคำกลอนเรื่องพระอภัย
มณีขึ้น เพื่อดวยเจ้านายและจำหน่ายแก่ประชาชน
ทั่วไป โดยเขียนเป็นตอน ๆ ได้ราคาเล่มสมุดไทยละ
๔ บาท

ในรัชกาลที่ ๓ นั้น สุนทรภู่บวชอยู่นานถึง ๑๘ ปี
และเร่ร่อนไปอยู่วัดต่างๆ หลายวัดเช่น วัดราชบูรณะ
วัดอรุณราชวราราม และวัดเทพธิดา เป็นต้น เมื่อลา
สิกขาบท พระองค์เจ้าลักขณานคนทรงเลื่อมใสใน
บทกลอน จึงทรงอุปถัมภ์สุนทรภู่ให้เป็นครูบอกบท
ดอกสร้อยสักวา และปรากฏว่าสุนทรภู่ได้ภรรยาอีก
คนหนึ่งชื่อนางขอม่วง มีบุตรด้วยกันคนหนึ่งชื่อนิล

ต่อมาสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุน
อิศเรศรังสรรค์ทรงปรานี โปรดให้ไปอยู่ที่
พระราชวังเดิม ซึ่งเป็นที่ประทับในสมัยนั้น ครั้น
พระองค์ทรงบวรราชาภิเษกเป็นพระบาทสมเด็จพระปณ
เกล้าฯ ในรัชกาลที่ ๔ ก็โปรดเกล้าฯ ให้สุนทรภู่
รับราชการเป็นเจ้ากรมพระอาลักษณ์ฝ่ายพระราชวังบวร
มีบรรดาศักดิ์เป็น “พระสุนทรโวหาร” เวลานั้นอายุ
๖๖ ปี สุนทรภู่รับราชการประมาณ ๕ ปีถึงแก่กรรม

(๖)

ในรัชกาลที่ ๔ พ. ศ. ๒๓๕๘ รวมอายุได้ ๗๐ ปี แม้
ว่าสุนทรภู่ได้ตายไปแล้วกว่า ๑๐๐ ปี แต่ชื่อเสียง
และวรรณกรรมของสุนทรภู่อยังไม่ตาย งานของท่าน
เป็นงานที่คนไทยรุ่นหลังยังชื่นชมอยู่เสมอ

๕ ความเบ่งตน

ท้าวสุทนต์ครองเมืองรัตนากับนางปทุมเกสรหมเหสี
มบุตรชื่อพระอภัยมณี (พี่) และศรีสุวรรณ (น้อง)
เมื่อบุตรทั้งสองมีอายุพอสมควร ท้าวสุทนต์ก็สั่งให้
ไปแสวงหาศิลปศาสตร์ เพื่อประโยชน์แก่การปกครอง
บ้านเมืองในภายหน้า ทั้งสองจึงออกเดินทางไปสืบ
เสาะหาอาจารย์และเมื่อพบแล้วพระอภัยมณีเลือกเรียน
วิชาเบ้าบ อันสามารถทำให้ผู้ฟังเคลิ้มหลับสนิท และ
อาจให้ถึงตายได้ ศรีสุวรรณเรียนกระบี่กระบอง
สามารถควงกระบองบองกันอาวุธที่ขัดมาจากทุกทิศได้
ครั้นเรียนสำเร็จเป็นอย่างใดแล้ว ทั้งสองก็กลับไป
รายงานผลของการเรียนต่อท้าวสุทนต์ ท้าวสุทนต์
เห็นว่ามิใช่วิชาสำหรับครอบครองบ้านเมือง ก็โกรธ
ติเตียนอย่างรุนแรง พระอภัยมณีและศรีสุวรรณอับอาย
ขำราชการยิ่งนัก ก็ออกจากบ้านเมืองเที่ยวตุ่หัดตุ่เหว
ไป และไปได้สหายสามคนชื่อ โมรา สาณน และ
วิเชียร ซึ่งล้วนเป็นพราหมณ์มีความรู้พิเศษคนละอย่าง
พราหมณ์โมรา สามารถผูกฟ้างัญญาชนเป็นสำเภา

(๘)

เล่นไปได้ทั้งบนบกและในน้ำ พราหมณ์सानนเรียกลม
เรียกฝนได้ พราหมณ์วีเชียรยังธนูแม่น และยังได้
ทะเลเจ็ดลูก ขณะที่แสดงวิชาอวดกัน พระอภัยมณี
เฝ้าดู ๑๖๕ คนอื่น ๆ ต่างก็หวั่นสั่นทิต ขณะนั้นนางยักษ์
ผู้เสื่อสมุทรมาทพบพระอภัยมณีกำลังเป่าปี่ เปลี่ยน
เป็นเพลงบวงสรวงเทพารักษ์ต้นไทรอยู่พอดีก็บังเกิด
ความรัก จึงเข้าอุ้มพาไปถ้ำ และได้ไวเป็นผัว
ตน อยู่ด้วยกันจนเกิดบุตรชายคนหนึ่ง ชื่อ สีนสมุทร
เป็นมนุษย์เหมือนพ่อ แต่ร่างกายแข็งแรงมีกำลัง
เหมือนแม่

ส่วนศรีสุวรรณกับพราหมณ์สามคนนั้น เมื่อตน
ขึ้นไม่เห็นพระอภัยมณี ก็พากันเที่ยวตามหาจนหลง
เข้าไปในเมืองรมจักร และภายหลังได้มีโอกาสดำ
ช่วยเจ้าเมืองรมจักรรบชนะท้าวอเทวน ซึ่งยกมาล้อมบ้าน
เมืองเพื่อชิงนางเกสราลูกสาวเจ้าเมืองรมจักร ต่อมา
ศรีสุวรรณก็ได้กับนางเกสร่า มีบุตรหญิงคนหนึ่งชื่อ
อรณรศมี

เมื่อสินสมุทรอายุได้แปดขวบ มีกำลังแข็งแรง
มากจนแล้ว พระอภัยมณีกับสินสมุทรบังเอิญได้อาศัย

(๕)

เงือกนำผัวเมียกับลูกสาวพาหนีออกจากถ้ำ นางผีเสื้อ
ไล่ตามไปทันจึงฆ่าเงือกผัวเมียเสีย ส่วนลูกสาวเงือก
พาพระอภัยมณีหนีต่อไปจนเข้าบริเวณเกาะแก้วพิสดาร
ของฤๅษีผู้วิเศษ ซึ่งนางผีเสื้อสมุทรแพ้อำนาจไม่กล้า
เข้าไป พระอภัยมณีกับสินสมุทรพร้อมกับนางเงือก
จึงพนกัษ และขออาศัยอยู่กับฤๅษีที่เกาะแก้วพิสดาร
นั่นเอง ส่วนนางผีเสื้อสมุทรรยังคงดักอยู่ใกล้ๆ เกาะ
นั้น ต่อมาพระอภัยมณีได้นางเงือกที่เป็นผู้พาหนะนั้น
เป็นเมีย

ฝ่ายท้าวสิลราชเจ้าเมืองผลึก พาบุตรหญิงชื่อ
สุวรรณมาลีออกเที่ยวชมทะเล เผอิญเกิดพายุใหญ่พัด
เรือท้าวสิลราชพลัดจากขบวนไปแต่ลำพัง จนถึง
เกาะแก้วพิสดาร ได้พบกับพระอภัยมณีและสินสมุทร
จากลับพระอภัยมณี และบุตร จึงได้ขอโดยสารไปด้วย
ขณะมากลางทางนางผีเสื้อสมุทรตามมาอาละวาดจน
เรือแตก ท้าวสิลราชจมน้ำตาย สินสมุทรพานาง
สุวรรณมาลีว่ายน้ำไปทางหนึ่ง ส่วนพระอภัยมณีพลัด
ไปอีกทางหนึ่ง และถูกนางผีเสื้อสมุทรตามติดไปด้วย
แต่ไม่กล้าเข้าใกล้ เพราะกลัวอำนาจเวทมนตร์ที่

พระอภัยมณีเรียนมาจากฤษี พระอภัยมณีและบริวาร
 ถกคลื่นซัดไปขึ้นชายหาดเชิงเขาแห่งหนึ่ง จึงพากันบน
 ขนไปอยู่บนเขา นางผีเสื้อสมุทรไม่อาจบนตามขน
 ไปได้ก็เรียกภักดีบริวาร มาช่วยกันล้อมเชิงเขาไว้ เมื่อ
 พระอภัยมณีหมดหนทางเข้าเช่นนี้จึงเป่าป ทำให้นาง
 ผีเสื้อสมุทรขาดใจตาย ต่อมาบังเอิญอุศเรนบุตร
 เจ้าเมืองลังกาซึ่งเป็นคนคู่หมั้นของนางสุวรรณมาลี เทย
 ติดตามหานางสุวรรณมาลีผ่านมาทางนั้น พบพระอภัย
 มณีกับบริวารเข้า ก็ยอมให้โดยสารถือไปด้วย

ส่วนนางสุวรรณมาลีกับสินสมุทร ขนไปอาศัยอยู่
 บนเกาะแห่งหนึ่ง มีข้ามเรือโจรสลัดพวกหนึ่งแล่นมา
 พบเข้า จึงแวะรับขนเรือไปทั้งคู่ ในระหว่างทาง
 นายโจรพยายามจะแย่งนางสุวรรณมาลี สินสมุทร
 จึงฆ่านายโจรเสีย แล้วเขายังับการนำเรือเดินทาง
 ต่อไปจนถึงเมืองรมจักร ได้พบศรีสุวรรณผู้เป็นอาและ
 บอกว่านางสุวรรณมาลีเป็นแม่ ต่อมาศรีสุวรรณคิดจะ
 ไปสืบหาพระอภัยมณี จึงชวนสินสมุทร นางสุวรรณ
 มาลี และนางอรุณศรีมิ่งลงเรือท่องเที่ยวไป จนไปพบ
 ขบวนเรืออุศเรนซึ่งมีพระอภัยมณีโดยสารมาด้วย

อุศเรนทราบว่านาง สวรรณมาลีมากับเรือลำนั้น
ก็จะขอรับนางไป แต่สินสมุทรไม่ยอมจึงเกิดรบกัน
พระอภัยมณีคิดถึงคุณของอุศเรนทำให้ โดยสารเรือมา
จึงวางตนเป็นกลาง แต่อย่างไรก็ตามอุศเรนสู้สินสมุทร
ไม่ได้ ต้องยอมแพ้พาพรรคพวกกลับไป พระอภัยมณี
กับพวกก็แล่นเรือไปยังเมืองผลึก นางมณฑามารดา
นางสวรรณมาลี ซึ่ง^๗เป็นมเหสีท้าวสัทรราชเจ้าเมืองผลึก
ทงมณาตaylorครึ่งเรือแตก แต่งตั้งให้พระอภัยมณีปกครอง
บ้านเมืองต่อไป ส่วนนางสวรรณมาลียังไม่หายแค้นใจ
พระอภัยมณีตอนวางตนเป็นกลาง เมื่อคราวสินสมุทร
รบอุศเรน จึงออกไปบวชเป็นขี้เฒ่า ไม่ยอมเป็นเมีย
พระอภัยมณี ทั้ง ๆ ที่นางรักพระอภัยมณีอยู่

ในเมืองผลึก มีหญิงคนหนึ่งรูปปร่าง^๘ชั่ว แต่
เป็นคนเจ้าปัญญา ชื่อว่านางไฟใจที่จะได้ผู้มีอำนาจ
วาสนา ฉะนั้นเมื่อทราบว่ พระอภัยมณีต้องการหา
คนมีความรู้ไว้ช่วยราชการบ้านเมือง จึงเข้าไปถวาย
ตัว พระอภัยมณีก็รับนางไว้เป็นสนม เรื่องจากนั้น
ถึงตอนที่จะได้เรียนต่อไป

เรื่องพระอภัยมณี

ตอนที่ ๒๓

พระอภัยมณีอภิเษกกับนางสุวรรณมาลี

ฝ่ายพระองค์ทรงโฉมประโลมสวาท บำรุงราษฎร์
เจริญจิตทุกทศาศ กิดคะเนถึงองค์พระธิดา ยังไม่ลาพรต
เลยทำเฉยเชอน เสี้ยแรงรักผูกฝ่ายหมายส่วงวน เจ้า
กระบวนนี้กระไรใครจะเหมือน นิ่งกระนั้นมิได้จะไปเดือน
แม่นบิตเบือนบาปกรรมก็ทำเนา แล้วพระแกล้งแต่งองค์
ทรงประดับ เครื่องสำหรับบรรณงค์ทรงวันเสาร์ หึงเครื่อง
นางอย่างทรงของนางเยาว์ ส่งให้เจ้าพนักงานใส่พานทอง
แล้วห่อหุ้มคลุมปิดผนิดไว้ หวังมิให้ชายหญิงเห็นสิ่งของ
ครันสรรพเสร็จเสด็จมานนเทียรทอง ถึงห้องน้องศรี
สุวรรณจันรรจา พื่อไปด้วยช่วยชวนหลวงชัสสิก แม่น
สมนทกรณนดหนักหนา พระน้องยมพรมพักตร์พจน
อุปมาเหมือนหนึ่งไก่อ้อยู่ในมือ เมื่อพระพนกระไรพระทัย
อ่อน ให้ปลิ้นปล้อนปละปล่อยมาน้อยหรือ เขาถือแล้ว
แล้วเคลื่อนไม่เหมือนล่อ ฉวยหลตมือแล้วก็อายเขา
ตายจริง

พระเชษฐาว่าพลัดผดกันดี สารีพัดแพ้วแก่ผู้หญิง
แล้วลูกเต้าเล็กหวงคอยทั้งตึง ต้องยุ่งยักยอดยากลำบาก
ใจ พลงแย้มสรวลชวนพระน้องดำเนินนาถ มาทรง
ราชยานรัตน์จรัสไซ พร้อมสะพรั่งทั้งขุนนางพวกข้างใน
เสด็จไปเขารุ่งตามทุ่งนา ถึงคริที่ประทับก็ยับยั้ง พร้อม
สะพรั่งไพร่นายทั้งซ้ายขวา พระชนเหล่าสาวสรวลกลยา
ค้อยล่ำเลียบเดินเนินงกรม

ฝ่ายพระนุชบุตรฤๅษีสาว เวลาเช้าออกอยู่หน้า
พระอาศรม ทั้งพี่น้องสองกุมารสำราญรมย์ ชวนกันชม
นกไต่ต้นไทรทอง ฟังกระหอดปรอดเพรียกร้องเรียกคู่
กระจับดูโลดเต้นเล่นผยอง เสียงหึ่งหึ่งผ่องกุ่มรินร้อง อาบ
ละอองอินทนิลแล้วบินจร นกตะขาบคาบได้ลูกไทรขยอก
ฝูงกระรอกไล่กระแตแลสลอน พฤษชาติดอกออกช่ออรชร
หอมขจรจ่อมผาทั้งด้าปี นางนั่งชมโสมนัสตรัสประภาษ
กับหน่อनाถพี่น้องสองฤๅษี พอผันแปรแลเห็นพระอภัยมณี
เลียบครีมากับพระอนุชา จึงสั่งสองหน่อไทให้ไปรับ มา
หยุดยับยั้งนั่งบัลลังก์ผา พระอภัยให้เอาพานพวงมาลา กับ
พานผ้าถวายเป็นค่านางเงี้ยว แล้วว่าโยมโถมน์สประหวัด
หวั้ง ถึงอยู่วังใจมาอยู่ที่ภูเข ไม่กลาดเคลื่อนเหมือนหน่ง

พระอุปัชฌาย์เทวอนางสุวรรณมาลีให้สัก

๓

เห็นอยู่เย็นเข้า เหลือจะเล่าแล้วทจกค้อาลัย คุณคะนั่ง
ถึงโยมอยู่บ้างหรือ หรือเพลินถือธรรมจันท์ไม่หวั่นไหว
ตัดสวาทขาดเด็ดสำเร็จไป เจี้ยวหรือใจเจ้าคุณพระมุนี

นางพึงรสพจมานโองการเกี้ยว ให้ซาบเสียวเสน่ห์
ในใจญาญ แต่มารยามานะกระษัตริย์ ทำพาทเพทุบายถวายน
พร ได้กวัดน้ำรำลึกนึกไม่ขาด ถึงเบื่องบาทบพิตรอดิศร
มิตรจิตมิตรใจอาลัยวรรณ เว้นแต่นอนหลับไปไม่ได้คิด
ทั้งทราบว้าวาลมความรู เขามาสู่สมภารสำราญจิต พอเข้า
นอกออกในได้ไซ้ซัด สำเร็จจข้าน้อยพลอยยินดี

พระเขื่อนขันธ์มพรมพักตร์เห็นหลักแหลม ช่างเห็น
แนมถวนละเมียดทั้งเสียดสี จงว่าโยมโน้มน้าวชาวบุรี ให้
เปรมปรีดีหาหาญการสงคราม หวังจะได้ไว้บำรุงกรุงผลึก
ให้ข้าศักราบเดียนทเสียนหนาม นางวาลมิตระกลพรวณ
พราหมณ์ ฐุกฤษยามยอมสมัครมากักต จงเลียงไว้ให้เป็น
ข้าพระดาบส เมอลาพรตพร้อมพรักเป็นศักดิ์ศรี จัด
สำเร็จเสร็จการบ้านเมืองดี จงมานมนต์คุณกรุณา โปรด
บำรุงกรุงผลึกให้ครึกครื้น สำราญรื่นเรืองเดชของเชษฐา
เมอแก่เฒ่าเล่าจึงกลับมาบรรพชา จำพรรษาเสียด้วยกัน
จนวันตาย

นางดาบสอดสำหักถื่นกระสันสวาท เริงฉลาดกลบ
 ๕ ๕ ๕
 เกลอนทงเอนสาย สอนกุมารหลานเลี้ยงกับลูกชาย ให้
 ถวายพระกุศลผลผลา

ฝ่ายอรุณมุณีญาษน้อย กระจ้อร้อร้อรู้จำคำสีกา กับ
 สิ้นสมุทรมุนีผู้พา ต่างก็ว่าหม่อมฉันบวชได้สวตมณต์
 ๕ ๕ ๕
 ปรมนิบัตวิวัฒทิพาवास มิได้ขาดขอถวายฝ่ายกุศล พระ
 ๕ ๕ ๕
 ศรีสว่าสาธุช่างบวชทน จะนิมนต์ไว้เสียเจียวประเดียน
 ๕ ๕ ๕
 ถาเรียนร่ำสำเร็จจะเห็จเหาะ อย่าไปเกาะเสียนะจะพระ
 ๕ ๕ ๕
 ญาษ กุมารว่าจะอยู่ริมบวร ไม่หน่ายหนั้นครเศนิเวศน์วัง
 ๕ ๕ ๕
 ศรีสุวรรณนั้นว่ากับสิ้นสมุท จวนจะตรุษอีกกระทึกไม้จัก
 ๕ ๕ ๕
 หวัง จะได้เล่นเต็นรำแต่ลำพัง ไปเที่ยวนี้ดูงานการวิว่าห์
 ๕ ๕ ๕
 สองญาษดีใจเมื่อไรกะ ฉันทอยากจะดูงานานหนักหนา
 ๕ ๕ ๕
 พระสงสารหลานขวัญจึงบัญชา สุตแต่อารมณ์ญาษทงพ
 ๕ ๕ ๕
 นื่อง ถาสักไปวันรุ่งก็พรงัน จะให้มีโชนหนึ่งตั้งฉลอง
 ๕ ๕ ๕
 นางดาบสอดสรูทำนอง อายพระน้องนุกยมอยู่พรมพราย
 ๕ ๕ ๕
 จึงใช้สองสุริยวงศ์ทรงสวสดี ยกเกสัซเพลมาถวาย แล้ว
 ๕ ๕ ๕
 เสแสร้งเกล้งอวดบวชสบาย พุดภิปรายไปแต่ข้างทาง
 ๕ ๕ ๕
 ศรีทธา

พระอภัยไม่ฟังเฟ้านังเกยว อย่าเลี้ยงเลยวเลยฉัน

รักคุณหนักหนา เครื่องประดับกับวอกเอบามา นิมนต์ลา
 พรจะได้ไปด้วยกัน ฤๅสาวดาวบสให้ออดสู เป็นไมรู้
 ที่จะคิดทำบิดผัน ยัมละไมในหน้าว่าเช่นนั้น จะสักวัน
 ก็ไต่เป็นโรมี แต่ไม่งามความอายอยู่ภายนอก เขาจะว่า
 เจ้าเมืองผลึกสกฤๅช นานนานหน้อยคอยทำฤๅชฟาด
 อย่าให้มิมลทินทันทนา พระพั่งนางช่างฉลาดไม่พลาด
 เพลย ฐูลักเลยหลายท่านองคลองหนักหนา จึงแกล้ง
 ตรัสตัดคำว่าธรรมดา วิสัยสามัญทั่วทุกตัวคน ทรักกัน
 สรรเสริญเจริญสัน ที่ซึ่งนินทาเกลลงทุกแห่งหน การ
 ฆหลายร้ายคมได้พณ จะกลัวคนครหาว่ากระไร ฤๅชวัน
 สักเป็นอำมฤค ไกรบวชสักสนับดับใดมม อัยารอราชา
 ฉวยฉันทัดใจ จะอุ้มไปกระนั้นคอกบอกรจริงจริง นางพั่ง
 เดือนเอนอายชังตายตอบ ให้ช้นชอบวิญญูณประสา
 หลึง ถึงอุ้มไปใครจะล่วงมาชังชัง แต่จะจริงเจียวหรือ
 ในพระทัยนิก หม่อมฉันทันมิใช่จะขัดข้อง เป็นข้ารอง
 บาทบงสัจจะสัก แต่ชาชาอย่าให้องอกรกระทิก จงทรง
 ตรักตรองความตามพระทัย

พั่งสนองพร้องเพราะเสนาล้า ไม่พลาดพลาดพลว
 แผลงแกล้งไข เจ้าพ่อนผัดขัดข้องให้หมองใจ พระอภัย

ผินหน้ามาหาหน้าอง ศรีสุวรรณกลนยมพรมพระพักตร์ ช่วย
เตือนนักสิทชนงอยู่ทงสอง อย่างไรจะพระฤาษีทงพี่น้อง
จะให้ต้องนอนค้ำหรืออย่างไร

ฝ่ายอรุณมุนินสนสมุท ยังเยาว์สุดซอตรงไม่สงสัย
ว่าจริงนะพระเจ้าบาจะช้ำไข สักเข้าไปอยู่ในวังเหมือน
อย่างเคย นางฟังคำชำเลื่องดหลานน้อย แล้วว่าพลอย
ด้วยเล่าเจ้าแม่เอ๋ย พลงชะม้ายพรายพรมทงยมเย้ย เชิญ
เสวยเกสัชนังจัดแจง

พระอภัยไม่ว่าจะคิด ทำจิตเหมือนจะกลนพระ
กันแสง แล้วว่าชะพระฤาษีมีเสี้ยแรง ช่างใจแข็ง
ขาดเค็ดไม่เมตตา จะผ่อนตามสามวันเหมือนมันหมาย
เหมือนเสียงทายทงชาติวาสนา มีพังก้าทำดอถอโศดา
ไม่เห็นหน้าฉันแล้วคุณพระมุนี แล้วเกล้งทำอ้องเหมือน
ซึงโกรธ ไม่ออกโอยรู้่อำลามารศรี ชวนพระน้องเสด็จมา
เข้าธานี ต่างไปททพมาศปราสาททอง พระอภัยไสยาสน์
เห็นออาสน์อ่อน ให้อาวรรณร่อนรณกลมอมอง ไม่เหมือน
คาดกลาดคิดผิดทำนอง พระตรีกตรองตรมจิตดังพิชป็น
ถึงสามวันกัลยาไม่ลาพรต โสกก่ำสรดเสียใจให้สะอื้น
ทงรักแค้นแสนกระสันให้กลนกลน สุดจะขั่นแข็งใจ

อาลัยลาญ อันเอนโอบโชนากระยาเสวย ก็ละเลย
 ลืมพระองค์น่าสงสาร ทั้งลืมเหล่าสาวสุรางค์นางอยู่นาน
 นฤบาลบรรทมกรมฤทัย

ฝ่ายวาลทเข้ามาสามีกัด เป็นเอกอัครสนมขวา
 อัจฉาสัย สังเกตดูแจ่มไม่แคลงใจ ภูวนัยน้อยจิต
 พระธิดา จำจะรับดับร้อนช่วยผ่อนผัน ให้ทรงธรรมเธอได้
 ชิตขนิษฐา ถึงเวรเฝ้าเข้าในที่ไสยา พอเพลาย่ำขงกลอง
 ประโคม จึงทำทัณฑ์ขบกล่อมอ่อนประณต เณลิมยศบทงสุ
 พระทรงโณม โอ้ดวงเดือนเคล่อนคล้อยลอยโพยม เคย
 ประโลมโลกาให้ถาวร วันกลับอับแสงไม่แจ่มแจ่ม นีรา
 แรมรสลับนางอับสร เหมือนโศกรักหนักยิ่งยุคนธร ด้วย
 อารมณ์หวังสวาทมาคลาดคลา สงสารพระอนุรุธที่สุดโสภ
 แสนวิโยคแยกนุชนางอุษา เพราะพระไท่พรพฤกษเทวา
 ให้สองราเวีตรางมาห่างเชย โอ้อีกพระอนุรุธทุกขพงศ์ มา
 เองคืออาทวานิจจาเอ๋ย แสนระกำซาใจกระไรเลย ลืม
 เสวยลืมสรงพระคงคา ก็ยังมีศรีศุกดักขณียักษ์ มาช่วยชัก
 เชิญเสด็จจะเห็จหา มือนอกอรรถมธุรสพจนา จะอาสา
 ไม่สมอารมณ์เอ๋ย

พระอภัยได้ดับทัณฑ์ขบกล่อม นางอนมเสนาะนำคำ

เฉลย ทั้งกลอนกาพย์ร่ายเรียบข้างเปรี๊ยะเปรี๊ยะ พระนิก
 เชยชมบุญญานางวาลี พระเออนโอยรู้โปรดเรียกมาริม
 อาสน์ ตรีสประภาษพูดจาด้วยมารศรี พี่เพลินพี่วังเว
 เพลงดนตรี เหมือนจะมีสกุลลักษณะช่วยชักจูง เจ้าเป็น
 ใหญ่ในสุรางค์นางสนม ทั้งพงศ์พรหมพราหมณ์พुरु
 ตระกูลสูง ย่อมพราวแพรวแววว้างเหมือนอย่างงู งาม
 กว่าฝูงวิหคบรรดามิ เ็นดูด้วยช่วยชุบเหมือนสกุลลักษณะ
 ให้สมรักร่วมอุษามารศรี จะผันแปรแก้ไขไหนดี พระ
 บุตรจึงจะสักช่วยตรึงตรอง

ฝ่ายวาลีปรีชาบุญญาฉลาด อภิวัตบาทมฤตมฤตลง
 จะขอรับอาสาฝ่าละออง มิให้ต้องเหนื่อยยากลำบากกาย
 ให้พระนุชบุตรมาอภิเษก เป็นองค์เอกอัครราชเหมือนมادت
 หมาย จงส่งพระอนุชาเสนานาย ให้บัตรหมายจัดงานการ
 มงคล ทั้งการเล่นเต็นท์เครื่องทำขวัญ อีกเจ็ดวันจะวิวาห์
 สถาปณ จะเชิญองค์นางเยาว์เข้ามาณฑล ขนบ่งบนแท่น
 รัตน์ชัชวาล พระชนชอบปลอบถามถึงความคิด นาง
 บอบบิตมิได้พร้องสนองสาร แล้วทลว่าถ้ามิเสร็จสำเร็จ
 การ จงประหารชีวิตให้บรรลัย แต่เดี๋ยวนี้ยังมิทำได้สำเร็จ
 กาลเมื่อเดิมมิควรไข แม้สำเร็จวิวาห์เวลาไร จึง

จะได้เห็นจริงทุกสิ่งอัน

พระฟังคำชาตรีเห็นลึกซึ้ง คิดไม่ถึงความคิดที่
บิดผัน จึงตรัสว่าถ้าเหมือนคำที่ราพัน จะรางวัล
ให้มียศ จะส่งพระอนุชาว่าไฉน ตามแต่ใจเจ้าจะสั่งเกิด
ทั้งหมด ให้แต่องค์พระธิดานั่นลาพรต ในกำหนดเจ็ดวัน
เหมือนสัญญา

ครั้นรุ่งนางตาลมาห้อง แต่ตรัสตรองอ้อมอารมณ์
สมประสงค์ จะคิดอ่านหว่านล้อมให้อ้อมองค์ ทัดถง
สมคะเนด้วยเล่ห์กล จึงเขียนหมายรายความตามรับสั่ง ให้
แต่งตั้งการวิวาห์สถาปนา ครั้นเสร็จสรรพกับบ่าวสาวสอง
คน ไปสู่มนเทียรพระอนุชา ทูลถวายลาขโมยหนังสือลับ
พระทรงรับรู้เหตุว่าเชษฐา ให้หมายสั่งตั้งงานการวิวาห์ จะ
คิดความตามบัญชานางวลัคคิยา พระยมพลาทางคูดุรับสั่ง เห็น
เนื้อหนังจ้ำดำหมดหมื่น เหมือนทุเรียนเสี้ยนนอกเนื้อในดี
ได้เป็นทพระสนมก็สมยศ จึงตรัสว่าวลัคคิยาไปทูลเถิด อย่า
ให้เร่ร้างงานการกำหนด นางคำนับรับพுகะแล้วประณต
ทูลลาองค์ทรงยศบทจร พระอนุชามานั่งบัลลังก์โถง ท้อง
พระโรงเรืองรัตนประภัสสร พฤตมาตยราชกวีชลักร
นรินทร์ส่งมหาเสนาใน จงหมายสั่งตั้งพรอภิเษก กับ

องค์เอกอัครเสนาตามเพทไสย มีเยี่ยงอย่างปางก่อนประการ
ใด เสนาในรับรัดไปจัดแจง ให้สำเร็จเจ็ดคำเป็นกำหนด
ชนบทบอกทั่วทุกวี่แวง มีการเล่นเต็นรำนอกกำแพง
ตามตำแหน่งน้อยใหญ่เร่งไคลคลา

มนตรีกราบทราบความตามรับสั่ง ออกมานั่งเคียง
ริมทิมดาบขวา อยู่พร้อมเพรียงเวียงวังทั้งคลันหา จึงเรียก
หาให้เสมียนมาเขียนคำ เป็นหมายบอกนอกในทั้งใหญ่
น้อย ให้เตรียมคอยพร้อมเสร็จจนเจ็ดคำ ใครถกงานการ
ไหนก็ไปทำ ดคนคล่าเครื่องครนทุกคืนวัน ข้างในวังตั้ง
โรงพิธีใหญ่ ทั้งเครื่องใบศรีเสริมเฉลิมขวัญ ราชวงศ์ตร
รอบเป็นขอบคัน มีม่านกันห้องทองกองวิเชียร เชิงพาไล
ใส่แผงเอาแบงบวก จัดช่างพวกเลขาเข้ามาเขียน ระบาย
แก้วแถวทางนั้นวางเทียบ ตั้งโคมเวียนชวาลาสว่างาม

ฝ่ายพวกถูกปลุกโรงละครโชน เสียงตะโกนกู่
ก้องท้องสนาม ผูกภูษาเลาแล้วทาคราม ผ้าขาวตาม
คาดหลังคาทุกหน้าโรง เสียงฉาบพ่นครนครกจนดกคน
ทั้งกลางคืนกลางวันควันโขมก พวกไม้สูงสามต่ออันช่อ
ชโลง สายระโยงระยางเลือกเชือกน้ำมัน ส่วนท้าวนาง
ข้างในครั้นได้หมาย ไปถวายนางพญามณฑาสวรรค์ ว่า

รับสั่งต้นศรีสุวรรณ ให้จัดสรรสาวสนมกรมใน สำหรับ
 เสด็จเชิญพระแสงแห่เสด็จ กำหนดเสร็จเจ็ดค่ำจะทำไฉน
 นางกษัตริย์อดอับตันพระทัย จึงว่าไม่แจ้งจิตสักนิดเลย
 ฝ่ายเจ้าสาวดาวบสยังบวชอยู่ จะแยกผู้ใดเล่าแม่เจ้าเอ๋ย
 แม่มาลีนานาใจกระไรเลย ยังเฉยเมยเหมือนไม่รู้เลยดูเอา
 ไยมิอวยหมายมาแล้วอย่าขัด จะเกณฑ์จัดข้าวกระทังไปส่ง
 เขา รับสั่งว่ามากระไรที่ตรงเรา เร่งให้เจ้าพนักงานเตรียม
 การไว้ ครั้นเสร็จส่งนั่งตะลิ่งคะนึ่งนกก นจะสักหรือมสีก
 นกไฉน ไม่ได้ข้าวคราวบางเป็นอย่างไร จำจะไปถามดู
 ให้ความ แล้วเรียกวอขอฟ้าเขามารับ ที่สำหรับเดิน
 หนนางคนหาม พวกข้าหลวงช่วงชิงกันวิ่งตาม ขอฟ้า
 หามตามองคะนึ่งมา ออกตามทางกลางถนนไปพันทุ่ง ถึง
 เขารุ่งลงเดินขนเนนผา ถึงกุฎทศกัณฐ์พระธิดา พอเห็น
 หนานกแค้นว่าแสนอน เห็นเขง้อขอรักแล้วหักหาญ
 เหมือนสามานย์มิได้ฟังขงสั่งสอน เมื่อเจ็ดค่ำจะทำ
 การสุมพร ยังนั่งนอนภาวนาอยู่ว่าไ

ฝ่ายสุวรรณมาลีศรีสวัสดิ์ ให้อันธอายจิตคิดสงสัย
 ไม่ตอบคำอ้างอิงตะลิ่งไป เหตุไฉนหนอจึงเป็นไปเช่น
 พระมารตามานั่งกตังกรว ว่าบัดพรวสารพัดจะบัดสี หรือ

ว่าพระจะภิเษกนางวาลี พระบุตรตรึงตรองให้หมองใจ
 จึ่งทูลว่าข้าน้อยไม่ทราบเหตุ ว่าทรงเดชคิดการงานไฉน
 พระชนนดอกรตกพระทัย นันมิใช่หรือเราคิดไม่ผิดนัก
 นางวาลีมิใช่ชั่วเขาตัวโปรด จะเป็นโสดสูงเสริมเฉลิมศักดิ์
 ผุดเต็มเต็มหมอกทำกึกกัก จะต้องหักทบทับอัประมาณ
 เหมือนครั่งนงาห่อถ้ำมสก เมืองผลึกก็จะแหลกต้องแตก
 ฉาน สงสารเหล่าเผ่าพงศ์พวงวงศ์วาน เคยสำราญราษฎร์
 จะร้อนนัก อนึ่งเล่าชาวลังกาที่มาขอ ยังเป็นข้อขงช่วงทำ
 หน่วงหนัก ฉวยขุนเคืองเรื่องฝรั่งว่ายรัก กังามพัคตร์
 แล้วสืปากันหน้าพัง สู้ทนอมกล่อมเกลี้ยงเลี้ยงลำบาก
 หมายจะฝากศพลูกช่วยปลุกฝัง ครั้นใหญ่กล่าวว่าไรก็ไม่ฟัง
 พระนางนงพร่ำว่าแล้วจาบลย

พระบุตรมริทจะคิด เพราะเบาจิตผิดจริงทุกสิ่งสรรพ
 ไม่ทันตรึงกลล้าทสำคัญ ให้พริ้นพริ้นพระจะแห่นางระเว
 ความ ทั้งสงสารมารดรจะร้อนจิต จึ่งรับผิดสารภาพ
 หยาบหยาม จะลาพรตอดสำหุพยายาม สุดแต่ตามพระจะ
 เลี้ยงสักเพียงไร แล้ววันทาลาพระละสีกา ทรงภาษาสไบ
 ทองลั่นผ่องใส ทั้งพี่น้องสองกุมารสำราญใจ สักออก
 ได้ไปเยี่ยมอยู่พร้อมเพรา พระมารดาพานางกับหน่อเนา

ค่อยล้าสลับเดินลงเนินเขา ขึ้นทรงวอพอพยบลงลับ
เงา เสด็จเข้าวังในดั่งใจจง ไม่ถึงครู่รอบขอบนิเวศน์ พระ
ทรงเดชชื่นชมสมประสงค์ เห็นวาลีปรีชาบัญชาอย่าง ถอด
เครื่องทรงสั้ววาลีประทานนาง นางดีใจได้ประทานสั้ววาลี
เพชร เป็นบำเหน็จหน้าก่าตั้งนำฝาง ทุกกระทรวงหลวงแม่
เจ้าสาวสุรางค์ คิดเกรงนางวาลีด้วยปรีชา ถึงวันเสด็จเจ็ดค่ำ
เป็นกำหนด มาพร้อมหมดเหมือนหมายทงซ้ายขวา ภิเษก
สองครองสมบัติขัตติยา ชาวพาราเริงรันทกคนวัน สำเนียง
หมองกลองสมโภชอุโฆษครึก อึกกระทกทั่วปั้งไอศวรรย์
โชนละครมอญรำระบำบรรพ์ ถึงเจ็ดวันเจ็ดคืนต่างชนชม

พระอภัยได้ราชาภิเษก กับองค์เอกอัครเสนาบดี
ทั่วประเทศเขตแคว้นแสนอุดม เสวยสมบัติสบายมา
หลายเดือน เมื่อวันนั้นบรรทมบรรจ้จรดแทน ให้โศก
แสนเสียใจใครจะเหมือน แต่จากไกลไอศวรรย์มาพบน
เพื่อน มิได้เฝ้าพระชนกชนนี โอ้อ่านเกล้าเจ้าประคุณ
ทูลกระหม่อม จะพรักพร้อมอยู่บำรุงซึ่งกรุงศรี หรือทุกข์
โศกโรคร้ายสิ่งไรมิ ถึงสิบปีแล้วมิได้ไปใกล้กราบ พระ
สอนสั่งหวังปลูกให้ลูกรัก ประเสริฐศักดิ์สมจิตที่คิดหมาย
มาจำจากพรากพลัดกระจัดกระจาย ไม่เห็นหายเห็น

พระองค์คงจะคอย ยิงตรกตราอาตรพุนทวย นำพระเนตร
 หยดเหาะลงเฝ้าผอย จนฟ้าขาวดาวเดือนก็เคลื่อน
 คล้อย น้ำค้างพร้อยพรหมปราทงอัมพร ภูมรินทร์ร้อนมา
 ว่อนวุ่น เกาะพิกลเกลือกประทีนกลิ่นเกสร หอมระม
 ลมเชยเผยบัพฐร รวีรแจ่มพักตร์ทงจักรวาล ให้หา
 พระอนุชาเข้ามาเฝ้า กำสรดเสรำโศกาแล้วว่าขาน เรา
 พรากพลัตรัตนามาช้านาน ไม่แจ้งการว่าข้างหลังจะอย่างไร
 ครนตัวพนจะกลับมารับสัก เมืองผลกก็ไม่มีทออาศัย คิดจะ
 ใครให้พ่อพานัดดาไป เยี่ยมกรงไกรกราบทลมูลความ
 เม่นบ้านเมืองเคืองเข็ญเป็นวค จะได้ตัดเสียให้เตยน
 ทเสียนหนาม แล้วกลับมาถาขางนมสงคราม ได้ปราบ
 ปราบไพรินทมิพมาร

พงพระพิศสุวรรณกลนสะออน ค่อยกลากลิ่นชลนา
 แล้วว่าขาน นองรำลึกตรกตรามาช้านาน แต่งงานการ
 ยุ่งย้งต้องนั่งไว้ พระออกโอยรู้โปรดส่งมาครั้งน สมถวิล
 ยินดีจะมีไหน จะขอลาพาสินสมทรวไป เยือนกรงไกร
 เส็จสรรพจะกลับมา เวลารุ่งฟุ้งนสับส่ำ จะรีบกำบน
 ไปไกลหนักหนา ทลสำเร็จเสร็จคำแล้วอาลา เสด็จมา
 หยดพักตำหนักแพ จิงตรัสส่งอังกหรำให้บ่าวร้อง ให้

พระอุทัยมณโฑให้ศรีสุวรรณภักย์สันตมทรไปเยี่ยมท้าวสุทัศน์ ๑๕
พวกพ้องรู้ความตามกระแส ข้างนายหมวดตรวจเตือนอย่า
เชือนแซะ จะออกแต่ย่ำรุ่งไปกรุงไกร

อังกฤษ่าฝรั่งรับสังขัตต์ มาเร่งรัดเรียกกันเสียงหวั่น
ไหว ขนขวาน้ำลำเลียงเสบียงไป ส้ารองให้เสร็จสรรพ
เพื่ออัปจน ริมตลิ่งหญิงชายถวายเป็นเสียงแซะของส่งรับ
กันสับสน แยกฝรั่งทั้งไทยพวกไพร่พล อดสำหั้นไปให้
มากได้ฝากเมีย ทมิชชุกเคยได้เชยชน จะเที่ยงคนแล้วก็ยัง
ไต่ส่งเสีย ขอผ้าแหวนแทนตัวเผือกกล้วยคล้อย นาทาเรีย
รักใคร่จะไกลกัน หนุ่มตะกอฟอแพ้มแม่เลี้ยง กบ้ายเบียง
เบียดเบียนเอาเชยชนขึ้น จะหายหอมหม่อมแม่ให้แพร
พรรณ แบนามันหมอนฟูกไหลูกเลี้ยง ทงเงินทองของ
เกยวกเทยวหา บางขอผ้าแพรเปลาะทะเลาะเถียง ทเกลอ
มขเมาขอเหล้าเลี้ยง สบถเสียงโด่งดังลำพังพาล

ส่วนสุวรรณมาลีศรีสวัสดิ์ จะพรากพลัดสันตมทร
สุดสงสาร เป็นการใหญ่ไม่รู้ที่จะตัดทาน กอดกุมารรำไร
ไม่ไสยา โอ้ลูกเอ๋ยเคยเห็นอยู่เย็นเช้า จะเปลี่ยวเปล่า
อกแม่ชะเง้อหา เมื่อยากเย็นเห็นกันทุกวันมา ถึงพาราแล้ว
จะไปเสียไกลกัน ยามเสวยเคี้ยวร่วมสุวรรณภักย์ เมื่อไส
ยาสน์ยามหลับเคยรับขวัญ ถึงยามทรงทรงสุคนธ์ปิ่นสุวรรณ

แม่เคยกันเกศเกล้าพระเมาลี จะจากไปไกลเนตรทุเรสร้าง
 ใครจะสาบสละผมให้สมศรี ทั้งทางไกลไปมาก็กว่าปี ถูก
 รุกขลมห้อมล้อมจะหมองมัว แม่อยู่หลังข้างนี้จะวิตก ระกำ
 ออกอาศรัยถึงทวนหัว พ่อจะไปใจแม่อยู่แต่ตัว ไม่มีผัวหรือ
 จะได้ไปด้วยกัน นางครวญคร่ำไรให้สะอื้น จนตึกคั่น
 เดือนฉายเสียงไก่ขัน ทั้งสงสารหลานรักร่วมชวัน อยู่
 ด้วยกันหลัดหลัดมาพลัดพราย เคยชวนพลอดฉอดเสี่ยง
 สำเนียงแจ้ว จะลับแล้วเหลือไกลให้ใจหาย กอดประสาน
 หลานเลี้ยงกับลูกชาย นางฟูมฟายชลนาคด้วยอาลัย

พระพนองสององค์ทรงกันแสง ลูกไม่เกล้งเห็น
 ห่างไปข้างไหน มีพระพระเจ้าอาจะพาไป จึงจวนใจจำลา
 มารดาจร ขอฝากองค์ทรงฤทธิ์บิตรีศ พระทรงเดชผิดพลัง
 ช่วยสั่งสอน นางสรวลสันต์กลนนาตายังอาวรณ์ ปลอบ
 ให้นอนนั่งเฝ้าประเล้าประโลม เห็นหลับนั่งยังสงสาร
 กุมารน้อย ประคองค้อยเชยปรางสำอองโหม จนแจ่ม
 แจ่มแสงทองส่องโพยม เสียงประโคมครั้นแตรวงวังเวงใจ
 ค้อยปลอบปลุกลูกเกิดพ่อทูลเกล้า พलगโถมเล้าลูกยา
 อัจฉาสัย ให้สององค์สงสนานน้ำดอกไม้ว แล้วลูบไล้
 พระสุคนธ์ปนทองคำ พलगมุ่นเกล้าเกล้าให้พนอง นุ่งยก

พระอภัยมณีให้ศรีสุวรรณยกขันสมุทรไปเยี่ยมท้าวสุทัศน์ ๑๗
ทองเทพนมดุษุมขำ เข้มขัดเพชรเจ็ดกระรัตคาตประจำ ลูก
ประหลาดลงยาราชาวดี ทองพระกรซ่อนนวมสวมพระหัตถ์
เนาวรัตน์ราคาค่ากรุงศรี สว่างลแวแก้วแก้วเพชรมณี ผูก
วลลายลอยลั่นพลอยเพชร ชำมรงค์ทรงรายพรายพระหัตถ์
แจ่มจรัสสว่างแว่นแก้วแก้ว กรรเจียกจอนซ่อนกุดิน
กัลเม็ด ใส่เกือกเพชรเพทายริมรายพลอย แล้วนางพามา
เฝ้าพระบิดุเรศ น้าพระเนตรหยดเหาะเฝ้าเฝ้าผอย
ด้วยอาลัยใจผูกถึงลูกน้อย นางเสราสร้อยสีกสะอนกลน
นาตา

พระอภัยมณีโมลีโลก เห็นนางสีกแสนรักนั้นหนัก
หนา จึงยมเยอนเอนประโลมโฉมสุตา เปลื้องนาตาเสีย
เปล่าเปล่าไม่เข้าการ แม้นลูกชายหายไปมิได้กลับ จึง
ค่อยปรับปรุงให้ไขลูกหลาน มีปณิธานไม่ช้านาน จะ
ขครานเลงดอกบอกรจริงจริง แล้วลาพาลูกกับหลานรัก
ลงดำเนินแพพร้อมหม่อมหม่อมหญิง พระทรงนั่งยังทเกอ
อิง ให้จัดสิ่งเสื่อผ้ามาประทาน อันพวกไพร่ไทยฝรั่งทั้ง
แขกเทศ ให้บำเหน็จถ้วนทั่วตัวทหาร แล้วอวยชัยให้มหา
กฤดาการ ทิ้งน้องหลานลูกยาอย่ารำคิ จงปรากฏยศฐาน
อานภาพ อรินทร์ราบเรียบทางกลางวิถี ช่วยทูลฉลองสอง

ชนกชนนี ว่าพณจะไปเฝ้าต่อเจ้ามา

ศรีสุวรรณอัญชลียนต์นั้น ก็เรียกลูกรักกับหลานหลาน
มาหา ไปบังคมสมเด็จพระบิดา ทูลลาบ้าลาพระอัยก
แล้วสามองค์ทรงดำกำปั่นใหญ่ ให้กำปั่นลั่นแต่ผ้าแพรสี
ทั้งเรือตามสามร้อยลอยวารี พอลมดีใช้ใบไรไรมา

ส่วนสุวรรณมาลีศรีสมร ให้อาวรณ์ลูกน้อยละห้อย
หา สิ้นสมุทรสุดใจไปไกลตา พระชลนาไหลหลังลงพรุ่ง
พราย นางแลเล็งเพ่งพิศจนลึบลับ ให้วับวับหวาดหวั่น
พระขวัญหาย ทั้งแสนสาวท้าวนางเจ้าขวัญาย แสนเสีย
ตายพระโอรสยสยง พระอภัยใจอ่อนถอนสะอื้น อุตส่าห์
ฝนพิกตรช้วนวลหง เข้าสู่วังทั้งสร้างคั่นางอนงค์ ตั้ง
ดำรงราชฎีไม่รอนรน

จะกล่าวล่ำกำปั่นสามกษัตริย์ เคยสันตัดแถวทางที่
กลางหน รุ่งแห่งทมนาทูกด่าบล เหล่าพวกพลไพร่นาย
สบายใจ ทั้งลมคลื่นร่นราบดังปราบเลี่ยน ดูเกาะเกียน
กลางมหาชลาลัย เหมือนจอกน้อยลอยแลเห็นแต่ไกล
วิเวกใจอ้างว้างกลางคองคา พระพน้องสองกุมารสำราญรื่น
ต่างชวนชนชมทะเลพระเวหา นาสุดใสไหลแลเห็นแต่ปลา
เทยวเคลือนคลาคล้ายคล้ายในสายชล ปลาวาฬใหญ่ไล่คู่

พระอภัยมณีให้ศรีสุวรรณยกสินสมุทรไปเยี่ยมท้าวสุทัศน์ ๑๔
ชนฟุ้ง บ้างพ่นฟองฟุ้งพาดังหาฝน จะหลีกทางข้าง
ไหนก็ไม่พ่น พวกต้นหนสั่งให้ปั่นใหญ่ยิ่ง เสียงตาม
สามลูกกลิ้งข้าง พอโบกหางห็นวนเป็นก้นสวิง สุกกำปั่น
หันเหียนเวียนระวิง บ้างจมดิ่งหายวับแล้วกลับลอย เหมือน
คิดแน่นแล่นไปก็ไม่ออก ฟูมระลอกเดียววนเป็นก้นหอย
แต่เข้าตรุษรีฉายจนบ้ายคล้อย จึงหลุดลอยเล่นหลามไป
ตามกัน ได้เดือนครึ่งถึงบุรีมจักร แวะเข้าพักพวกพหล
พลจันทร์ พอพรายแพรงแจ้งความถึงสามวัน ออกกำปั่น
ไปตามทางกลางคงคา สำคัญเข็มเล่มแล่นตามแผนที่ ตรง
ดาวศรชะจะเข้าในเวหา ไปเดือนหนึ่งถึงจังหวัดกรุงรัตน
ชาวพาราร้องตนเสียงครนกรก บ้างเหนลากำปั่นสนน หลอ
ในลำเรือเรือกสวนแต่ลวนตก ตลอดตลอดอ่องออกทก ว่า
ข้าศึกโจมตีเข้าบุรี พวกชาวบ้านรันตลาตออกกลาตเกลื่อน
ทั้งเหยาเรือนรบอพยพหนี ท้าวสุทัศน์ตรัสสั่งขุนแสน ให้
ขุนตกลองศึกเสียงครกกรน ขุนนางไล่ไพร่พลขึ้นบนบ้อม
ไม่พริกพร้อมเพราะว่าเรายังแตกตื่น บ้างลงหลักปักขวก
บ้างลากปั่น เสด็จขึ้นเร่งรัดให้จัดการ พอเสร็จสรรพกลับ
รู้ว่าโอรส พระทรงยศหยุดอยู่ที่ท่าหน้างาน ศรีสุวรรณครั้น
ถึงท่าพากุมาร มาราบกราบพระบิดาพาเข้าวัง ขนปรางค์

มาศญาติวส์พงศ์กษัตริย์ มาเฝ้าด้วยขาทั้งหน้าหลัง
พระชนนีดีใจจะใคร่ฟัง จึงตรัสถามความตั้งแต่เดิมมา

ศรีสุวรรณอัญชลีแล้วเล่าเรื่อง เมื่อจากเมืองจาก
สมเด็จพระเชษฐา เอาความหลังทงนนั้นจนพรรณนา จน
กลับมากราบกับบังคมคลี คนโน้นข้อสันสมุทบรรพตพระพ
นอรุณรัสมบุตร์หม่อมฉัน พระอัยกาอัยกียินดีครั้น ต่าง
จึงกันทอดหลานสงสารนัก ประโลมลูบจูบจอมถนอมแนบ
น้อยหรือแทบยาบูไม่รู้จัก ล้วนละม้ายคล้ายพ่อนรลักษ์ณ
พลางเชยพัศตร์พิสวาสนาณัดดา กุมารชายฝ่ายท้าวสุทนต์
อุม นางปทุมกอดอรุณอ่อนหนักหนา ทรงสำรวลสรวลสนัด
จันรรจา ด้วยนัดดาโอรสยสยง อันเรื่องราวกล่าวความ
สามกษัตริย์ ถึงจังหวัดเวียงวังดังประสงค์ ได้พร้อมพริก
ศักดิ์ตระกูลประยูรวงศ์ กุมารหลงเล่นเพลินอยู่นาน

ตอนที่ ๒๔
กำเนิดสุตสาคร

จะกล่าวถึงเงือกน้อยกลอยสวาท ซึ่งรองบาท
พระอภัยเมือไกลสถาน อยู่บนวังหลังเกาะแก้วพิสดาร
ประมาณกาลสิบเดือนไม่เคลื่อนคลา ให้เจ็บครรภ์บนบวน
จะจนคลอด ระทวยทอดลงกับแท่นที่แผ่นผา จะแล
เหลียวเปลี่ยวใจนัยนา ไม่เห็นหน้าผู้ใดที่ไหนเลย โอ้องค์
พระอภัยก็ไปลับ ไม่เห็นกลับคืนมานิจจาเอ๋ย จะคลอด
บุตรสุดใจเมื่อยไม่เคย ที่ไหนเลยจะตลอดรอดชั่ว นาง
ครวญคร่ำรำไรให้ละห้อย นาคาย้อยพร้งพรายทั้งชายชวา
ให้กลุ่มกลัดอัดอันหวนวิญญาณ์ ด้วยเป็นปลาแปลกนาง
อย่างมนุษย์ สงสารนางครางครวญให้บวนปวด ยิ่งเร่งรวด
ร้อนใจดังไฟจุด สะออนอ่อนอ่อนระทวยแทบม้วยมุต หาก
บุญบุตรบันดาลช่วยมารดา ให้นึกคำพระอภัยเมือไปจาก
ว่าจะฝากโยคีมีคาถา นางตรีกตรองร้องรำทั้งนาตา คุณ
เจ้าขาไม่มาช่วยฉันด้วยเลย โอ้อครันชั่วชีวิตจะปลิดปลอด
พระดาบสเอาบุญเกิดคุณเอ๋ย นางครวญคร่ำรำไรด้วยไม่

เคย สลบเลยล้มกายดังวายปราณ

ฝ่ายโยคีมีพรตปรากฏกล้า นิ่งรักษาทางธรรมกรรม
ฐาน แสนสว่างทางกสินอภิญญาณ พระอาจารย์แจ้งจบทั้ง
ภพไตร เมื่อเงือกนาร่าเรียกกรุเหตุ นิ่งสังเกตว่าสักมา
แต่ไหน พลงหัวร่ออ้อมีพระอภัย เขาฝากไว้วันจะลา
ไปธานี มันเจ็บท้องร้องอิงจะออกลูก จะต้องถูกไค้หรือ
เป็นฤๅษี แล้วยกเงินเดินมาในราตรี ไหนอยู่ที่ไหนหา
สักสักแก เอาโคมส่องมองเข้มนเห็นนางเงือก สลบเสือก
อยู่ที่ทรายชายกระแสน เป้ามหาอาคมให้ลมแปร ที่ท่อแท้
ค่อยประทั้งกำลังนาง เห็นโยคีตั้งใจจึงไหว้กราบ สมาบาป
ช่วยยับยั้งขัดขวาง ความเจ็บปวดรวดร้าวไม่เบาบาง นาง
ครางพลงพลิกกายฟายนาตา

พระดาบสอดปากมียากได้ ใครใช้ให้มึงรักกัน
หนักหนา ส่วนลูกไม้อะไรออกสืบทอดตา สมน้ำหน้าปวด
ท้องร้องเบยเบย แล้วจับยามสามตาคำราปลอด จวนจะ
คลอดแล้วละหواسักกาเอ๋ย ถูกต้องท้องไส้ไม่ได้เลย ยัง
ไม่เคยพบเห็นเหมือนเช่นนี้ แล้วหลักไปให้ห่างเสียข้างเขา
ช่วยเสกเป่าบ้องบังคับกำจัดผี เศษฤทธิ์อิศโรพระโยคี มิได้
มีเกณฑภัยสิ่งไรพาน ทั้งเทวอารักษ์ทั้งในเกาะ ระเห็จเหาะ

ลงมาสนทนากันฐาน ช่วยแก้ไขได้เวลาฤดาการ คลอด
กุมารเป็นมนุษย์บุรุษชาย เนตรขนงวงนลาฏไม่คลาดเคลื่อน
ละม้ายเหมือนพระอภัยนันทาหยา มีกำลังนั่งคลานทะยาน
กาย เข้ากอดก่ายมารดรไม่อ่อนแอ นางกอดบุตรสุดใจ
มิได้อิ่ม พ่อเอนนมแนบข้างไม่ห่างเหิน แข็งกฤษัยใจคอ
หายท้อแท้ ลงชุ่มแช่ชลธารสำราญใจ พระหน่อนาถชาติ
เงือกชอบเลือนกนา เทยวผุดดำตามประสาอัชฌาสัย นาง
แม่เมียงเคียงข้างไม่ห่างไกล แล้วอุ้มไปนั่งแท่นแผ่น
ศิลา

ฝ่ายโยคินั่งได้ฟังเสียง จึงมองเมียงมาชะโงกริม
โกรกผา เห็นกุมารคลานได้มิใช่ปลา หัวร่อร้องไม่
เป็นไรแล้ว เข้าอุ้มชูดูหลานสงสารนัก ไม่รู้จักเจรจา
ตาแจ้วแห้ว แต่ลักษณะจะฉลาดไม่ฉลาดแล้ว ดูผ่อง
แผ่วเหมือนพ่อหนอสีดา

นางเงือกนาคารพอกวิาท ข้าเป็นชาติเชอสัตว์
เหมือนมีจักษุ จะกล่อมเกลียงเลี้ยงมนุษย์สุดปัญญา ขอฝาก
ฝ่าบาทบงสุพระทรงธรรม ช่วยเลี้ยงดูกุมารเหมือนหลาน
เกิด เสียแรงเกิดกายมาจะอาศัย อันขานวิสัยอยู่ไกลกัน
เช้ากลางวันเย็นลงจะส่งนม

พระโยคีมีจิตคิดสงสาร ด้วยเหมือนหลานลูกศิษย์
สนิทสนม จึงว่ากับผู้สถิตในกิจกรรม ไม่มีสมบัติอะไร
ที่ไหนเลย จะเย็บฟักผูกเปลเห่อ้ายหนู ก็ไม่รู้สึกลูกสาวเอ๋ย
ต้องกล่อมเกลี้ยงเลี้ยงไปทั้งไม่เคย จะเฉยเมยเสียมิช่วยจะ
ม้วยมุด ฤกษ์วันจันทร์จันทร์เป็นวันโชค ต้องโผล่กลักคนา
มหาอุจ จะให้นามตามอย่างข้างมนุษย์ ให้ชื่อสุดสาคร
อวยพรชัย

นางกราบกรานท่านสัทธาว่าสาธุ ให้อายยืนยง
อสงไขย สืบตระกูลพูนสวัสดิ์ก้ำจัดภัย แล้วอุ้มให้กินนม
นึ่งนมเชย โอ้เกิดมาอาภัพอัปภาย์ จะจำจากมารดานิจจา
เอ๋ย อย่าเศร้าสร้อยน้อยใจอาลัยเลย บุญแม่เคยครองเลี้ยง
เจ้าเพียงนั้น ไปชาติหน้ามาเกิดกับอกแม่ อย่าห่างแห
เสนหาจนอาสัจ ในชาตินี้วิบากจะจากกัน เพราะต่าง
พันธุ์ผิดเพศสังเวชใจ สะอื้นพลางนางแลดูลูกรัก สงสาร
นักก็นำน้ำตาไหล จึงหยิบของสองสิ่งซึ่งซ่อนไว้ เป็น
ของพระอภัยให้ไอรส ทำขวัญลูกผูกธำมรงค์รัตน์ ไว้กับ
หัตถ์เบื้องขวาให้ปรากฏ คุณทาลทองขององค์พระทรงยศ
ให้ดาบสเก็บไว้ให้กุมาร แล้วเรียกบุตรสุดสาครของแม่
เผ้าแลแลมารดานำสงสาร ให้กินนมชมชู้พระกุมาร แล้ว

ให้หลานขนบนเพลาพระเจ้าตา พระสอตรซ่อนอุมว่า
 นุ่มน่ม คุ้มลมลูกพ่อเจียวหนอหว่า ไปด้วยก้อยด้วยกันที่
 ศาลา แล้วอุมพามาถูกพระชไฟโร จึงเสยงสตัยอชฐานการ
 กุศล เดชะผลเมตตาได้อาศัย จะเสยงคูกุมารแม่นนานไป
 เขาจะได้อศบกษัตริย์ขัตติยา จึงมีเมาะเบาะฟูกเครื่องลูก
 อ่อน ทั้งเปลนอนหน่อนาถตามวาสนา พอขาดคำรำพัน
 จันรรจา ก็มาเหมือนหนึ่งในน้ำใจนึก จึงวางองค์ลงบน
 เปลแล้วเห่าทำขนมแข่งมาเวลาดึก โอระเห่เอระโหโอ
 ระฮก อักทกทั้งศาลาจนราตรี ถึงดกดินตนอนนอน
 กล้วยนา กุมารกลากกลนกันจนสนหัว ทั้งฟูกเมาะเบาะ
 หมอนอ่อนอินทรีย์ พระโยกคอยระวังเป็นกังวล ครั้นรุ่งอุม
 คุ่มเดินไปเนนเขา ให้ตมเตากษราสหาหน เป็นแถวเทือก
 เงอกบรุษมนุษย์ปน แรงกว่าคนเมืองเราชาวบุรี ได้สับเดือน
 เหมือนได้สักรับขบ คุขาวอวบอ้วนท้วนเป็นนวลฉวี ออก
 วังเตนเล่นได้ไกลถูก เทียวไล่ขั้วควายสบายใจ แล้วลงน้ำ
 ปล้ำปลาโกลาหล ดาบส่นปากเบ่ยกเรียกไม่วา สอน
 ให้หลานอ่านเขียนรำเรียนไป แล้วก็ให้วิฑยวิชาการ รู
 ล่องหนทนคงเข้าขงยุทธี เหมือนสิ้นสมุทรพิยาทั้งกลาหาญ
 ได้เห็นแต่แม่มีจจากับอาจารย์ จนอายุกุมารได้สามปี

อยู่วันหนึ่งถึงเวลาสี่ทศาเฒ่า ตำรวมเข้านั่งฉาน
 กุมารหนึ่ ลงเล่นน้ำปล้ำปลาในวารี แล้วขึ้นจับขวางไป
 กลางชล พอพบม้าน้ำเหมือนมังกรร้าย แต่กับกายนนั้น
 เป็นม้าน้ำฉน หางเหมือนอย่างหางนาคปากคำรน กาย
 พิกุลกำยำคูดำนิล กุมารธาโถมเข้าโจมตีจับ มังกรรับรบ
 ประจัญไม่ผันผิน เขาคาบคอหน่อกษัตริย์จะกัดกิน กุมาร
 ดินโดดชนนึ่งหลังอาชา ม้าสะบัดพลัดหลุดยงยุดหาง ดู
 กลางกลางเกลียวคลื่นลนถลา ตลบเลี้ยวเรียวแรงแผลง
 ศักดา เสียงชลาลื่อนลั่นสนั่นดัง จนคำพลบบรรดไม่
 หยดหย่อน สุดสาครภาวนาคาถาขลัง ถึงสิ้นรพขบขยา
 ด้วยกำลัง ไม่เข้าหนึ่แน่นเหนียวคงเขยวงา แต่มืดมัว
 กลับไม่อยู่รบ แลหลบหลบชนตลิ่งวังถลา ถึงโยคดีใจ
 ไหววันทา บอกเจ้าตาตามจริงทุกสิ่งอัน ไปเที่ยวเล่นเห็น
 อ้ายอะไรมีรู ดำหัวตัวหัวหมันคู้ขึ้น ข้าเจ้าจับกลับขบ
 ต้องรบกัน แต่กลางวันจนเดยวันฉนหันมา

พระทรงศีลป์ยืนสุดสาครบอก นึกไม่ออกอะไรก็ด
 หรือมันจมา จึงเล็งญาณชาญชิตด้วยฤทธา กรูว่าม้ามังกรสม
 จรกัน ครันลูกมีศรีษะมันเหมือนพ่อ ตัวมันต่อจะเหมือน
 แม่ข้างแปรผัน หางเป็นนาคมาข้างพ้อมันต่อพันธุ้ พระ

นักธรรมแจ้งกระจำด้วยทางฉานจึงนกว่ามนมนนฤทธจำ
จะคิดจับไว้ให้พระหลานได้ตามติดบิตรงค์พบวงส่วานสีทธา
จารยต์ใจจึงไขความ มำตวันดจันเจียวหลานเอ๋ย เป็น
กะเทยเขี้ยวเพชรไม่เจ็ดขาม จับไว้ข่มส่วงกล่าสงคราม จะ
ได้ตามบิตเรศไปเขตคั่น แล้วบอกมนตรีกเล่ให้กระเทให้
จะจับได้ด้วยพระเวทวิเศษขยัน สดสาครนอนบนมนตร
สำคัญ ได้แม่นมั่นเหมือนหนึ่งจิตไม่ผิดเพี้ยน จึงลงหวาย
สายเอกเสกประทับ ไว้สำหรับผกรังเช่นบังเหียน แล้ว
นอนบนมนตรเกาทเล่าเรยน จนสนเทยนเคลมหลักระงับไป
พอเช้าตรูรสีกให้นกแค้น ฉวยเชือกเล่นลงมหาขลาไหล
ชนขปลาพาว่ายคล้ายคล้ายไป ถึงคลื่นใหญ่มองเขม้นเห็น
สินธพ กระโดดโครมโถมถึงเขาทางหมวด ม้งกรหวดหาง
กระหวัดทงกัดขบ พอหลุดมออรอกลับเข้ารับรบ โจนประจบ
จับหมวดกระหมวดรัง เอาจหวายสายสญจนสวมศีรษะ
ด้วยเดชพระเวทวิเศษขลัง มำม้งกรอ่อนตนสนก้าง ขน
นงหลังแล้วกุมารก็อ่านมนตร ได้เจ็ดคาบปราบมำสวาหะ
แล้วเป่าลงตรงศีรษะสนทกหน อาชาชนพนกายไม่ว่ายชนม
ให้รักคนทวนขดงขวา ขยับซ้ายย้ายตามด้วยความรัก หรือ
จะชักย้ายทางไปข้างขวา คอยตามไปไม่ขัดหัตยา กุมารา

รุทกิดใจ ขยับขยับขึ้นบนเกาะแก้ว ยิ่งคล่องแคล่วควม
 กระโดดโโดดไสล เทียวเลียบรอบขอบเกาะเหมือนเหาะไป
 ประเดี๋ยวใจถึงศาลาพระอาจารย์ เห็นคร่องฟุ้งหมอนนั่ง
 ถอนหมวด แกล้งควบอวดอัยกาตรงหน้าฉาน ทรม
 ค่นองลงเชิงเรียงสำราญ พระอาจารย์นั่งหัวร่อพ่อนา
 อย่าควบนักชกวงมาตรงนี้ จะคู่ศรีษะมันขันหนักหนา กุมาร
 ลงทรงจงอาชามา ถึงตรงหน้าอนอบนบอภิวันต์ พระนักษัตร
 พิศดูเป็นครุพัก หัวร่อครุปร่างมันช่างขัน เมื่อตัวเดียว
 เจียวกลายเป็นหลายพรรณ กำลังมันมากนักเหมือนยักษ์
 มาร กินคนผู้ปลาหญาใบไม้ มันทำได้หลายเล่ห์อาย
 เตรีฉาน เขียวเป็นเพชรเกิดเป็นนวลด้นเป็นปาน ถึงเอา
 ขวานฟันฟาดไม้ขาดรอน เข้าได้มาพาหนะตัวนี้ไว้ จะ
 พันภัยภัยโยธโมสร ให้ชื่อว่ามันลมังกร จงถาวรพูน
 สวัสดิ์แก่นัดดา ปล่อยให้เล่นเป็นสุขอย่าผูกถือ ร้องเรียก
 ขอแล้วคงตรงมาหา พลังเรียกหลานขนมานั่งยังศาลา
 พระสีธาพรายแพร่ให้แจ้งการ บิดาเจ้าเหล่ากอหน่อ
 กษัตริย์ บริวณพัลลพจากสถาน มาถึงกอยู่ศาลา
 ชานาน ฟังโดยสารไปบุรเมอบจ้อ ประเด้วนบขวดนศก
 แล้ว เกิดหลานแก้วสามบ่เขานหนอ แล้วบอกความ

นามกรทั้งเหล่ากอ แต่ขอพ่อขอพระอภัยมณี เจ้าจงคิด
ติดตามไต่ถามหา พบบิดาได้บำรุงซึ่งกรุงศรี สืบตระกูล
พุนสวัสดิ์บัลลังก์ อยู่ทนนงเปล้าไม่เข้าการ

หน่ออินทรียนคตพระชเล้า กำสรดเสราโศกาน่า
สงสาร คิดถึงพ่อท้อใจอาลัยลาญ พระพลัดบ้านเมืองมา
เอกากาย ไปสำเภาเล่าจะดีหรือมีเหตุ แสนสมเพช
ภู่ในย่นใจหาย เป็นลูกทันททั้งบิดาก็น่าอาย ถึงเป็น
ตายฉนั้นจะลาเจ้าตาตาม พระบิดรอยู่ตำบลแห่งหนไหน
คงจะไปตามเสด็จไม่เช็ดขาม แต่โปรดเกล้าเล่าแถลงให้
แจ้งความ จะให้ตามตังจิตไปทศโค

พระดาบสอดสำห้ปลอบว่าชอบอยู่ กตัญญูยอดดี
จะมีไหน แต่แถวทางกลางย่านที่หลานไป ไกลกว่าไกล
กลัวจะหลงเทยววงวน พระอภัยไปบำรุงกรุงผลึก จะทำ
ศึกชิงผู้หญิงกับสิงหล ตรงมอชนนะจำเอาตำบล เป็น
มณฑลทิศพายัพอยู่ลับลิบ อันพ่อเจ้าเขาไม่แก่ไม่หนุ่มนัก
อายุสักยี่สิบเก้าเข้าสามสิบ พระบอกพลางทางประทาน
ไม้เท้าทิพย์ ไปทางนี้ผดิมันดุดัน สำหรับมือถือไว้อย่า
ให้ห่าง เปรียบเหมือนอย่างสรแฝงพระแสงขรรค์ ทั้ง
แคล้วคลาดศาสตราสารพัน ประกอบกันผ้สางประวางควาน

อันปิ่นทองของพระอภัยให้ ช่วยแซมใส่เกศีเมาลีหลาน
 บิดาเจ้าเผ่าพงศ์พวงวงศ์วาน ใครพบพานจะได้เห็นเป็น
 สำคัญ แล้วจัดแจงแต่งนุ่งห่มเสื่อให้ ครบเครื่องไตร
 ครองประทานพระหลานขวัญ ผูกขลุ่ยหนังรัดสะพัดพัน ผ่น
 แก่นจันทน์เจิมมหาอนุโลม นึ่งกำนับพับเพียบดูเรียบร้อย
 เหมือนเนตรน้อยนำจวบเจีวรูปโฉม แล้วว่าเชิญเดินไปหา
 สีกาโยม ประเล้าประโลมอำลาเขากลาไคล โอ้เอ็นดูนี้
 ฤๅษีน้อย ให้ละห้อยโหยหานาคาไหล เข้ากราบเท้า
 เจ้าตาด้วยอาลัย หลานจะไปกังวลด้วยชนนี้ พระเจ้าบุ
 ดูแลแม่ฉันด้วย จะเจ็บป่วยเป็นตายอย่าหน่ายหนี ฉันไป
 ปะพระบิดาไม่ว่า ถ้าอยู่ดีแล้วจะลามาหาคุณ ฉวยขัด
 ข้องต้องอยู่นานสงสารแม่ ผู้เดียวแท่นส้นสุดทอดหนุน
 เห็นแต่บู่อยู่ใกล้หน้าใจบุญ จงการุญอย่าให้มัวรำพัน

พระพั่งคาราสงกสังเวช น้ำพระเนตรหลังลงนำ
 สงสาร ด้วยเคยเห็นเอ็นดูพระกุมาร สิทธาจารย์ว่า
 เจ้าอย่าเศร้าใจ ที่มารดาตาจะรับช่วยดับเข็ญ ให้อยู่เย็น
 ตามประสาอัมมาลัย จงหักจิตปลิดปละสละไป อย่า
 ห่วงใยโยมอยู่กับบู่แล้ว พลังอำนวยอวยพรถาวรสวัสดิ์
 จงกำจัดภัยพาลเกิดหลานแก้ว ใครปองร้ายหมายมาดจง

คลาดแคล้ว ให้่องแผ้ววิญญูเดชชัย

กमारสดสาครยอกรกราบ นาคาอาบอดสำห้ฝน
สะท้อนให้ ถอไม้เท้าก้าวมาศาลาลัย สู้แข่งใจจงพญาอาชา
เดิน มาเงอมเขาเสาโคมเห็นโยมต้น ถอนสะท้อนอ่าวว่าง
จะห่างเหิน นางเห็นลูกผูกขญาพาเจริญ ตำรวมเดินดัง
มหาสิทธิาจารย์ ความดีใจให้ว่าพระดาบส ช่างสร้างพรต
งดงามทรมสงสาร จะเปลืองปลอดอนมเป็นสมภาร เจียว
หรือฉานโมทนาสถาวร

มน้อยคอยนั่งจะส่งแม่ แต่แลแลแล้วกชน
สะท้อนอ่อน จะออกคำอำลาให้อาวรณ์ สะท้อนถอนฤทัย
มิใคร่ลา แล้วว่าฉนบรรพชาวันนี้ ให้กุศลชนนิจ
หนักหนา วันหนึ่งบุผู้เฒ่าเล่าลูกยา ว่าบิดาทกยาจาก
เมือง พลอยสำเภาเขาไปจะได้สุข หรือเป็นทุกข์ทนอยู่
ไม่รู้เรื่อง มรคาสารพัดจะขัดเคือง จะถึงเมืองเหมือน
หมายหรือวายนม ลุกจะมาลาตามไปถามข่าว พอให้ท้าว
เชอรุจกเสียสั๊กหน ถ้าเงินฉนทุกซ์ทับถึงอับจน จะสู้ทน
ยากแค้นแทนบิดา ชนนี้ฉนฉนฝากกับบุแล้ว จง่องแผ้ว
พักอยู่ในคหา อย่าถือโทษโปรดให้ลูกไคลคลา ตาม
ศรัทธาที่ฉนคิดถึงบิดา ฯ

นางเงือกนำกำสรดสลดจิต สุดจะคิดกับทรวงดวง
 สมร จะทานทัตขัดไว้มิให้จร สุดสาครของแม่จะแตกดาล
 นางคหน้าอาลัยใจจะขาด ดังฟ้าฟาดทรวงแยกให้แตกฉาน
 สะอื้นตันใจอาลัยลาญ แสนสงสารโศกาแล้วว่าพลาง
 โอ้ทุนหัวตัวแม่ไม่ห้าม สุดแต่ตามใจปองอย่าหมองหมาง
 แต่ปรานทไม่แจ้งรู้แห่งทาง จะอ้างว้างวิญญณ์ในวารี เคย
 กินนมชมชนระรณรส พ่อจะอดนมหมองละอองศรี ทั้ง
 ย่อมเยาว์เบาความได้สามปี เล็กเท่านั้นจะไปกระไรเลย
 ต้องลมแดดแผดเผาจะเศร้าสร้อย ทั้งกลัวยอ่อยพ่อจะได้
 ไหนเสวย กันดารแดนแสนไกลพ่อไม่เคย จะหลงเลยลด
 เลี้ยวอยู่เดียวโดย แสนสงสารมารดาอดสำหัดนอม จะซุบ
 ผอมเผือดผิวจะหิวโหย เหมือนดอกไม้ไกลต้นจะหล่นโรย
 น้ำค้างโปรยปรายต้องจะหมองมัว แม่แลเลอเมื่อย
 เห็นจะเจ็บป่วย ใครจะช่วยอนกุลพ่อทุนหัว ทั้งผาสางกลาง
 ชลาล้วนน้ำกล้ว จะจับตัวฉีกเนื้อเป็นเหยือกกิน สารพัด
 มัจฉาก็กกล้าหาญ ในกลางย่านยมนาขลาลินธุ์ ทั้งครทา
 วายภูษนภัสสิน เทียวโอบบินบนอากาศไม่ขาดวัน เห็น
 เดินหนคนเดียวจะเฉียวฉาบ พินาศคาบเข่นฆ่าให้อำสัญ
 นำใจหายตายเป็นไม่เห็นกัน แม่พรั่นพรั่นเพราะว่าเจ้ายัง

เขว่นัก ถึงสืบรับทราบท่านเฉลย ไม่เหมือนเคยฝึกสอน
ด้วยอ่อนศักดิ์ อย่างจุลุดูถูกนะลูกรัก จงคิดหนักหน่วงใจ
ดูให้ดี

สดสาครรอนว่าอย่าปรารถนา ถึงพานพบผัวสาว
กลางวิถี ไม่เท่าของบอingkันของฉันทน์ มี ๕ ๖ ๗ ๘ ๙
เกล็ดเป็นนิล อนึ่งเล่าเจ้าตาวิชาขลัง ได้สอนสั่งเสร็จสม
อารมณ์ถวิล อย่าหวาดหวั่นพรันใจที่ไพริน ถึงของกิน
ก็พอเสาะตามเกาะเกียน ที่พออยู่บ่ขวญแล้ว ประเทศ
แถวทางทิศสถิตเสถียร จำสำคัญมั่นคงไม่วางเวียน จะ
พากเพียรพยายามไปตามบุญ ถึงยังเด็กเล็กเพชฌฆาตไม่เข็ด
ขอน จะเจาะซอนเชิงลำเนาภูเขาขุน จะลำบากยากแค้น
เพราะแทนคุณ ก็ได้บุญเบื่องหน้าขอลาไป

นางรู้ว่าอาจารย์บอกหลานน้อย ที่เศร้าสร้อยสร้าง
เสื่อมเพราะเลื่อมใส ฤๅช่วยด้วยแล้วเห็นไม่เป็นไร
ค่อยวางใจจึงว่าแม่ก็แก่กาย พ่อไปปะพระบิดาแล้วอย่า
กลับ จงอยู่กับภูวนาถเหมือนมาดหมาย แม้นลูกยาสาทุก
สนุกสบาย ถึงแม่ตายเสียก็ไม่อาลัยตัว ถ้าเที่ยวไปไม่
พบตลบหลัง มาเหมือนส่งอย่าให้สูญณะทุนหั่ว แม่อยู่นี่
มิเป็นไรดอกไม่กลัว จะฝากตัวดาบสจนปลดปลง พ่อไป

ถึงจึงทูลมุลเหตุ ให้ทรงเดชทราบความตามประสงค์ ว่า
 ชาตินี้มิได้ปะกับพระองค์ ขอดำรงรอนบาททุกชาติไป
 แล้วเงือกหน้าอานวยอวยสวัสดิ์ อย่าเคืองขัดขุนข้องให้
 ผ่องใส ให้พบปะพระบิดาดังอาลัย อรินทร์ภัยคลาดแล้ว
 อย่าแผ้วพาน

ฤษีสุดสาครรับพรแม่ จะห่างเหวนจิตคิด
 สงสาร จึงส่งข่าวว่าไม่ช้านาน สำเร็จการก็จะมาหา
 มารดร แล้วตานางย่างเยื้องเข้าเลื่องเหลียว ให้เปล่า
 เปลี่ยวเสียวทรวงสะท้อนถอน ขนทรงนั่งหลังพญาม้ามังกร
 แล้วหยุดหย่อนยืนยงเหลียวหลังแล เห็นศาลาอาลัยเพียง
 ใจขาด จะนิราศแรมร้างไปห่างเห แสงส่องให้ใจคอให้
 ท้อแท้ คิดถึงแม่ถึงตายังอาลัย ชูลักกรวนว่าเทพารักษ์
 ช่งสำนักเนินผาชลาลัย ช่วยคุ้มครองบึงบึงดำจัดภัย
 เทพไททิพโสคงโปรดปราน แล้วแลเล็งเพ่งพิศทิศ
 พายัพ ขยับขยับมาก้าวดูหัวหาญ อัสตรถอนถีบสุธาร
 ควนทะยานเหยียบนาไม้ซารอย ดูลั่วลั่วลั่วได้ไปตามคลื่น
 เหมือนเดินพื้นแผ่นดินล่งล่งหอยหอย ยุ่งลมกล่อมมาโลด
 กระโดดลอย พระหน่อน้อยนั่งชมมณาดูกว้างขวางว่างไว้ง
 ละโล่งลั่ว เห็นรวิวรเรียรายทางชายขวา ล้วนละเมาะเกาะ

ใหญ่แต่ไกลตา อุปมาเหมือนหนึ่งแหนแลลบลบ

ถึงเมืองลุ่มชมสมุทรมนุษย์ม้วย ประกอบด้วยยักจน
พวกผดย เห็นมนุษย์สุดอยากปากยิบยิบ เสียงซุบซิบ
เสแสร้งจำแลงกลาย เป็นถิ่นฐานบ้านเมืองเรออร่าม
ทงดกรามเรอนเรอคูเหลือหลาย ตลาดน่าเรอสัญจรเทียว
คอนพาย บ้างร้องขายข้าวของทต้องการ สดสาครอ่อนแอ
ครนแลเห็น คิดว่าเป็นบถพินทณฐาน ทงแลเห็นเด่นร่า
นำสำราญ เขาเรียกขานขบมาเข้าธานี เข้าประตูคูกำแพง
ตะแคงคว่า อยู่ในน้ำเก่าแก่เห็นแต่ผี เป็นเงาเงาเข้า
กลุมรุมราว กุมารตด้วยไม้เท้าพระเจ้าตา ถูกเนอตัวหัว
ขาดลงกลาดเกลื่อน ยังพวกเพื่อนคักคักมาหนกหนา บ้าง
อยากกินล้นแลบแปลบแปลบมา กุมารกล่ากลอกกลับ
เข้ารับรบ ม้ามังกรลอนลิกกับสะบัด เอาหางรัดราว
กับนาคทงปากขบ สั้หารฝรพลอยู่จนพลบ เห็นเพลิงคบ
ล้อมรอบขอบกำแพง พวกผดยสับโกฏิมันโลดไล่ จะเข้า
ใกล้กลัวมนตรชนแขยง แต่หลอนหลอกออกอึดศักดิ์
สะแกง ด้วยมันเกล้งจะไหว่นอยจนตาย กุมาราม้าทรงเฝ้า
หลงรบ เทียวตลบไล่ผีไม่หน่หาย ถึงเจ็ดวันมันไม่แตกไม่
แยกย้าย จนม้าวายนำเวียนจะเจียนจน ทงตัวสุทธาครก

อ่อนจิต รำลึกคิดถึงเจ้าตาทออาศรม พอเสียงดังหึ่งหึ่ง
 มากลางลม บิศาจมหาหยาบไปลับตา เห็นโยคขเมขมา
 เสกเวท จึงอาเพศพวกลัวหน้คธา ขนหดยังนงบน
 ใบเสมา ไหวเจ้าตาทลตามคตามแคลง มาถึงนผพร้อมเข้า
 ล้อมหลาน คิดว่าบ้านถิ่นประเทศเบนเขตแขวง เข้าหัก
 หาญราญรอนจนอ่อนแรง นก้าแพงเมืองตงแต่ครั้งไร

โยคครผู้เฒ่าจึงเล่าเรื่อง นคคือเมืองท้าวบักกาภาษา
 ไสย เพราะพรากพระโคตมจึงจมไป เห็นแต่ใบเสมา
 อยู่ชานาน เมื่อแรกลุ่มสมเพชพวกมนุษย์ มาม้วยมุตมรณา
 หนักหนาหลาน พลไฟไรไม่น้อยสักร้อยล้าน อดอาหาร
 หิวตายจ้งรายแรง แม้นเรือซดพลัดเข้ามาเหล่าน เป็น
 เหยอดพวกมันลวนชั้นแขง อัยารองบ้งอาจจะพลาด
 แผลง ออกก้าแพงไปเสียเจียวประเดียน ไปข้างหน้า
 ถ้าพบมันรบอีก จงเลียงหลักเลยไปในวิถี มันเข้าใกล้
 ไม่ถอทมอด พระมุนเณอุปายแล้วหายไป

สงสารหน่อปพิตรอิสระ ได้ทราบเหตุครแจ้ง
 แผลงไข พอลับหน้าดาบสสลดใจ ลงจากใบเสมาน
 พาช มักรกลายว้ายน่าเหมือนเดินบก พอเดือนตกตัด
 ทางกลางวิถี เหมือนสำเภาเขาแล่นเมอลมด เรอเยเรอ

รเร็วมาในสาคร ครนรุ่งเช้าเข้าเกาะจนเสาะหา ผลผลา
ปรางปริงริมสังขร กำัดัดแดดแผดหนักก็พักนอน ม้า
มังกกรินปลาประสาใจ ครนพนองคัทรงนิลสินธพ มาไม่
พบเกาะแก่งตำแหน่งไหน สันโดยเดี้ยวเปลี่ยวกายคล้าย
คล้ายไป กำหนดได้เดือนเศษถึงเขตคน

จะกล่าวความพราหมณ์แขกซึ่งแปลกเพศ อยู่เมือง
เทศแรมทางกกลางหน ครนเสียเรือเหลือตายไม่วายชนม์
ขนอยุ่นเกาะพนมในยมนา ไม่นุ่งห่มสมเพศเหมือน
ปรตเปล้า เป็นคนเจ้าเล่ห์สุดแสนมุสา ทำเป็นทช
เปลือยเฉื่อยเฉื่อยช้า ไม่กินปลากินข้าวกินเต้าแดง พวก
สำเภาลากาทัพพาขอ ชวนกันล่อผู้เสียทุกเขตแขวง คิด
ว่าขาดปรารธนาศรัทธาแรง ไม่ตกแต่งตั้งแต่คิดอนิจจัง ใคร
ขัดสนบนบานการสำเร็จ เมื่อแท้เท็จถ่อว่าว้าขาลัง คน
มาขอก่อกุฎีให้หยุดยั้ง นับถือทั้งธรณเรือกษ์เปลือย ส่วน
ชายปลอมพร้อมหมดไม่ออดอยาก มีโยมมากเหมือนหมาย
สบายเรื่อย จนหนดหงอกออกขาวดูยาวเพื่อย ทั้งผม
เลื่อยลากสันอยู่คนเดียว

กุมารามาทรงมาตรงเกาะ เห็นละเมาะไม้พุ่มช่อม
เขียว ทงอมเขาเสาหงส์ไ้สงเที้ยว กุฎีเดียวดูหลังคา

ข้อฟ้าเพื่อย สำคัญว่าตาบสปรากฎกล้า จะแหวะหาให้
 สบายพอหายเหนื่อย จึงข้ามมามากฎเห็นซบเปลือย ยังหลับ
 เรือรูปรางโครงคร่างครัน ไม่นุ่งผ้าคากรองครองหนึ่งเสื่อ
 ประหลาดเหลือโล่งโต้งโหม่งโคงขัน น่าเหียนรากปากม
 แตะพื้น กรนสนั่นนอนร้ายเหมือนบ้ายปืน ประหลาดใจ
 ไยหนอไม่นุ่งผ้า จะเป็นบ้าไปหรือว่าถ้อสล หนวดถึง
 เข้าเคราถึงนมผมาถึงดิน ฝรั่งเศสแขกไทยก็ไซ้ที่ หัวร่อ
 พลังทางคิดผิดประหลาด หรือบศายมทุดอ้ายกุดผ จึง
 ร้องปลุกลุกขึ้นหวาดาคณน ผ้าไหมหรือไม่นุ่งตรงรัง

ฝ่ายซบเปลือยเมื่อยม่อยไปหน้อยหนึ่ง ลุกทะลึ่งเหลียว
 หาข้างหน้าหลัง เห็นฤษกะจรดให้คิดขง ข้ามมังก
 หางเหมือนอย่างงู ให้คิดคร้ามถามว่ามาแต่ไหน ธุระไร
 หรือฤษมนุหนุ อ้ายทขนอะไรจะใครรู้ เขม้นดูเดือดใจ
 อยู่ในที่ กุมารว่าท่านบอกเราออกก่อน ไยมานอน
 แก่นาบดส หรือผ้าผ่อนท่อนสไบนั้นไม่มี ไม่ชุดซพ
 บ้างเป็นอย่างไร

ซบเปลือยฟังนั่งขัดสมาธิพับ แสนสับปลับปลิ้นปลอก
 บอกนีสัย เราตัดขาดปรารณาไม้อาลัย ด้วยเห็นภัย
 วิปริตอนิจจัง อันร่างกายหมายเหมือนหนึ่งเรือนโรค แสน

โสโครกคืออายุก็เป็นทุกข์ เครื่องสำหรับยับยิบอสุภัง
จะปิดบังเวทนาไว้ว่าไร เราถือศีลจินตนาสมาโมกข์ สละ
โลกรูปนามตามวิสัย บังเกิดเป็นเบญจขันธ์มาฉันใด ก็ทั้ง
ไว้เช่นนั้นจึงฉันนี้ ไม่รุกรปร่างกายเสียตายชาติ อารมณ
มาดมุงหมายจะหน่ายหนี นี่ตัวท่านการุระอะไรมี มา
เดยวนจะไปหนตำบลใด

พระหน่ออ่อนพลอยเห็นเหมือนเช่นว่า โมทนา
น้อมองค์ไม่สงสัย ลงจากหลังม้ามังกรวอนอกัย พระอย่า
ได้ถือโทษจงโปรดปราน อันข้าพเจ้ามาในน้ำ จะเวะ
สำนักหาพลอาหาร แล้วเล่าความตามเรื่องเคืองรำคาญ จะ
ไปบ้านเมืองคิดถึงบิดา ได้ยินเขาเล่าลือบ้างหรือไม่ พระ
อภัยบิดุเรศกับเชษฐา จงโปรดเกล้าเล่าแถลงแจ้งกิจจา
ให้นัดดาทราบความจะตามไป

ส่วนซึ่งเปลื้องเฉื่อยช้าหลับตาคิด มันเรื่องฤทธูรเวท
วิเศษไหน จ้าจะลวงหน่วงถามถึงความใน เห็นจะได้
ดอกเด็กเล็กเท่านั้น ถ้าเดินนำทำเป็นเช่นอายหนู จะล่อ
เพื่องพวงทงกรุงศรี ดำริพลางทางลวงดูทั่วทั้งที่เป็นไรมี
เรารู้อยู่แก้ไข แต่แถวทางข้างหน้านั้นปรากฏ มีนากรด
ลึกเหลวเป็นเปลวไหล ต่อมมีมนตรีกลเวทวิเศษไป จึงข้าม

ได้โดยง่ายไม่วายชนม์ นัตวเจ้าเล่ห์เรียนมาแล้วหรือ จะตั้ง
 ต่อไปแล้วเห็นไม่เป็นผล ซึ่งเดินนำเข้ามาในศาล ด้วย
 เวทมนตร์เชี่ยวชาญประการใด

สุดสาครอ่อนสัจดีไม่หนักหน่วง ถูกลมลวงเล่า
 แจ่มแฉ่งไข ทศความรู้ครุสอแต่ก่อนไร รำพันให้
 แจ่มจิตไม่ปิดบัง แต่เกรงคบทนยังมริ จะขออยู่ศึกษา
 วิชาลึง เหมือนลูกเต้าเจ้าประคุณการุณัง จงช่วยสั่งสอน
 ให้ได้ไคลคลา

ส่วนผู้เฒ่าเจ้าอุบายกระต่ายแก่ รู้กระแสสมมต
 ปรารธนา แม่นลวงได้ไม่เท่าที่ถวิล จะขม้ามังกรได้ดัง
 ใจจง จำจะหลอกบอคมนตร์ก้นบนเขา ให้เรียนเล่าเสีย
 เชิงตะเล็งหลง ถึงตัวคัมภีร์จะอยู่คง ผลักมันลงที่ในแหว
 ก็เหลวไป จึงตอบคำทำท้อารัก ไม่ยากนักดอกจะแจ่ม
 แฉ่งไข จะเรียนร่ำตำราท่านว่าไว้ ให้ขึ้นไปบอคมนตร์
 ก้นบนเนิน ถ้าแม่นเจ้าเล่ห์จำได้สำเร็จ ไม่เหน้อยเหน็ด
 นั้งหัวเราะเหมือนเหาะเหิน แกล้งพูดล่อพ้อให้น้ำใจเพลิน
 แล้วพาเดินตัดคณขนบรรพต ถึงปากปล่องช่องเหวเป็น
 เป๋ลวโปรง ตลอดโล่งลึกกล้าเหลือกำหนด บอกให้หนึ่งตั้ง
 ประนมพรหมพรด วางไม้เท้าดาวบสไว้ริมกาย เห็นได้ที

ช่เมียงเขาคียงข้าง กระชบพลางผลักตกหัวหกลหาย กระทบ
หันสนแรงพลวเพลงกาย ทรวงทลายลุ่มซบสลับไป

ช่เปลี่ยได้ไม้เท้าของดาวบส แก่จ้อจ้องเดินลง
เนินไศล ตรงมาหาพาชด้วยดีใจ แก่งเอนไม้มากลัวก้มหัวลง
ชนชหลังรงสายห้วยตะค่า สงสารมาร้องเพียงจะเสียง
หลง แต่บวนบนหันเหียนวิ่งเวียนวง ด้วยรักองค์หน่อนาง
ไม้กลาดคลา จนช่เปลี่ยเหนื่อยแรงแกว่งไม้เท้า ความ
กลัวราวกับจะต่นสนสังขาร ต้องตามใจมิได้ขัดหัตยา
ช่ชราควบลองคว่องไว จึงขับตรงลงทะเลเทียวเร่ร้อน
อัสตรโตดปลิวหวิวหวิวไหว พอรูช่เปลี่ยไม่เหนื่อยใจ
คิดจะไปเที่ยวตามความสำราญ จึงหมายมุ่งเข้ากรุงแก้ว
การเวก เป็นเมืองเอกอิศรามหาสถาน พวกสำเภาเขา
เคยขนบนบาน จะคิดอ่านอวดวิชาอุตสาหไป

จะกลับกล่าวเจ้าพาราการเวก ฟังอภิเษกแทน
กษัตริย์ที่ตัตถัย ส่งงานนามพระสุริโยทัย อายุได้ยี่สิบสอง
ชนครองเมือง มีโฉมยงองค์มิ่งมเหสี ช่อโฉมจันทวดี
ฉวเหลือง สนมนางอย่างเอกอเนกเนือง ท่งงานเครื่อง
งานกลางสำอองตา มีพระราชบุตรกะจิริด ประไพพิศเพียง
เทพเลขา ช่อนงเยาว์เสาวคนธ์ดั่งมณฑา ชั้นษาสองปี

กับสเคอน นำเอ็นดูร์พลอดคลอดคลอเสียง เสนาะ
 สำเนียงนาร์ไม่มีเหมือน ทั้งเสนาสามนต์พลเรือน ประชา
 ราษฎรกลาดเกลื่อนทั้งกรุงไกร อันนับนักนักราการเวก
 ถออุเบกขามันไม่ห้วนไหว พระน้าวโนมโลมเลียงทั้งเวียง
 ชัย ไม่มีภัยสาทุกทิวา เมื่อวันนั้นบรรทมหลับสนิท ทรง
 นิมิตฝันพณตนพวา พระจำได้ในสُبิณจินตนา ถึงเวลา
 ออกยังห้องทองพระโรง ส่วนเสนาข้าราชการละออองบาท
 ล้วนเปรี๊ยะปราชญ์ปรีชาค้ำอาโงง นุ่งสมบัติชักกลับจับจับ
 ใจ เข้าพระโรงกราบทูลบังคมคัล จึงตรัสบอกโหรา
 พฤตมาเฒ่า คินนราหลับไปเมื่อไถ่ขัน ฝันว่าแรงแดงทั่ว
 ทั้งตัวมัน แต่ขนนั้นเลียนโล้นดโก้นเกรียน มันคาบแก้ว
 แล้วยืนกลืนตรลบ เหมือนเหมือนศพซากหนให้กลืน
 เห็น ครั้นแรงหายพรายช่วงดวงวิเชียร สว่างเวียงนวน
 รอบขอบบุรี แล้วเคลื่อนคล้อยลอยร่อนเราซ่อนได้ เอา
 ส่งให้แกธิดามารศรี พอรุ่งดินพนกายจะร้ายดี พระโหร
 ปรีชาดูให้รู้ความ

โหรรับสั่งตั้งวันพระขันยา บอกเวลาคุณครบกัรบ
 สาม ได้เศษเสาร์เข้าตติยยาม จึงทูลตามไต่รเพทสังเกตุใจ
 ช่งแรงสาบคาบแก้วมาแล้วหาย ก็คนร้ายรูปจรตผิผิวสัย

จะนำหน้าพวกมารอันชาญชัย เข้ามาในนคราไม่ช้านัก
ซึ่งได้แกล้วแล้วประทานธิดาราช จะสั่งวาสืบวงศ์ดำรง
ศักดิ์ มีเหมือนคำทำนายที่ทายทัก จึงปลื้มลัทธิลงแล้ว
เมียนให้เจียนตาย

กษัตริย์สุริยทัชได้สดับ ประทานทรัพย์เสื่อผ้าให้
เหลือหลาย แล้วคนเขาแทนสุวรรณพรรณราย แสน
สบายบริบูรณ์ประยุรวงศ์

ฝ่ายชีเปลือยเรื่อยมาในสาคเรศ ถึงขอบเขตชนฝั่ง
ดั่งประสงค์ แกล้วหวายสายกระแสน้ำมันคง ขับม้าทรงตรง
มาท่ายชาน ฝ่ายหนุ่มสาวชาวกรุงมั่งเขม้น คิดว่าเป็นโปง
เปรตประเภทผี เสียงครกกรนตน์วงเบนสังคลี ชาวบุรีรอง
องค์หนึ่งไป บ้างว่าผัวแพะหรือแกะอรุณ บ้างว่าภูตดอก
เสนณฝทไทน นางสาวแก่แลดูอดสูใจ ฮ้ายอะไรอย่างนี้
ลูกมีเคย เหล่าลูกเล็กเด็กคนองก็ร้องว่า คุณคนแก่แก่ผ้า
เจ้าเอ๋ย ตาชีเปลือยเฉื่อยสบายไม่อายเลย ทำเฉยเมย
เดินมาถึงหน้าวัง ทราบจักหลักแหล่งก็แจ้งเหตุ ผู้เศษเกาะ
พนมอาคมขลัง อาราธนาว่าเจ้าคุณการุณย์ นิมนต์ยังหยุด
ก่อนผ่อนสบาย จึงถามว่ามาประสงค์สิ่งไรบ้าง จงกระจ่าง
แจ้งอรรถะจัดถวาย ส่วนตาเฒ่าเจ้าเล่ห์เพทุบาย เรา

หมายโปรดสัตว์กำจัดภัย ด้วยบัตินผู้ห้ามนักกล่าวหาญ จะเกิด
 การโกลาโรคาไซ้ ให้อำนาจคนตายฉิบหายไป จงบอกให้
 กันรู้ทุกผู้คน แม่นักล้วยตายชายหญิงอย่างน่าช้ำ จงออกมา
 นั่งข้างทางถนน กุญแจจะประพราด้วยนวมันตร์ ให้ออดพัน
 ความตายสลายใจ คนทั้งนั้นครันโดยนักสนเกลียด อดสำห
 เบียดเสียดกันเสียงหวนไหว มานั่งหลามตามทางสร้างไป
 ที่เจ็บไข้คนจูงพวงมา หงลูกอ่อนนอนเฝ้านางแม่อุ้ม
 พวกสาวหนุ่มแน่นถนนคนหนักหนา ต่างเล็ดผู้เศษ
 สมเพศตา บ้างก้มหน้าหงายหัวร้องออกไป นางสาวแก่
 แม่ม่ายใจซลาด ร้องกรีดกราดกราบนบนั่งซบไหว ด้วย
 กลัวตายหายเกลียดรังเกียจใจ เสนาในกราบก้มบังคมทูล
 ว่าบัตินขบปล่อยมาโปรดสัตว์ จะกำจัดโรคร้ายให้หายสูญ
 ขอะไรไม่รู้จักศักดิ์ตระกูล ราพันทูลเขาวาชนคนัก

ธิดาคนทรียคิดเป็นที่ยิ่ง คิดว่าจริงจะใคร่ดูให้รู้จัก จึง
 ตรัสว่าถ้ากระนั้นข้านัก ไม่ประจักษ์แจ้งว่าท่านอาจารย์
 จงช่วยเชิญมารักษาประชาราษฎร์ ให้แคล้วคลาดเจ็บไข้
 โภภัยผู้ ทั่วทุกคนจนรอบขอบรู้ เราจะนิมนต์บ้างเข้า
 วังใน แล้วส่งเหล่าสาวสรางค์ต่างคำนับ ให้คอยรับ
 ผู้เศษข้างเพทไสย จะพรหมพราณามันตร์ให้พินภัย พวก

ข้างในนอนอยู่พร้อมเพรียง บ้างบริดจัตรูปเทียน
บุปผา บ้างห่มผ้าผิวไม้สไบเฉียง เครื่องบูชามาตั้งนั่ง
เรียบเรียง ขาเคียงเข้าไปนั่งข้างหลันาย

ฝ่ายเสนามานมิตผู้เศษ ไปรอบเขตขอบบรินสัน
ทั้งหลาย ประณามนตรคนทวทงหญิงชาย เข้าทางท้ายวัง
วางมากลางวัง หม่อมผู้หญิงชงกันดูผู้เศษ คิดว่าเปรต
ตกประหม่าหน้าเป็นหลัง ร้องหวาดหวดกรดเสียงสำเนียง
ดัง นางสาววังวังพลวันเวียน บ้างร้องช่วยด้วยแม่เจ้า
คุณเอ๋ย กระไรเลยเหลือร้ายไม่หายเหียน บ้างซ่อนตัวกลัว
สุดเทยมตเมียน ตกใจเจียนจะเป็นลมไม่สมประดี ส่วน
ตาเฒ่าเจ้าเล่ห์เหมือนเดรัจฉาน หนามันด่านดอได้ไม่บัดสี
ดูสาวสาวชาวบรินจนสันต มาถึงทโนวังนงของยอง
สะกดจิตบิดกายไม่หายเหือด ดูดั่งเลือดคนหน้าเกศา
สยอง อำมาตย์พามาริมพระโรงทอง เสียงแซ่ซ้อง
เสนากอกรับ บ้างว่าม่านากลัวหัวเหมื่อนนาค บ้างจุ
ปากว่าไม้เท้ายาวจำหนั บ้างบอกความตามรับสั่งนั่ง
คานับ ตรัสให้รับคุณเข้าไปในพระโรง

เฒ่ากาลดีใจลงจากม้า ฝ่ายอาชาลกลอดกระโดด
โหยง ดังลมฉิวปลิวเต็นแผ่นตะโพง ลงน้ำโพลงแปลง
สักดาไปหานาย ส่วนช่เปลี่ยเมื่อยล้าเห็นม้ากลับ ลมก็

จับลมกลิ้งนงนอนหงาย เสนาในใหญ่น้อยพลอยวุ่นวาย
 เขารอบกายแก่ไขก็ไม่พิน กษัตรามาตุตาครุเข่า เห็นตัว
 เปลาเปลือยเลือนไห้เหียนหัน แต่ทรงเดชเวทนาอดสำห
 ยิน เห็นกรีกพลกพินไม่พดจา จึงให้รับไปไว้ริมทมิโอสถ
 ให้หม่อมดพร้อมพริกกอยู่รักษา พระส่งพลางหมางเมินเกิน
 ศรัทธา ลลามาปราศมาศปราสาทชัย

ส่วนเสนทศรัทธากับตาเข่า หามมาเข้าทมิขวาพอ
 อาศัย หมอรักษาวางยาต่างต่างไป ชีเปลือยได้สมประดี
 ไม่สบาย เมอม้าหนจะไปข้างไหนรอด ระทวยทอด
 ทักษะระส่ำระสาย ให้หาเวรเพื่อพกผกกาย เป็น
 ไข้ใจไม่หายอยู่หลายวัน

ฝ่ายพาซหนได้มาในน้ำ พอพลบค่ำควบนักดัง
 จักรผัน ทั้งหลังเปลาเบาแรงยงแข่งครัน พอไถ่ขันขึ้น
 ละเมาะเกาะพนม เทยวหานายหลายตลบไม่พบเห็น แล้ว
 โผนแผ่นเข้าไปหาในอาศรม ด้วยรักใคร่ใจมាំต้องอารมณ์
 เทยวเดินดมกลิ่นรอยร่อยรอยมา ถึงเหวห้องปล่องหินได้
 กลิ่นหนัก แจ้งประจักษ์ว่าเจ้าอยู่ในคหา ชะโงกมองร้อง
 เรียกประสาม้า ไม่เห็นหน้าเจ้านายวุ่นวายใจ แต่หัน
 เหียนเวียนมองแล้วร้องเรียก สุดสำเหนียกมั่งมานาตาไหล
 เฝ้านงคุดหาด้วยอาลัย ไม่ไปไกลปากปล่องนอนงนตา

ตอนที่ ๒๕

สุดสาครเข้าเมืองการเวก

สงสารสุดสาครยังอ่อนศักดิ์ ซ้ำเปลือยพลัดตกอยู่ใน
คหา เตชะมนตรีทนกองทรวงวิชา ไม่มรณานึ่งชบสลับไป
ได้สามคนชนฉาดด้วยน้ำหิน ในดวงวิญญูณไย้มค่อยแจ่ม
ใส ระริกrikพลิกองค์ทรงฤทัย ในดวงใจเจ็บซ้ำแทบทำลาย
นั่งรำลึกตรึกภาวนาเวท สักดาเดชร้าวฉานบันดาลหาย
แต่หัวโหยโดยอตระทศกาย จะบั้นบายไปไม่ได้ดังใจจง
จึงคิดว่าตาเข่านเจ้าเล่ห์ เราชวดเซเสียเชิงละเลิงหลง
ไอน้ำที่ชีวิตจะปลิดปลง ไหนจะคงคั่นรอดตลอดไป กุมารา
อาทรพนเทวฆ ชลเนตรแดงเดือดดังเลือดไหล สะอื้นรำ
พร่ำว่าประสาใจ ไหนจะได้พบปะพระบิดร โอ้เจ้าตา
อาจารย์ของหลานเอ๋ย พระองค์เคยค่าเช่าเผ่าส่งสอน มา
ครองนชาวมัจจะชาตรอน พระอาจารย์มารดรไม่เห็นใจ
เมื่อต่อตีฝัดปลักสับโกฏี พระมาโปรดหลานรักไม่ตักษัย
โอ้กรรมมรดูดยอยู่ไกล ไม่มีใครบอกเล่าพระเจ้าตา สงสาร
แต่แม่เงือกของลูกน้อย จะหลงคอยคิดถึงคะนึ่งหา ลูก
อยากนมสมเด็จพระมารดา แม่นได้มากลากลิ้นจะชนใจ
โอ้แม่คุณทูลกระหม่อมถนอมลูก ไม่ต้องถูกหนักหนา

อัชฌาสัย ได้สามปีถ้วนจะบรรลย์ มีทันได้แทนคุณกรุณา
 สะอื้นร่ำนาพระเนตรลงพรากพราก ด้วยอดอยากนมนมแม่
 ชะเง้าหา เสียงมาร้องก้องกรรณหวนวิญญาณ์ พม่าชาฉัน
 ขนไปไม่ได้แล้ว ไปบอกตามาช่วยฉันทด้วยเถิด เหมือน
 ฟ้าเกิดร่วมท้องกับน้องแก้ว ร้องเรียกร่ำนาพระเนตรลง
 นองแนว สลบแล้วคืนเล่าเฝ้าโศกา

บัดเดี๋ยวดังหึ่งหึ่งวังเวงแว่ว สะดุ้งแล้วเหลียว
 แลชะเง้าหา เห็นโยคีขรุ้งฟุ้งออกมา ประคองพาขนไป
 จนบนบรรพต แล้วสอนว่าอย่าไว้ใจมนุษย์ มันแสนสุด
 ลึกไกลเหลือกำหนด ถึงเถาวัลย์พันเกี่ยวที่เลี้ยวลด ก็ไม่คด
 เหมือนหนึ่งในน้ำใจคน มนุษย์นทรก็อยู่สองสถาน บิดา
 มารดาก็มักเป็นผล ทพหนึ่งพึงได้แต่กายตน เกิดเป็น
 คนคิดเห็นจึงเจรจา แม้นใครรักก็มั่งชังชังตอบ ให้อบ
 คอบคิดอ่านนะหลานหนา รู้สิ่งไรไม่สู้วิชา รู้รักษาตัว
 รอดเป็นยอดดี จงคิดตามไปเอาไม้เท้าเถิด จะประเสริฐ
 สมรักเป็นศักดิ์ศรี พอเสร็จจำคำสาแดงแจ้งคดี รูปโยคีหาย
 ลับไปกับตา

สงสารหน่อปพิตรอดิศร สุดสาครเหลียวแลชะเง้า
 หา ไม่เห็นบุ๋มอยู่เดียวเปลี่ยววิญญาณ์ นึกนาตาชกชกตก

กระเซ็น ด้วยกำลังยังเยาว์ยังเศร้าสร้อย ให้ละห้อยหาแม่
 ไม่แลเห็น แล้วเหลียวดูสุริยันตะวันเย็น จะจำเป็นจำไป
 เพราะไม่เคย จึงเหลียวหาแม่น้ำลสินธพ เห็นเขาชบโศกา
 นิจาเอ๋ย ตรงมาหามาแลชะเง้อเฝย เอาคางเกยกับพระบาท
 เพียงขาดใจ นาสิกสูบจูบจตุรัสกลัน แล้วแลบตื้นเดียว
 ลามตามวิสัย พระหน่ออ่อนยออยจงพองไป เก็บลูกไม้ม่วง
 ปรางข้างครันทร เสวยพลาททางบ่อนม้งกรม่า ทงอาชาชน
 ชมสมถวิล แล้วแล่นลงคงคาเที่ยวหากิน หน่ออินทร
 แรงรินค่อยชื่นใจ เก็บทับทิมริมภูฏาซปลุก แต่ล่วนลูก
 ดกห้อยย้อยไสว บ้างแตกร้าวราวกับเพชรเห็นเม็ดใน
 มะเฟืองไฟตมตาดคาชดา เก็บเสวยเลยชมพพนมมาศ
 ศีลาลาดแลเว้งล้วนเฟิงผา มีโกรกกรวยห้วยละหานสำราญ
 ดา คุ่นำอาบกินก็ยินดี จึงปลดเปลื้องเครื่องครองลง
 กองไว้ แล้วลงในบ่อชำระสระเกศ สะอานองค์สงทพิวาร
 ผีวนผู้ด่องละอองวรรณ ค่อยเปรมปรีคลลาสนจากสระ
 มาทรงพระภษาจทากระสัน จงจันองครองเครื่องเข้าครบ
 ครัน แล้วผูกพันโพกชฎานำเอนดู ครันสรรพเสร็จเด็ด
 ดอกกหลาบซ่อน เขยเกสรโสมนัสแล้วทักหู เรียกอาชา
 มานันด้วยมนตรครุ อาชาบุรุมมาหากุมาร สดสาครวอนว่า

กับมาแล้ว ธุ^๑แห่งแล้วทางประเทศเขตสถาน จงพาไปให้
 พบอายคนพาล ได้คิดอ่าน^๑กันไม่เท่านั้นเอาไป ช^๑นหลัง
 ม้าผ่าโผนโจนจากเกาะ รวากับเหาะเหินลี้วลิ่วไสว ดู
 ลับลิบเร็วไรไรไป จนอุทัยลับลงในกองกา จันทร^๑กระจาง
 กลางโพยมดั่งโคมแก้ว สว่างแฉว^๑ท่องทะเลพระเวหา
 สุดสาครนอนเอกเขนกมา ดูดาราเดือนสว่าง^๑นำคางพรม
 พอลมรณกลนส่งดกาดัด^๑คก หวนรำลึกถึงเจ้าตาที่อาศรม
 เคยนั่งแท่นแผ่นผ้าท^๑ท่าลม ขวนหลานชมเดือนหงาย
 สบายใจ โอ^๑สงสารมารดานิจจาเอ๋ย ได้ชมเชยลูกยา
 อัมชาสัย นานนมแม่แต่ละข้างข้างกระไร ลูกเคยได้
 รับประทานทั้งหวานมัน โอ^๑จากมาน้ำเสียดายเมื่อภายหลัง
 จะย่อยพรั่งพม^๑นองทั้งสองถิ่น ลูกยังอยากมากมายเสียดาย
 ครัน สะ^๑อนอนอดนมกรมฤทัย

ฝ่ายม้ามั่ง^๑วิ่งว้ายไปปลายคลื่น เปรียบเหมือนพนดิน
 นิ่งหลังไม่ไหว ด้วยรักใคร^๑ได้นายสบายใจ จนอุทัยแจ่ม
 พาดังธานี ช^๑นตลงหญิงชายทั้งหลายเห็น คิดว่าเป็นลูก
 หลานท่านฤๅษี ด้วยจำแน^๑แต่มาของตา^๑ ชาวบุรีเรียกกัน
 ดูพระกุมาร บ้างว่าน่ารักพระนักสิทธิ์ กระจิ^๑รดูรูปงาม
 ทรามสงสาร บ้างว่าไปไหนมาพระอาจารย์ มาตามท่าน

ผู้เฒ่าหรือเจ้าคุณ ฤๅษีสุทธสาครบรรณาถ ครัสประภาษ
หน่วงเหนี่ยวไม่เฉียวฉุน พระตอบความตามเขาที่กรักการุญ
ฉันทแบ่งบุญให้ทั่วทุกตัวคน ประเดียนขัเปลี่ยนอยู่ไหน
เล่า จงบอกข่าวให้ฉันทแจ้งรู้แห่งหน ชาวพาราว่าพระปิ่น
แผ่นดินดล ให้ฉันทเข้าไปอยู่ในวัง

หน่อรัตนรัตน์ดีเป็นที่สุด ไม่ยังหยุดรีบไปเหมือน
ใจหวัง ถึงศาลาหน้าพระลานทวารวัง เห็นคนนั่งย่นหลาม
จึงถามไป นี่แนชานาบูอยู่ไหน เห็นดาขัเปลี่ยนมาอยู่หา
ไหน เขาบอกว่าอาจารย์อันชาญชัย ท่านเจ็บไข้อยู่ที่
ทิมริมพระลาน สุทธสาครวอนว่าช่วยพาฉันท ไปถึงที่นั่น
หน้อยเกิดจำเมตดาหลาน พวกขุนนางต่างเฝ้าดูพระกุมาร
จึงว่าท่านลงเดินดำเนินไป ในวังเวียงเยี่ยงอย่างไปข้าง
หน้า อ้ายมาลาอย่างนั้นขัไม่ได้ หน่อกษัตริย์ตรัสตอบว่า
ขอบใจ สอนอย่างไรฉันทจะไม่กำเกิน พระว่าพลง
ทางลงจากหลังม้า ดังสีทธาเทพบุตรสุดสรรเสริญ ส่วน
เสน่ปริชาภักพาเดิน นาดดำเนินตรงไปเข้าในวัง ถึงทิมที่
ขัเปลี่ยนกับบอกแจ้ง ทกนแฝงสองข้างมอ้างถึง พระหน่อ
น้อยค่อยแฝงร่มแฝงบัง ขยับยังหยุดมองแล้วย่อมา เห็น
ตาเฒ่าเจ้าเล่ห์นอนหลับนิ่ง ไม่เท่าฟังพาดวงไว้ข้างฝา

พระฉวยได้ไม่แฉ่งแฉล่งศักดิ์ดา แล้วร้องว่าเหวอ้ายใจ
ฉกรรจ์ มึงลองถามความรู้กับบอก มึงกลับกลอกเกลี้ยงจะ
ฆ่าให้อำสัญ ผลักลงไปในถ้ำทำเช่นนั้น คนเหมือนกัน
ช่างไม่คิดอนิจจา แล้วมีหน้าชาเอาไม่เท่าด้วย ไม่เงิน
ขวยปากทุตอ้ายมสา แม่นมิกินิดหนึ่งว่าเวรา กูจะฆ่า
เสียให้ตายวายชั่ว

ฝ่ายชแแก่แลเห็นหน่อฤษฏริย์ ถ้าเมนนบพแยกจะ
แทรกหนี ดูแสงกันกันห้องเห็นช่องมี ใต้ท่งที่ลูกทะเลถึง
ชนดั่งตั้ง เอาหัวมุดผลุดออกข้างนอกได้ วังหลงไหล
แลเตลิดระเิดระสัง พวกหมอนวดย้วยยาละล้าละล้ง
ออกวิ่งมั่งเสียงอึงคะนองไป ฝ่ายเสนาข้าเฝ้าเหล่าทหาร
อลหม่านไม่รู้วามาแต่ไหน เสียงอ้องอึงตึงตึงทังวังใน
ร้องเรียกไพร่เอะอะเกะกะกัน

ฝ่ายพระสุริโยทัยอยู่ในที่ เสียงเสน่กักคักขกพระขรรค์
ออกข้างหน้าข้าเฝ้าอยู่เหล่านั่น พัลวันวิ่งขอบหอบหายใจ
พระตรัสว่าอะไรจึงออกอึงนี้ ก็ไม่มีใครเห็นว่าเป็นไฉน
จึงทุลธุกคูกักกระอักกระอ้อ ภูวไนยขึ้นเสียงสำเนียงดัง

ฝ่ายพระหน่อปพิตรอดิศร สุดสาครได้สมอารมณ์
หวัง ถือไม้เท้ากำยาวมากลางวัง เห็นคนนั่งแซ่ซ้อง

จึงร้องไป เรามาเอาไม้เท้าของเราดอก จะกลับออกไป
มหาศาลาไหล ไม่ทำร้ายชายหญิงอย่างกริ่งใจ แล้วจึงไม่
เท้าเดินดำเนินมา ธิบดินทร์ผืนพระพักตร์เห็นนักสิทธิ์
กระจิริดนักรักเป็นหนักหนา จึงตรัสใช้ให้อำมาตย์ไปราชนา
นิมนต์มาพระโรงรัตนัชชวาล แล้วนิมนต์ให้ชนนังบัลลังก์
แก้ว ชลแล้วตรัสถามตามสงสาร เจ้าประคุณกษัตริย์
พระอาจารย์ สถิตสถานถันที่บุรีใด เป็นพงศ์เผ่าท้าว
พญาหรือพานิช กระจิริดรูศรีทธาจะหาไหน พระมุนีมี
นามกรใด ธุระอะไรหรือจึงมาถึงธานี

พระหน่อไทได้ฟังรับสั่งถาม จึงตอบความตาม

จริตกิจญาญ์ อาตมาอายุได้สามปี พระชนนช่อมัจฉา
วิลาวัณย์ พระบิดรงคองคอกยมณีนาล โอโรสราษรัตน
มหาสวรรค์ เมื่อตัวขามำกำเนิดเกิดในครรภ์ พระจากกัน
จากเกาะแก้วพิสดาร ครั้นคลอดข้าดาบสท่านรักใคร่ ช่วย
เลี้ยงไว้พันผูกเหมือนลูกหลาน ช่วยสอนฝึกศึกษาวิชาการ
แล้วให้ฉันชื่อว่าสวดสาคร ครั้นอำลาดาบสจึงบอกให้
ประทานไม้เท้าทรงลงอักษร ได้ปราบผจญพญามัจฉกร
จึงลาจจากท่านมารดามา ถึงภูเขาสุเป็ลยพอเหนือยพัก
แวะสำนักรักว่าช่อถ่อศึกษา มั่นนั่งหน่วงลงพลอกบอก

วิชา แกล้งลงขาขึ้นบนช่องริมปล่องเปลว สอนให้หนึ่ง
 ตั้งอารมณ์ประนมหัตถ์ มันปลุกปลัดผลุงลงไปตรงเหว ถูก
 หินผาหักพังทงองค์เอย เจียนจะเหลวแหลกลงเป็นผงคล
 มันจึงได้ไม้กับมาแล้วพาเที่ยว เวลาเดียวสิ้นรพหักหลบหนี
 กลับไปหาข้าคนหนึ่ง จึ่งได้ขมามาเอาไม้เท้าคน มัน
 เห็นขาหน้าเกือทำเพื่อพก ออกวิ่งวักเวียนวนจนคนคืน
 พัลวันกันเองเสียงเกรงกรน รูปจึงยืนอยู่มิได้ทันไคลคลา
 ชงพระองค์สงสัยจึ่งได้ถาม รูปแจ้งความซอสุดไม่มุสา
 เพราะรักใคร่ไม่เท่าจึงเข้ามา อย่าเคืองขำยกโทษจง
 ไปรดปราน

พระทรงทราบนามวงศ์พงศ์ศักรีย สารพัดพูดจามา
 สงสาร จึ่งตรัสว่าน่าแค้นอายคนพาล มันคิดอ่านเอาชั่ว
 ไม่ปรานี มันมาหลอกบอกว่าดีร้าย ให้หญิงชายเพื่อง
 พงทงกรุงศรี ไม่ฆ่าฟันมันจะเคยเหวยมนตร์ ไปจับ
 ขเปลือยมาอย่าช้านาน เสนาในใหญ่น้อยก็พลอยแค้น
 ต่างลูกเล่นเที่ยวหาตามหน้าฉาน เห็นเหนื่อยหอบหอบ
 โครงโค้งโค้งคลาน ดุชมชานชุ่มชุ่มด้วยความกลัว พวก
 ขาเฝ้าเข้ากลุ่มรวมกันจุด แยกคนหลุดแพลงพลิกเขาจิกหัว
 บางทงหนวดหวดด้วยไม้เหมือนควายวัว ลากเอาตัวเข้ามา

เจ้าเมืองการเวกเลี้ยงสักสาคกรเป็นบุทรบุญธรรม ๕๕

หมอบหอบหายใจ จอมกษัตริย์ตรัสกวกระทบบาท เหวย
อ้ายชาติทุจริตผิวิสัย ลักไม้เท้าเอาอาชาเรอมาไย จิง
หรือไม่ว่ามาอย่าช้านาน

ฝ่ายช่เปลี่ยเห็นอยอ่อนลงนอนนึ่ง กรันรับจิงกลัว
จะสั่งให้สังหาร แกล้งบิดเบือนเหมือนเบนไข่มุไม่ให้การ
ทำสะทั้นเต็มเต็มระเริงกริก เขาเตือนตัสข้างผางถนัด ทำ
จกอดอันใจไม่กระดิก เขาจกมัทมพลงดั่งพลิก หัวเราะ
รกรอกกลับนึ่งหลับตา พระจอมวงศ์คงแก่นแสนพิโรธ ยิง
กริ้วโกรธตรัสว่าทศอัยมสา ทำไว้เว้เตรฉานเจ้ามารยา
เอาไปผ่าอกมันเสียวันน

สุดสาคกรอ่อนจิตคิดสงสาร จิงตัดทานทูลท้าวเจ้า
กรุงศรี ว่าขอโทษโปรดอย่าให้ฆ่าตี เหตุทงนเพราะกรรม
กระทำไว้ ไม่หุนหันฉันทาพยายาม นึกว่าชาติก่อนกรรม
จะทำไฉน จะฆ่าฟันมันก็ฆ่าเป็นกรรมไป ต้องเวียนน่วย
เวทนาอยู่ช้านาน รูปบวชกายหมายไจจะได้ตรัส ช่วยส่ง
สัตว์เสียให้พ้นนสงสาร จะเช่นฆ่าตาแต่ไม่เข้าการ
ขอประทานโทษไว้อย่าให้ตาย

กรงกษัตริย์ตรัสว่าสาธุสะ การวะหวานหูไม่รู้หาย
อันโทษมันนถักถึงทวงวาย จะยกถวายเสียก็ได้เป็นใหม่

แต่ฉันรักจักใครได้พระดาบส เป็นโอรสร่วมบารงซึ่ง
กรุงศรี จะโปรดได้หรือไม่เล่าแต่ท่าน จะปล่อยขังปล่อย
ให้ฉันได้บุญ

กุมารดาบสพจนารถ แสนฉลาดหน่วงเหนี่ยวไม่
เฉยวณ ซึ่งทรงเดชเจตนาด้วยการบุญ ขอบพระคุณควร
จะคิดเหมือนบิดร แม้นไปปะพระผู้บังเกิดเกล้า ทั้งพงศ์
เผ่าภิญโญสโมสร จะกลับมาสามีกัดพระภูธร ให้ถาวร
จนชั่ววันจะบรรลัย

พระพงตอบขอบชนระรณจิต สวาทรักเหลือ
เหมือนเชื้อไข จึงตรัสว่าถ้ากระนั้นอย่าพรันใจ โยมจะ
ไปด้วยเจ้าคุณพระมุนี แต่จรรอพอให้ได้สืบสวน จะทบทวน
ถามข่าวชาวกรุงศรี ใครรู้เรื่องเมืองพระอภัยมณี
แจ้งคดีจะได้หาบรรณาการ ไปงอนง้อขององค์พระนักษัตร
ตามจริตที่โยมรักสมัครสมาน จงอยู่วังนั้นนอนผ่อน
สำราญ พอให้ฉ้านสมใจจึงไคลคลา

ส่วนหน่อไทได้สดับรับพระโอษฐ์ ซึ่งทรงโปรด
ปรานีดีหนักหนา ตามพระทัยไม่ขัดหทัย แต่เกรงว่าม้า
มังกรจะร้อนรน จะต้องให้ไปชลาแล้วม้ามัง ขอโปรดสั่ง
เสียให้แจ้งทุกแห่งหน ใครเขาจับขบขชุกขชุกชน จะกิน

คนเคยตัวไม่กลัวใคร

กรุงกษัตริย์ตรัสรับกำชับสั่ง เสนานั่งพร้อมหน้า
อัชฌาศัย อย่ามาตีขี้เปลี่ยจงปล่อยไป แล้วบอกให้กัน
รู้ทงบุรี ว่าม่ายชายหญิงอย่าทิ้งขว้าง แม่นเดินทางพาน
พบให้หลบหนี อำมาตย์รับอภิวันท์อัญชลี แล้วไล่ขี้เปลี่ย
ออกไปนอกวัง กุมารามาริมพระโรงรัตน์ กวักพระหัตถ์
เรียกมาวิชาหลัง มังกรโผนโชนข้ามกำแพงบัง เข้าในวัง
วังมาหากุมาร พระส่งม้าว่าน้องต้องอยู่นี้ ด้วยกุมขวน
ไว้ในราชฐาน พี่ไปเล่นเย็นแล้วมาหน้าพระลาน ให้พบ
พานกันทุกวันเหมือนสัญญา ม้ามังกรอ่อนชบเคารับ
กระโดดกลับข้ามกำแพงแรงหนักหนา ลำพองโผนโชนลง
ในกองคา เทียวกินปลากินน้ำเล่นสำราญ

กรุงกษัตริย์ทศนาเห็นปรากฏ รักตาบสเหมือนหนึ่ง
บุตรสุดสงสาร มาจับหัตถ์ตรัสสถามพระอาจารย์ ขอให้
ฉานอุ้มเข้าไปท้ในวัง แล้วอุ้มแอบแนบข้างมาปรางค์
มาศ พร้อมพระญาติวงศ์ทางหน้าหลัง ค่อยวางองค์ลง
บนราชบัลลังก์ มุนนงเอยมเพยเมแสงยมใจ

จอมกษัตริย์ตรัสบอกมเหสี โอโรสมมาเหมือนจิต
พิสมัย แล้วเล่าความตามธุระที่จะไป ให้พบปะพระอภัย

ผู้บิดา จะได้ขออนุญาตให้ขาดเด็ด คงสำเร็จมุ่งมาด
ปรารถนา นางค่านับบรรพสนา แล้วกลานมาหมอบ
เรียงเคียงบัลลังก์ พินิจดูมนัฏษณ้อย ช่างแซมซ้อยชน
ในอุทัยหวัง สมเป็นหน่อสุริยวงศ์ดำรงวัง เหมือนเดือน
ปลั่งเปล่งฟ้านภาลย์

นางค่านับขวัญสรเสริญ แสนเจริญรู้สึกษาจะหา
ไหน มิเกิดครรภ์ฉันบ้างเป็นอย่างไร ไปเกิดไกลกลับมา
หามารดร เครื่องสึกษาตาบสงปลดเปลื้อง ได้ทรงเครื่อง
เนาวรัตน์ประภัสสร ทั้งกษัตริย์ภักสดาช่วยว่าวอน สึกเสีย
ก่อนเถิดนะพระมุนี แล้วสั่งให้ไปจัดเครื่องประดับ หลาย
สำหรับกับผ้าภูษาศรี มาเรียงวางข้างองค์พระมุนี จินดาดี
ดูจรัสซัชชวาล พระเห็นของสองกษัตริย์จัดมาให้ จะใคร่
ได้เครื่องทรงนำสงสาร ว่าหม่อมฉันวันจะจากพระอาจารย์
ได้ตั้งสัตย์อธิษฐานต่อเทวา มิได้กลับอภิวาทบาทาส กิ
ไม่ปลดปลิดเปลื้องเครื่องสึกษา ซึ่งสององค์ทรงพระกรุณา
จะเมตตาแต่งหม่อมฉันประการใด ขอประดับทับนอก
หนังเสือเหลือง ให้ประเทืองมิได้ขัดอักษณาสัย จะทรง
เครื่องเปลื้องหนังเสียวังใด เหมือนได้ใหม่ลื้มเก่าดัง
เผ่าพาล

เจ้าเมืองการเวกเลี้ยงสุคตสารเป็นบุตรบุญธรรม ๕๔

สองกษัตริย์สรวงศทรงพระสรวล แล้วคิดควรคำว่า
นำสงสาร จึงตรัสว่าถ้ามีเปลืองเครื่องอาจารย์ สร้อย
สังวาลจงประดับทับกันลง แล้วเตือนให้ไหว้ลาสิกขาบท
ช่วยเปลืองปลดเครื่องครองเข้าห้องสงฆ์ ขันทองค่าน้ำ
กุหลาบให้อาบองค์ แล้วท้าวทรงขัดสนัฏฐวรรณ กระหมวก
เกล้าเมลาดเลิมพัศตร์ ด้วยความรักสนัฏฐเก็จไม่เคยค
ฉันทน์ นางเทวีสุคนธ์ปิ่นสุวรรณ คูผิวพรรณผุดผ่อง
ละออองค์ แล้วตามใจให้นุ่งหนังเสือโคร่ง ช่วยจับใจ
จิตวางไว้วางหงส์ ใส่ห้อยหน้าผ้าทอพยจับประจง กุมารทรง
หนังพยัคฆ์สะพักชาย สองกษัตริย์จัดแจงแต่งประดับ ใส่
สร้อยทับทรวงสังวาลประสานสาย คาคับนุ่งเปล่งเม็ด
เพชรเพทาย สะอ้งพรายพลอยวามอร่ามเรือง แล้วให้
อย่างช่างชฎามาประดับ เอาแก้วแกมแซมกับหนังเสือ
เหลือง มงกุฎกลายปลายจับเป็นกลีบเฟือง ประดับเนือง
แนบเสียดกรเจียรกร พระพาหาพาหุรัดกระจัดแจ่ม
ล้วนนิลแนมเนาวรัตน์ประภัสสร แล้วสวมสร้อยนวมรอง
ทองพระกร สลับซ่อนแสงแก้วดูแพรวพราย ชำมรงค์
วงวาวเขียวขาวเหลือง อร่ามเรืองนวลพระหัตถ์จักร์สลาย
ใส่เกือกทองรองบาทแล้วนาคกราย พระผันผายพามานั่ง

บัลลังก์รัตน

กุมารหมอบนอบนบอภีวาท แทบพระบาทบัวทอง
 สองกษัตริย์ ลูกโศดเขลาเบาจิตเป็นศิษย์วัด ไม่สันทัด
 ท่วงทีกริยา ขอชนกชนนีเป็นที่พึง ให้เหมือนหนึ่งกำเนิด
 เกิดเกสา ช่วยสั่งสอนผ่อนผันกรุณา อย่าโกรธาทอดทิ้ง
 ถึงเชิงชั่ง สองกษัตริย์ตรัสว่าอย่าปรารภ ไม่หมายลบหลู่ลูก
 จะปลุกฝัง แล้วจะมอบขอบเขตนิเวศน์วัง ให้เหมือนดัง
 ดวงจิตของบิทร พระตรีศพลางทางเรียกชิดาราช มาร่วม
 อาสน์เนาวรัตน์แล้วตรัสสอน ให้อัญชลีพยาสดสาคร นาง
 โอนอ่อนอภีวันทั้งจันทรจก พำพิทพระเกล็ดตกเกรื่อง
 ทำบ่วงคล้องมันเสียที่เกิดพญา กุมารอุ้มจมพิศพระธิดา
 แล้วว่าอย่ากลัวตกเกลยเม่นอง ฉันทะตทหลังให้ดังผลุง
 นื่องสะคุ้งสรวลสันต์กันทั้งสอง นำสงสารมารดรกร
 ประคอง อุ้มทั้งสองทรมเซยเสวยนม สดสาครนอนทับ
 พระเพลาซ้าย แล้วดมสายโลหิตสนิทสนม จนอ้อมหน้าฉำ
 ชนรณอรมณ นางจูบเกล้าเผ่าผมเผ่าชมเซย กรนราตรส
 กษัตริย์เข้าไสยาสน์ สำราญราชร่วมเรียงเคียงแขนง ถนอม
 พักตร์รักใคร่กระไรเลย ร่วมเสวยร่วมสรงพระคงคา แล้ว
 กรุงกษัตริย์จัดเลือกลูกน้อยน้อย ได้हार้อยร่วมวันชันษา

ลวนไว้จากลูกผู้ดีมีปัญญา ให้ตามเล่นเป็นข้าสวดสาคร ทั้ง
มีารถขสารการกษัตริย์ สารพัดการศึกษาให้ฝึกสอน หวัง
จะให้ใจปลื้มลุ่มบิตร ด้วยภรรยารักสุดเหมือนบุตร

พระหน่ออ้อยพลอยเพลนเจริญจิต กับน้องหญิงมิ่ง
มิตรชนิษฐา จะไปไหนไปด้วยกันจำนรรจา เสียงจะจำ
จ้อแจ่มไม่แฉงอน หน่ออภัยทริยหัดอะไรก็หัดบ้าง เป็นคู่
สร้างเรือนรู้ด้วยครูสอน กระบวนศึกฝึกฝนชนกฤษ
ต่างราญรอนเรียนครูให้รู้ครบ วิชากระบดกระบองดาบสอง
ข้าง ทั้งจักรว้างโล่เขนได้เจนจบ ถึงกลางที่พ้องเล่น
ลองรบ ตีกระทบแทงฟันประจัญทัพ ข้างพวกพ้องน้องสาว
พ้องหลาวแหลน ทั้งโล่แพนทวนหอกดุกดอกลลับ ข้างพวก
พ้องตลบเข้ราบรับ เอาปากกับแหลนหลาวลูกเกาทัณฑ์ ข้าง
นายทัพขบรถเข้จรถบ พลตรลบหลักัดดุดัดฟัน บ้างท้ม
แทงเพลงพลาดบ้างฟาดฟัน ไม่ถูกกันแก้ไขไวทุกคน จน
เจนจำชำนาญในการศึก อาจารย์ฝึกพลรบให้หลบฝน
ทหารเลวเร็วรับกลอกลลับตน แต่เมื่อดฝนก็ไม่ถูกลูกเล็กเล็ก
ต่างคล่องแคล่วแคล้วกล้าปรีชาหาญ ล้วนกุมารเหมาะ
เหมาะใส่เกราะเหล็ก บ้างไว้จากลูกขุนนางไว้หางเจ็ก
ล้วนแต่เด็กน้อยน่ารักด้วยทศปาโมกษเมือง

การเวก เป็นองค์เอกอาจรรูลบสุพรรณ สำหรับฝึกศีก
กษัตริย์ให้จัดพล รู้ผ่อนปรนปราบยุคทุกทุกองค์ จึงพารา
ผาสุกสนุกสนาน พระกุมารบันเทิงละเลิงหลง ลมนักสิทธิ์
บิตุราษมาตรงค์ ใจพะวงอยู่ด้วยเล่นไม่เว้นวัน

ตอนที่ ๒๖

อุศเรนในเมืองผลึก

จะกล่าวกลับจบเรื่องเมืองผลึก ยังว่างศึกสังคเหตุ
ทุกเขตชั้นห้ พระอภัยได้สำราญมานานครั้น กับสุวรรณ
มาลีर्मล ตั้งแต่ใช้ให้พระน้องกับหน่อนาง ไปเฝ้าบาท
บิตุเรศฟังเหตุผล เป็นปหนึ่งจึงได้แจ้งแห่งยุบล ด้วย
सानนพราหมณ์เถื่อนหนึ่งสอมา ว่าพระน้องกับสองโอรสราช
บังคมบาทบทเรศพระเชษฐา ด้วยไปถึงซึ่งจังหวัดกรุงรัตน
พระพาราณาสกสนกสบาย แต่พระชนกชนนีโมลีโลก
ชราโรคเรอรั้งยังไม่หาย ต้องคอยฟังร้งร่อยอยู่พอกลาย
จะถวายเป็นกมลกลับกองทัพมา พระทราบเรื่องเปลื้องทรวงท
ห้วงหลัง ด้วยพร้อมพร้งเฝ้าพงศ์พระวงศา จึงปลดเปลื้อง
เครื่องทรงอลงการ ประทานसानนพราหมณ์ด้วยความรัก
ทั้งพวกไพร่ได้บำเหน็จแล้วเสร็จสรรพ ทูลลากลับล่องลม
ไปรมจักร พระโณมยองค์อภัยวิไลลักษณ์ บำรุงรักษามูร
ไม่ว่อนรน แล้ววางวัลบรรดาสาธุศิษย์ ซึ่งตามติดปรนนิบัติ
เมื่อขัดสน ถ้วนเงินจามพราหมณ์แขกฝรั่งปน ทั้งร้อยคน
คู่ยากลำบากมา ประทานเมียสาวสาวขานน้อยน้อย ถ้วน
ทั้งร้อยบุปงามตามภาษา กับกำบันบรรทุกเกล่อชาวปลา

ทั้งเงินหำรอยทั่วทุกตัวคน ให้ไปอยู่บรูรอบขอบประเทศ
คอยแจ้งเหตุตุนลักสีกสงหล ให้มีไพร่ไว้สำหรับอยู่กับตน
ทั้งรอยคนคนละรอยไม่น้อยใจ

ฝ่ายจันจามพราหมณ์ฝรั่งแขกอังกฤษ สจรรัก
พระองค์ไม่สงสัย ได้กำบันกรรยาทางเข้าไทย เหมือนเกิด
ใหม่มีมัยนตินิก ต่างทูลว่าถ้าแมนเมืองผลก ต้องทำศึก
กับลังกาอาณาจักร จะเจ็บแค้นแทนพระคุณการุญรัก
สามภักติดต่อเจ้ากินข้าวเกลือ แล้วทูลลาพาอนงค์ลงกำบัน
อยู่ห้องกันเก่งท่ายสบายเหลือ ทั้งไพร่พลคนไข้ทั้งในเรือ
มห้องนอนหมอนเสื่อสบายใจ พอลมดคลไบนในไร่รอก
ต่างเล่นออกอ่าวมหาชลาลัย ด้วยเงินทางกลางคงคา
เคยมาไป ต่างใช้ใบแยกย้ายไปรายเรียง พวกจันเล่น
แผนท้ะวันออก ออกเส้นนอกแหลมเร็วเลี้ยวเฉลียง
ไปก่ต่งก่งจวจนตวเซียง เข้าลัดเลี้ยวอำมยุเล่นนุมา
ข้างพวกแขกแยกแยกเองเข้าเมืองเทศ อรุมเซตคั่งสุหรัด
บัตหนา ไปปะหังบังกะเราะเกาะชวา มะละกาเกาะเลหวัง
ตะรังกะนู วิลันดามาแหลมโล้บ้านข้าม เข้าคั่งฉลาม
แหลมเงาะเกาะราหู อัดแจจามข้ามหน้ำมลายู พวก
ญวนอยู่เวียดนามก้ำข้ามไป ข้างพวกพราหมณ์ข้ามไปเมือง

พระอภัยมณีส่งคนสอดแนมไปอยู่ตามเมืองต่างประเทศ ๖๕

สาวดี เวสาลีว่าหุโลมโรมวิสัย กบิลพัสดุ์โรมพัสดุ์
ถัดไป เมืองอภัยสาธิตเป็นทพราหมณ์ ข้างพวกไทยได้ลม
ก็แล่นรี่ เข้ากรุงศรีอยุธยาภาษาสยาม พม่ามอญย่อน
เข้าอ่าวพุกาม ฝรั่งเศสเข้าอ่าวเยะระมัน ทบวงเหล่า
ก็เข้าอ่าววิลาต เมืองมะงาตามะงาตามะงาสุวรรณ ข้ามเกาะ
เซมาลกะปัตน หาพงศ์พันธุ์พวกพ้องพี่น้องตัว ทจาก
บ้านนานเหลือพวกเรือแตก จนเมียแปลกผัวรักไม่ทักผัว
ทงค้ำราเรียกอยู่ริมรั้ว ก็กลับกลัวว่าไปสาจะไม่อาจรับ ทเรือ
เสียเมียหมายตายเป็นผี จนเขามัวใหม่พอได้กลับ ทั้งสอง
ข้างต่างกระดากปากงับบับ บางร้องพ้องต้องปรับจับชูเมีย
ทเมยมขงพอดึงรว ก็เคลงผัวมียากเชื่อว่าเรือเสีย รู้ว่า
พามาใหม่เหมือนไฟเลย ต้องปลอบเมียแทบทั่วทุกตัวคน

ฝ่ายองค์พระอภัยวิไลลักษณ์ ปล่อยคนรักรายแผ่
ทุกแห่งหน แม้นฝรั่งลังกามาประจัญ จะช้อนกลการศึก
ให้ลกซิง แล้วพระองค์ทรงสำราญผ่านสมบัติ แต่นาง
กษัตริย์มเหสนนขาง เห็นโปรดใครใหญ่ชนกมันตง จึง
ทรงครรภ์ไม่ทันถึงในครั้งปี ครันคลอดราชธิดาเป็นฝาแฝด
ดั่งทองแปดนพคุณจรูญศรี ไม่คลาดเคลื่อนเหมือนกันสน
ทั้งอันทรย์ พระอภัยรักใคร่กระไรเลย เห็นหลานมากอยาก

เลียงเขาเคียงข้าง พระทัยนางนกันยัมชมลูกเขย แล้วว่า
 ตมถมตอกนมนเนย ขอให้เคยคู่แฝดสักแปดคราว แล้ว
 เลือกสรรบรรดาพวงข้าหลวง ดงามท่วงทีละมุนพึงรุ่นสาว
 ให้เห่เรื่อยเรื่อยฉำทุกค่ำเช้า สำเนียงราวเรไรในไพรวัน
 หงพเลียงนางนมลวนสมสัคค บำรุงรักตนหลับเฝ้ารับขวัญ
 พระอุทองสองอุเป็นคู่กัน ทุกคืนวันเวียนระวังเป็นกังวล
 จะกลับกล่าวเจ้าลังกาอาณาเขต ปันประเทศแคว้น
 แคว้นแดนสิงหล แต่ลุดยามาแกลงแจ้งยุบล ว่าเสียพล
 พ่ายแพ้จะแก้อย กิห้วงบุตรอศเรนพระลูกรัก พระขงม
 หักหมอแก้ออแผลหาย แล้วรอกลับจับไข่มไคร์คลาย
 สกจงวายเวนชาถึงหาป พอประทังยงชวดังตัวใด หมายจะ
 ไปทำศึกไม้นิกหน ให้เกณฑ์คนพลเมืองเอกโทตร บรรดา
 มมาระดมเข้าสมทบ แต่ทัพหน้าห้าแสนถ่อแหลนหลาว
 ทงปนายาวป็นสนเข้าบรรจบ ยังปกบองกองหลวงควงเข้างบ
 ทหารรบห้าหมื่นพนฉกรรจ ทงกองหลังร้งท่ายกหลายแสน
 ล้วนป็นแม่นมแรงแข็งขยัน มารวมรวมพร้อมหมดกำหนด
 วัน ใครไม่ทันโทษาถึงฝ่าทรวง ราชบุตรอศเรนเป็นทัพ
 หน้า เจ้าลังกาอากับเบ็นทัพหลวง มาถึงท้าวหวเมืองสน
 ทงปวง ตามกระทรวงศึกกษัตริย์ปราบดัสกร แล้วเดินบก

ยกมาลงท่าข้าม ถนนพระรามเรือแพแซ่สลอน ยังหยุด
จัดหัดทหารให้ราษฎรอน ข้าวจรทั่วทั้งเกาะลังกา

ฝ่ายทหารพระอภัยเป็นไส้ศึก ทดณลกโลกบถ
ตามภาษา ครนร้แจ้งแต่งให้เรือเข้ามา แจ้งกิจจาเจ้านาย
ได้ถ่ายเท

พระอภัยได้ความให้ข้ามศึก อุตสาห์ตรึกตรองบาย
เป็นหลายเล่ห์ จะรบพุ่งกรุงไกรใกล้ทะเล ให้ว่าเหว
วิญญูณเอกจาก เป็นหัวหลังระวังหน้าหนักหนานัก
พระน้องรักกล่น้อยก็คอยหาย ยังตรองตรึกนึกไปไม่สบาย
จึงปริยายปริษานางวลี ศักมายังตั้งกระบวนจะจวนข้าม
มาสงครามรบพุ่งถึงกรุงศรี จะจัดแจงแต่งทหารออกต้าน
ตี หรือจะหนีนางเห็นเป็นอย่างไร

ส่วนวลีปรีชาปัญญาหญิง เป็นยอดขมังมีย่องสนอง
ไซ้ จะฟันแทงแย่งชิงออกชิงชัย สงสารไพร่ก็จะม้วยลง
ด้วยกัน แม่นลวงล่อพ้อให้ได้ชัยชนะ ก็เห็นจะทำได้
ใจหม่อมฉัน ขอพระองค์จึงเป็นกองออกป้องกัน คุมกำปั่น
แปดร้อยคอยระวัง แม่นสงครามตามตังหน้หลบ ไป
วันหนึ่งจึงคอยทบทลบหลัง มาปากอ่าวก้าวสัดตัดกำลัง
ให้พร้อมพร้งทั้งที่พรบสมทบกัน ข้าจะรับจับท้าวเจ้าสิงหล

ด้วยเล่ห์กลโอนอ่อนคิดผ่อนผัน นางทูลความตามบัญชา
 สารพัน ทั้งสุวรรณมาลีเห็นจริง จึงทูลว่าข้าจะรับเป็น
 ทักษิณี ช่วยเผ่าล้านวาประสาหญิง พระทรงฟังนิ่งเฝ้า
 เชนก้อง เห็นด้วยเจียวบุญญานางวาลี ทั้งโหมยงนงลักษณ์
 อัครเศ รู้ใครเพทพอใจรบไม่หลบหนี เคยรบเรือเชือก
 ผมอด พระเปรมปรีดปรีกษาเสนาใน ให้เตรียมรับ
 ทักษิณากวักเข้าศึก ทศนลกล่าเจ้าแฉ่งแฉ่งใจ เห็นสม
 คะเนเสนักัดใจ ไปเตรียมไว้พร้อมพรังคอยฟังความ

ฝ่ายลักกาฝรั่งอยู่หลังถนน พอพักพลฝึกทหารชาญ
 สนาม ออกจากฝั่งวังวนถนนพระราม แล้วยกข้ามฟาก
 มาสืบหาคน ถึงเขตทุ่งกรุงผลึกนิกประหลาด ไม่เห็น
 ลาดตระเวนแขวงมาแขวงชน เข้าปากน้ำสำคัญให้ถนน
 เสี่ยงบึงบังดวงครันทงธรณิ พอเช้าตรู่เรือเห็นปากอ่าว
 ออกแล่นก้าวคลาดเคลื่อนเหมือนจะหนี จึงส่งบุตรอุสุเรน
 เจนวารี ให้ตามต้อนตัดสกัดทาง ฝ่ายทัพหน้าห้าแสน
 เรือพันสอง ออกลอยล่องเล่นไล่ใบปล้าง ได้ครึ่งวัน
 ทันทัพที่ท่ามกลาง เข้ารบพลางเล่นหนยังติดตาม

ฝ่ายทัพหลวงล่องเข้าอ่าวปากน้ำ พอพบลำเรือคร้ว
 จับตัวถาม ตะคอกขู่ผู้เฒ่าจึงเล่าความ ว่าสงครามข้าม

อ้าวมาคราวนี้ จะสังหารผลาญอาณาประชาราษฎร์ ให้
 วนาสนองเนื่องไปเมืองผี พอเดือนเที่ยงเสียงบันเมือ
 คณิน ชาวบุรีหันพลัดกระจัดกระจาย พระอภัยได้กำปั่นสัก
 พันถ้วน บรรทุกถ้วนเงินทองของทั้งหลาย แล้วจดเผา
 ขาวปลาพาหญิงชาย หนีไปฝ่ายทะเลมยมนา ที่เหลืออยู่
 บุรุษหนึ่งคน มิให้เห็นเนื้อตัวกลัวหนักหนา เดียวนไฟ
 ไหมเผาฉางขาวปลา ชาวพาร้องอึงคณะไป ขาเจ้านม
 เรือเกลือขาวสาร พาลูกหลานจะไปหาท่าอาศัย ไม่สู้รบ
 หลบตัวด้วยกลัวภัย จงโปรดไว้ชาวอย่าฆ่าฟัน สมเด็จ
 ท้าวเจ้าลังกาอาณาเขต ได้ทราบเหตุเห็นจริงทุกสิ่งสรรพ
 จึงว่าทพุศเรนเห็นจะทัน ด้วยคิดพินพอเขม้นเห็นไรไร
 ให้ทพหลังตั้งบดอยู่ปากอ่าว คอยฟังข่าวทัพหน้าว่าถึงไหน
 ถ้าหนักแน่นแล่นหนุนเนื่องกันไป เราทัพใหญ่จะเข้าอยู่
 ในบุรี ได้เกลี้ยกล่อมล้อมอาณาประชาราษฎร์ ทขยายดยก
 อพยพหนี พอเรียบราบปรามปราชญ์สามราตรี จึงตามตี
 ทัพเรือที่เหลือทัน แล้วเตือนไพร่ให้รีบเรือทัน ทั้งหน้า
 หลังหลามแม่น้ำล้นกำปั่น เห็นเมืองไหม้ไฟกลุ่มช่อ
 ควัน เห็นสำคัญว่าจริงไม่เกรงใจ ให้จอดฝั่งพรั่งพร้อม
 ทหารรบ พอจวนพลบไฟฟางสว่างไสว ให้แยกกองบ้อง

กันชาวกรุงไกร อย่าให้ใครหนีออกนอกกำแพง พอมัด
มนพลทัพนัยยัง อยู่บนฝั่งปากบุนไม่กินแหง บ้าง
สับฟันกินเหล้าหุงข้าวแกง ขุนนางแต่งโต๊ะเลี้ยงกัน
เรียงราย

ส่วนสุวรรณมาลีศรีสมร เป็นทัพซ่อนซุ่มสมอารมณ์
หมาย จึงขับไพร่ให้ล้อมเลียบหาดทราย แล้วตัดสายสมอ
ใหญ่จุดไฟโพลง ผลักกำปั่นหันกลับทัพปะทะ ล้วนเกะ
กะปะกันคว้นโขมง นางวาลท่อยู่ห้องทองพระโรง เห็น
เพลิงโพลงพลอยให้ปืนใหญ่ยิง แล้วยกออกนอกกำแพง
ไล่แทงทัพ มิทันรบรบสู้เสียรหึง บ้างล้มตายนายไพร่
ตกใจจริง กระเจิงวิ่งเวียนวนด้วยจวนใจ จะลงเรือเชอเพลิง
ก็โพลงผลาญ เหล้าทหารเห็นไม่มื้ออาศัย บ้างลงน้ำ
ดำदनจนบรลัย ชาวเมืองไล่จับกุมตะลุมบอน ส่วน
สุวรรณมาลีตักตัก ให้แตกตักชนตลงข้างฝั่งขร ด้วยมาก
มายหลายแสนแน่นนคร จึงต้อนแต่พอให้ไพร่พลัด
พราย หมายว่ารุ่งพรุ่งนี้จงตีทัพ เทียวตามจับก็จะได้นัง
ใจหมาย ชาวผลึกฮึกใจทั้งไพร่นาย เทียวพันตายดุเดือด
ลุยเลือดแดง

สงสารท้าวเจ้าลังกาขรรรางวัล

ขุนนางนายทหาร

ชาญกำแหง ขนดลึงวงเลียวด้วยเรวแรง ไกรกิดขวาง

ทางแหงตะลยมา ฝ่ายปลัดห้ศเณกเวนระเวก ทหาร
เอกสนายทั้งชายขวา ไม่ชนบกวกลางข้างคองคา ทัพนาง
วาลลัดสัดกัน เข้าเกลื่อนกลุมรุมจับกักลัรบ ตัดลบ
เลียวเวนเทยวเหียนหัน พอทัพหลังลึงกาเข้ามาทัน ต้อง
ขยั้นหยุดแลอยู่แต่ไกล ด้วยกลางคั่นครนกรกเสยงกักก้อง
ทั้งพวกพ้องไม่รู้ว่อยู่ไหน แต่ให้ร้องก้องลั่นสนั่นไป
หมายจะให้เพื่อนรู้เร่งสู้รบ

ฝ่ายพวกพลบนดลึงวงลงน้ำ ชาวเมืองชาแหงทับไม้
นับศพ เหตุด้วยเหล่าชาวบรินนมคบ จึงพริกพร้อมล้อม
ตลบสมทบกัน แต่สุวรรณมาลศรีสวัสดิ์ ให้เกณฑ์หัด
เจนทองกับกองขัน เทยวเกบเรือเหลอเผาไฟเหล่านั้น ได้
กำปั่นหลายร้อยรบถอยมา เอาปืนใหญ่ใส่ลำละร้อยบอก
ให้ยกออกโอบฝั่งไปข้างขวา เข้ารบกับทัพหลังชาวลึงกา
แต่เวลายังดกเสยงครกครน ฝ่ายเสนาวาลนารห้าม ก็
ติดตามฆ่าแซกวงแตกตน กำปั่นรบกับกำปั่นต่างลั่นปืน
สะเทือนสะทกครกครนในราตรี

ฝ่ายองค์พระอภัยเจ้าไอศวรรย์ คมกำปั่นแปดร้อย
ทำถอยหนี ค่อยรบล่อรอมานในราตรี เห็นทัพต้านรุกไม่

หยุดยั้ง ให้กองร้อยล่อยรอล้อให้ไล่ แต่ทัพใหญ่ย้อนทบ
 ตลบหลัง มาปากอ่าวเจ้าตรุดูประดัง เห็นเรือลึงกาลอย
 จะลอยทัพ เร่งระดมสมทบเข้ารบพุ่ง ช่วยชาวกรุงกลุ่ม
 กัดสัดจับ ลิงกาแตกแยกย้ายล้มตายยับ อยู่กลางทัพ
 เรือกระหนาบลงกราบกราน ทิงศ์สตราอาวุธลงทรุดนั้ง ยัง
 สุ่มอยู่แต่ฝ่ายนายทหาร คนหนึ่งดำล้าเหลือดิงเสือทยาน
 ทิงถอขวานสองมือคุดอง โดดชนล้ากำบนเพื่อนกันได้
 จะเข้าไปช่วยเจ้าเขาไม่ถึง พอทัพบกยกออกมาองคณิง
 เสียงหึ่งหึ่งโห่ร้องกองกังวาน องค์พระมเหสนนขรล ก็น
 พระกรดแปลงกายเป็นนายทหาร นางวาลขมามเบาะอัน
 คนละด้านเดินรบรบจับกัน พอเห็นแขกแบกเจ้าลึงกาวิ่ง
 เลียบตลิ่งจะลงลำเรือกำบน นางวาลหมอมั่นเกาทัณฑ์
 เขย่งยืนยิงท้าวเจ้าลึงกา ทิงสามลูกถูกเกราะกะเทาะทะล
 ลูกหนึ่งปรุบึกแน่นทแนขนขวา พอทหารขวานสองมือคุด
 เขามา ยกใส่บาแบกพระองค์วิ่งลงเรือ แล้วรบฝ่าพาเจ้า
 ออกอ่าวได้ กับนายไพร่ทัพหลังที่ยังเหลือ สงสารท้าวเจ้า
 ลิงกาขราเรือ ลงถึงเรือรู้ว่าถูกลูกเกาทัณฑ์ พอถอนหลด
 สุดแสนให้แปลบปลาบ โลหิตอาบอัสสาแทบอาสัญ ท
 ปากแผลแฉะเอาผ้าเช็ดหน้าพัน รับกำบนขามฝั่งไปลึงกา

พระอภัยได้ของพวกกองทัพ เครื่องสำหรับรบฟัน
 แสบฟัน ทงหมวกเสื้อเหลอล้นคณนา ของโยธาทั้งกลาด
 ทหาตทราย ให้อ่องบ่าวชาวเมืองมาเก็บของ ตามจะต้อง
 การในน้ำใจหมาย ทงได้อคนพลเรือที่เหลอลตาย ก็มากมาย
 หมนแสนแน่นนคร จึงให้พระมเหสีว่าห้าม อยู่ปราบ
 ปราบพลศึกคิดฝึกสอน ส่วนพระองค์ลงท่งเรือมังกร
 ให้ตตอนมองเตอนแล้วเคลื่อนทัพ ออกกำปั่นพันร้อย
 ลอยส้าง คอยบิตทางทัพหน้าเมือซากลับ กองละร้อย
 ลอยกระบวนจะสวนรับ รุมกันจับอสูรโคเรจนณรงค

ฝ่ายลูกท้าวเจ้าลังกากองหนานน ตามกำปั่นไปด้วย
 เริงละเลิงหลง เมือเสียทัพอับปางเป็นลางลง เผอญชงชัย
 บัณนหักทบ ทงทัพหนที่จะยกกลับวกลง จึงรอรเรียก
 ทัพกลับตลบ ให้กองร้อยลอยล่อมาพอฟลบ ก็พอฟบทัพ
 พระอภัยมณี ด้วยมดคำสำคัญว่าทัพหลวง ก็ล่องล่องเลียบ
 คึงเขากรุงศรี พอลำทรงตรงเข้าอ่าวชาวบุรี ต่างกิตนออง
 ให้เป็นโกลา แล้วลอบลอยปล่อยบนเสียงครนกรก ถูก
 ข้ำศึกไพร่นายตายหนักหนา อสูรเห็นผิดทัพบิดา จะ
 กลับล่าเขากล่อมไว้พร้อมเพรียง มานะหนักชักใบขึ้นใส่
 รอก จะกลับออกปากอ่าวเล่นก่าวเฉียง พวกชาวเมือง

เยื้องยั้งบันใหญ่เรียง ลูกส้มเกลี้ยงวบผ่องเสียงตังตัง ถูก
 ท้ายแตกแยกโยราโทหัก ทะลทะลกลั้มคว่ำบังนาซัง จะ
 บิดแผดอย่างไรก็ไม่ฟัง ลำหนั่งอสุเรนเอนเอียง ดังอู
 ครุหนั่งทวมถึงท้าย คนลงว้ายนาเรียกกันเพรียกเสียง พอ
 ลำพระอภัยเข้าไปเคียง จำสำเนียงอสุเรนได้เจเนใจ จึง
 ให้คนบนเรือลงไปรับ อุ่มประคับประคองพาขึ้นมาได้
 อสุเรนเอนซบสลับไป พระอภัยเข้าประคองนอนนำตา
 พอรุ่งแจ้งแสงตะวันกำปั่นรบ ต่างหลีกหลบเล่นไขว่
 เทียวไล่หา พระอภัยให้งับนัสนัญญาณ์ หยุตโยธาถอยทัพ
 กลับเข้าเมือง

ฝ่ายพวกเรือเหลือแตกต้องแยกย้าย ที่ไม่ตายรอด
 บ้างก็กางเหลืออง ต่างหลบหลีกหนีไปนองเนือง กลัว
 ชาวเมืองผลึกนิกขนพอง พระอภัยใจดีเป็นที่สด เมื่อจับ
 อสุเรนได้มิให้หมอง ให้เชิญองค์ทรงเสด็จเคียงประคอง
 หามมาทอ้งพระโรงรัตนชัชวาล ทั้งทอดทมแท่นแสน
 สะอาด ให้ไสยาสน์เอนองค์ด้วยสงสาร พวกมดหมอม
 ก็ให้มาพยาบาล เอาเครื่องอาบนพร้อมเพรียงตังเรียงราย

สงสารสุดอสุเรนเมอรูสึก ทรวงระทกแทบจะแยก
 แตกสลาย พอเห็นองค์พระอภัยยังให้อาย จะใคร่ตาย

เสียให้พนักจนใจ คลำพระแสงแฝงองค์ที่ทรงเหน็บ เขา
ก็เก็บเสียเมื่อพลบสลับสไล ให้อัดอันตันตงตะลึงตะไล
พระอภัยพิศดูกรูที จึงสุนทรอ่อนหวานชาญฉลาด เรา
เหมือนนญาติก้นดอกลอยอ่าหมองศรี เมื่อแรกเริ่มเดิมที
ได้เป็นไมตรี เจ้ากับพี่เล่ากรักกันหนักครั้น มาขัดข้อง
หมองหมางเพราะนางหนึ่ง จนได้ถึงรบสู้เป็นคู่กัน อัน
วิสัยในพิภพแมนรบกัน ก็หมายมั่นจะใคร่ได้ชัยชนะ ซึ่ง
ครั้งนั้นพพาเข้ามาไว้ หวังจะได้สนทนาวินาสะ ให้น้อง
หายคลายเคืองเรื่องธรร แล้วก็จะรักกันจนวันตาย ทั้ง
กำนันบรรดาโยธาทัพ จะคืนกลับให้ไปเหมือนใจหมาย
ทั้งสองข้างอยู่ตามความสบาย เชิญภิปรายโปรดตรัสสัตย์
สัญญา

อสูรเอนเอนเอกเขนกสนอง ตามทำนององอาจไม่
ปรารถนา เรากรูว่าท่านเจ้ามารยา ที่เรามาหมายเชือดเอา
เลือดเนื้อ ไม่สมนึกศกพลึงลงครั้น จะกลับด้วยศัตร
อดสุเหลือ เราก็ขายหมายมาดว่าชาติเชอ ไม่เออเพื่อ
ฝากตัวไม่กลัวตาย จงหาหน้บ้นเกล้าเราเสียเถิด จะไป
เกิดมาใหม่เหมือนใจหมาย แกล้งจ้วงจาบหยาบซ้ำพูดทำ
ทาย จะใคร่ตายเสียให้ลับอัประมาณ

พระอภัยใจอ่อนเฝ้าวอนว่า ด้วยปรีชาเชิงชักสมัค
 สมาน มีปรองดองน้องหมายจะวายปราน พัสสารสุด
 จะทำให้จำตาย จะขอลามตามในน้ำใจเจ้า จะให้เราทำ
 ใญ่ดั่งใจหมาย ที่โกรธขงจึงจะเบาบรรเทาคลาย แม้นไม่
 ตายแต่พองามจะตามใจ

ฝ่ายลูกท้าวเจ้าลังกาพยาบาท จึงว่ามาตรแมนเรด
 บุรีได้ จะจับตัวผิวเมี่ยมมัดไว้ แล้วจะให้แกล่เอนเอา
 เกลือทา กับเปลี่ยนหัวผิวเมยเสียสำเร็จ จึงจะเสร็จ
 สมมาดปรารณา พระอภัยไฉนผินพักตรา เกินศรัทธา
 จะให้เหมือนใจคิด จึงว่าเจ้าเล้าก็ยังไม่ถ่วงแค้น จะทอด
 แทนทำสงครามก็ตามจิต จะปล่อยไปไม่สังหารผลาญ
 ชีวิต ด้วยว่าคิดคุณน้องสนองคุณ เเตวันเล้าเจ้ากบวยจะ
 ช่วยเจ้า แทนที่เราเราเเอเจ้าเกอหนน พระน้องจงสรง
 เสวยเหมือนเคยคุณ พระการุญรู้ว่าด้วยอาลัย

ฝ่ายวาลีปรีชาบัญญัติแหลม คนสอดแนมเข้าไป
 แจ้งแถลงไข ว่าพระจะส่งองค์อุศเรนไป จึงตรึงไตร
 ครอบความตามบัญญัติ พระผ่านเกล้าเรานอรเเหลือ
 เหมือนดูลูกกลุ่เสื่อเบอหนักหนา พระทัยชอลอว่าคนเขา
 มีมา ถึงจะว่าเห็นไม่ฟังกำลังเรา ท้องคพระมเหสีกัมหม

เพราะมีความการุญคิดคุณเขา ด้วยเป็นมิตรบริบูรณ์ของ
นางเยาว์ เว้นแต่เราจะต้องทำตามลำพัง ประเพณีตั้งให้
หลังหัก มันก็มักทำร้ายเมื่อภายหลัง จระเข้ใหญ่ไปถึงน้ำ
มกาลัย เหมือนเสือขังเข้าถึงดงก็คงร้าย อันแม่ทัพจับได้
แล้วไม่ฆ่า ไปข้างหน้าศึกจะใหญ่ขึ้นใจหาย ต้องดำรับ
จับให้มันคืนให้ตาย จะทำภายหลังยากลำบากครั้น จะ
พลิกพลั้วชีวหาเป็นอาวุธ ประหารบุตรเจ้าลังกาให้อำสัญ
ต้องตดศึกกลลบทสำคัญ นางหมายมั่นมุ่งเห็นจะเป็นการ
จึงกลับเกลี้ยแต่งกายเป็นนายทัพ เห็นบริวารตาม
ประดับสำหรับทหาร ถือธนูศรที่ตะลิตะลาน มากกราบ
กรานทูลพระอภัยมณี ว่าองค์ท้าวเจ้าเกาะลังกานี้ ถูก
เกาทัณฑ์สามดอกแล้วออกหนี คงบรรลีย์ไม่ข้ามสามราตรี
ขอตามตีให้กระหน่ำเมืองลังกา พระทรงฟังสั่งว่าอย่าเพื่อยก
ยั้งวิตถกอยู่ด้วยรักกันหนักหนา สงสารสุดอุสุเรนพระน้องยา
จะรบร้าวมาพินกันไปไย นางวาลย์ปรีชาปัญญาเย้ย ทำเงย
เงยเหมือนจะดูว่าอยู่ไหน แล้วทำว่าถ้าจะโปรดยกโทษไว้
ก็ปล่อยให้ไปรักษาบิดาเธอ

ฝ่ายลูกท้าวเจ้าสิงหลอยู่บนแท่น ให้แสนแค้นคำ

พร้องสนองเสนอ แต่ยัธยัดกัณฑ์คนเคยอ ยิ่งหา
 เรอโรครุมกลุมอร่า ด้วยตัวเราเขาจับมาอภัยส ทั้งเสีย
 ยศเสียศักดิ์เสียหนักหนา แล้วมีหน้าชาสมเด็จพระบิดา
 แก่ชราที่มาถูกลูกเกาทัณฑ์ แสนระกำซ้ออกเหมือนตก
 เหว อึ้งเหลวแลเหมือนเงาเมาเยะหยัน ยิ่งคิดคิด
 พิชลระดมกัน สะออนนอกแยกแตกทำลาย ชักชะงาก
 รากเลือดเป็นลมล้ม ถึงบิณฑมิชวาทม์ก็ขาดหาย เป็นวัน
 พรอสเรนถึงเวรตาย ปัสการร้องก้องท้องพระโรง แล้ว
 วงเขาสาวทยนชนว เหมือนเต็นงว้างโลดกระโดดโหยง
 พวกรอเฝ้าเข้ายุคนดุชโลง ปัสการโห่ฮัดฮาดประกาศร้อง
 ไม่รู้หรือค้ออุสรณราช พยาบาทผู้หญิงหยิ่งจองหอง
 แล้วคนโดดโดดโผนโชนคนอง ไล่ทุบถองวาล้วงหนัณฑ์
 พอผ้ออกกลอกหัวจับตัวถาม ไม่ได้ความพ้นเพื่อนดู
 เหมือนฝัน พระอภัยให้ขุนนางช่างสุวรรณ ระดมกัน
 พร้อมพรุ่งทั้งใน ทำโกศทองรองศพมณฑปประดับ
 เครื่องสำหรับราชวงศ์ไตรโลว ทั้งพวกพ้องกองทัพบ้างไว้
 ก็โปรดให้แห่เจ้าไปด้าวแดน ลงกำปั่นบรรดาโยธาหาญ
 มากประมาณเบ็ดเสร็จสักเจ็ดแสน ต่างให้วักกราบหลาบ
 หมดไม่ทอดแทน ตั้งแห่แห่นสพเจ้าออกอ่าวไป

ฝ่ายวาลีพิทบทกลับมามาก ไม่รู้สึกงวยงงให้หลงไหล
กายระริวกแล้วฝรั่งให้คลังไคล้ พระอภัยเสด็จมาพยาบาล
ทั้งมดหมอกเข้าล้อมอยู่พร้อมพรัง จะแก้คลังยังไม่หาย
หลายขนาน บางเสียผลบัตริย์ตรงควาน ปรายข่าวสาร
กรากกรากไม่ยากคลาย ฝ่ายโฉมยงองค์มั่งมีเห็น
วาลีลมไขพระทัยหาย เคียงประคองร้องเรียกอยู่ริมกาย
พลางพมพ่ายชลนาคด้วยอวารถ

ฝ่ายวาลีปสาขเขากราตเกรียว มั่นยุดเห็นยวหน้าหลัง
นั่งสลอน สะดุ้งดินสนแรงตะแคงนอน สะออนอ่อนอ่อน
อารมณ์ค่อยสมประดี แลเห็นองค์พระอภัยวิไลลักษณะ ทั้ง
องค์ครชายามารศรี มาพร้อมพรังทงสนความยินดี ค่อย
พาทูลลานาตานอง ชนษาข้าบาทนขาดแล้ว จะคลาด
แคล้วมิได้อยชุลอง ขอดับศุขย์ทูลลาฝ่าละออง ภัยตรัย
สองพระองค์อยู่จงดี ชงผดพลงดงแต่มาเป็นข้าบาท อย่า
กรักราดโปรดเกล้าช่วยเผ่าผี พอขาดคำร่ำว่านางวลี
ร้องหวัดที่เคยदनกสนใจ

สงสารพระมเหสีมีความรัก สะออนฮักเห็นกระดิกกริก
ไหว จะตกหมอนกรรองประคองไว้ ร่ำพิไรขอขมานาง
วลี ได้ไกรซึ่งหึงหวงในดวงจิต อย่าผูกคิดพันทุกข์เป็น

สข นิจาเอ๋ยเคยอยู่คู่ขวัญ ออกต่อตามผู้หญิงไม่ทิ้งกัน
 ต่งแต่มนทุกขถึงยุคเข็ญ ไม่แลเห็นผู้ใดทั้งไอศวรรย์ จะ
 วายเวนเป็นคนอื่นทุกคนวัน จนสิ้นกลับสนกับไม่กลับมา
 แม่นวาลมทุกขไปทางอื่น ถึงทางหม่นแสนไกลจะไปหา
 น้ำัดสนจนใจไปป่าช้า อนิจาใจหายเสียดายนัก น่าเอ็น
 ดุรตอารรอบ ทำความชอบช่วยพวงให้สูงศักดิ์ มา
 บรรลัยไปยังกำลังรัก สงสารนักษางพราปราโศก

ฝ่ายองค์พระอภัยอาลัยเหลือ มิใช่เชอชายซัดสัด
 หนึ เหมือนคู่สร้างเห็นหน้านางวาลิ ยิ่งปรานนักถึงมา
 สามภักดิ์ ถดพระองค์ลงมาข้างชาวศพ ได้พานพบพิสมัย
 ใจสมคร ถึงรูปช่วยวเวยะก็เพราะรัก เป็นคำหนักนิตน้อย
 อย่างน้อยใจ นิจาเอ๋ยเคยจับให้จับจิต ข้างประดิษฐ์
 ดัดแปลงกระแสงใส เสนาะคำพรำพร้องทำนองใน ได้
 ชื่นใจไสยาในราตรี เคยเมียงหมอบลอบลักดพิศตรพบ ก็
 เลียงหลบเอียงอายขม้ายหนึ แต่ไปไม่เห็นหน้านางวาลิ
 จงดูพิเสยยังแล้วจะแคล้วนอ แม่นกำเนิดเกิดไหนขอ
 ให้ปะ ได้เป็นพระมเหสีในที่สอง ให้รูปงามทราชมสงวน
 นวลละออง อย่าให้ต้องอดสูกับผู้ใด จงพ้นทุกข์สโ
 อโหสิ ไปจุติตามประสาอัมชาสัย พระครวญคร่ำว่าด้วย

อาลัย พระชนนีน้อยเฝ้าเหาะเหาะย้อย ด้วยอาลัย
ในทวาลหาม ถึงมิงามก็แต่งอนเหมอนซ่อนหอย พระ
ทรงศักดิ์รักไครมิได้น้อย จึงเสราสร้อยโสกาถึงวาลี แล้ว
พระองค์ทรงสั่งให้ตั้งแต่ง ศพตำแหน่งน้องพระมเหสี มี
โขนหนังตั้งสมโภชโปรดเต็มที่ แล้วให้ม้วยผู้หญิงทั้ง
ทั้งทาน ให้ทำบุญนฤขัสสัทธ ตามจิตไสยศาสตร์ใน
ราชฐาน ถึงเจ็ดวันครั้นเสร็จสำเร็จการ โปรดประทาน
เพลิงศพเป็นจบความ

ของดเรื่องเมืองผลกด้วยศึกว่าง แต่กิดขวางยังไม่
เตียนที่เสียนหนาม จะกลับกล่าวเจ้าลังกาล่าสงคราม ถึง
ท่าข้ามเขตฝั่งข้างลังกา ให้หยุดทัพยับยั้งอยู่หลังถนน
คอยรับพลแตกกลับคอยทัพหน้า แต่ทว่าถูกลูกกำซาบซึ่ง
อาบยา พระพาหาแข็งจึงให้ตั้งตาย กำเรปฤทธิพิฆสงลง
กระดุก จะปิดหูกยาอย่างไรก็ไม่หาย ให้ขับปวตรรวร้าว
ทุกเพรกาย กระสับกระส่ายสู่ทรงดำรงแรง ให้เคลมเห็น
เป็นว่าอุศเรนราช มาริมอาสน่อภิวันท์แล้วกันแสง เห็น
ทรวงแยกแตกกลางเป็นกลางแรง แล้วกลางแคลงกลับ
กลายเคลมหายไป พอโยธาพาศพมณฑปประดับ มาถึง
ทัพพลแจ้งแถลงไข ทราบว่าบุตรสุดสิ้นชีวลัย สลดใจ

เจียนว่าเลือดตากระเด็น ให้ปลดเปลื้องเครื่องมณฑปดูศพ
 สด พรอทรครอบกายให้หายเหม็น แต่อกแตกแปลกชูป
 กว่ารูปเป็น พระแลเห็นใจหายเจียนตายตาม ประคอง
 บุตรอุสุเรนไว้ริมตัก โอ้อูกรักกายวางลงกลางสนาม
 เพราะประมาทอาหาญการสงคราม มาติดตามแตกทัพ
 ถึงอับจน โอ้น้อยจิตบิดากี่มาด้วย หรือไม่ช่วยลูกรักได้
 สักหน ถึงตัวถูกลูกธนูสุหน พอข้ามพนักยมารักกาย
 แต่ตัวเจ้าเขาจับให้ลับเนตร สุดสังเกตกลศึกกลใจหาย
 แล้วยืนหน้าชาเกณท์อายเดนตาย เอาศพสายสวาทมา
 มารยาครัน ชีชะพระอภัยกระไรหนอ ทั้งหลอกล่อลาม
 เลยมาเย้ยหยัน ยิ่งแค้นคั่งสงมาลิกะปัดัน ของของมัน
 สารพัดเครื่องฉัตรธง ทั้งโกศทองรองศพมณฑปใส่
 รักษาไว้ทำข้ามตามประสงคฺ์ จะจับตัวพระอภัยสับใส่ลง
 ข้ามไปส่งเสียเหมือนกันให้มันอาย พระส่งพลางทางแลดู
 ลูกรัก สงสารนักรักไปก็ใจหาย เมื่อยามเป็นเห็นหน้า
 พาสบาย เห็นเจ้าตายใจพอระท้อเย็น โอ้แต่ฝันแต่จะ
 แลกลับ มิได้กลับทวนทบทมาพบเห็น เปรียบเหมือนพ่อ
 ข้อแขนขาดกระเด็น จะรอดเป็นชวอยู่กว่าน เมื่อดวงใจ
 ไปจากอรุณแล้ว ไม่คลาดแคล้วกายคงอาสัญ สิ้นชีวิต

บิตรงค์สนพงศ์พันธ์ ไครจะกันเขตแคว้นแดนลังกา
 ยังแต่องของเจ้าเป็นสาวรุ่น แม่นสนบุญบิตรงค์กับ
 เชษฐา จะเปล่าเปลี่ยวเดียวตืนกินน้ำตา ไอนักน่าหนัก
 ทรวงเป็นห่วงใย หวังจะปลุกถูกรักทงชายหญิง ให้อยอดยิ่ง
 ญาติกาได้อาศัย ไม่สมคิดบิตรงค์จะขาดใจ เหลืออาลัย
 ลุกยาริตาดวง เสียตายสักดิกรักตระกูลพนทเวษ น้ำพระ
 เนตรมรุสนรินรินร่วง เหมือนอกเจ็บเหน็บเข้มไว้เต็มทรวง
 โอ้บาทหลวงพระไม่ช่วยฉันด้วยเลย ระทวยทอดกอดศพ
 ขบสะอื้น ไม่พลิกพนวรองคทรวงเสวย พอสายัณห์จันทร์
 กระจำนงค์างเซย ท้าวกล่ยลวงสวรรค์ครไร

ฝ่ายฝั่งทงหลายเสียดายเจ้า ต่างสร้อยเศร้าขบหน้า
 นาคาไหล พอเช้าตรู่อองคณะไป เสียงร้องไห้แซ่ซ้อง
 ทงกองทัพ พวกเสนาว่าโอ้พระทูลกระหม่อม นิพพาน
 พร้อมเพราะสนแผ่นดินกลับ เหมือนจันทราภาณมาศ
 ลลาสลับ เหมือนสนกับสนกลับพุทธรันดร สิ้นแผ่นดิน
 สิ้นพามหาสมุทร ทงสนสุดพระสุเมรุเกณท์สังขร เหมือน
 แผ่นดินสิ้นกษัตริย์ฉัตรนคร ราษฎรร้อนทั่วทุกตัวคน โอ้
 พระองค์ทรงทวีปประทีปแก้ว จะดับแล้วเหล่าแหล่งทุกแห่ง
 หน นิเวศน์วังลังกาประชาชน จะร้อนรนเรวรนรัญจนใจ

ต่างควมญักรำลึกสะอึกสะอื้น ดังเสียงคลื่นครมมหาชล
 ไหล จนรุ่งเช้าเหงาเงียบระเียบใจ เสนาในพร้อมหน้า
 ปรีักษากัน นางละเวงวัลลาธิดาท้าว กรุ่นสาวควรจะได้
 ใสสวรรค์ สืบกษัตริย์ชาติยวงศตามพงศ์พันธุ์ เห็นพร้อม
 กันถ้วนทั่วตัวขนนาง จึงจัดแจงแต่งมณฑปไปสพเจ้า
 ล้วนเครื่องขาวโหมพัสดุจัดตามอย่าง ไส่รถทองสองรถ
 พระกลดกาง พวกขุนนางพร้อมเพรียงอยู่เคียงรถ ทหาร
 แห่เตรสั้งทั้งหลังหน้า ให้โยธาทุกพวกกลอดหมวกหมด
 ตามภาษาฝรั่งตั้งประณต แล้วแห่รถศพมาถึงธานี เข้า
 ในวังยังหยุดอยู่ข้างหน้า ให้กราบทูลพระธิดามารศรี
 ส่วนละเวงวัลลากุมาร ทราบว่าพักกับบิดานาคาลัย ตกตะลึง
 ขงแข็งสนแรงเรียว ร้องกริดเดยวคนซบสลับใสด พวก
 พลเียงเคียงขนองประคองไว้ ต่างแก้ไขค้อยพนสะอื้น
 องค์ อดสำหณขนอามณัฒมโอสถ ระร่นรสนาสาด้วย
 ยาลง ค้อยมแรงแขงขนย่นดำรง พร้อมพลเียงเคียงองค์
 ลิลามา ถึงเกยทองสองรถเรียงมณฑป รู้ว่าสพบิตเรศกับ
 เชษฐา ขนบนเกยเผยมณฑปสพบิดา ยังเต็มหน้าหนาวด
 เกราไม่เน้าพอง นางทรุดองค์ลงเคารพอกวิาท กราบพระ
 บาทบิดาบุชาฉลอง สะอื้นรำนาพระเนตรลงเนองนอง

พิธีร่ำร้องว่าสารพัน ทลกระหม่อมจอมโลกของลกเอ๋ย
 พระละเลยลูกไว้ไปสวรรค์ แล้วยังหาษาพระพสนชวน
 ลูกจะผันพักตราไปหาใคร เหลือลำบากยากเย็นด้วยเป็น
 หญิง ยิ่งคิดยิ่งเยือกอรานาตาไหล กำพร้าแม่แต่ได้อยู่
 กับภวไฉน ไม่เปลี่ยวใจลูกยาเหมือนคราน โอ้พระองค์
 ทรงสวัสดิ์ฉัตรทวีป ดังประทับแจ่มจรัสศรี มาดับวับ
 ลับฟ้าทางชาติ ไม่เห็นพ่อดีอยู่แต่ตัว พระบิดาพาล
 ไปด้วยเถิด จะขอเกิดกับอุระพระอยู่หัว เป็นมณษย์สุด
 จะอายุไม่วายกลัว จะฆ่าตัวตามติดพระบิดารัก แล้วยกศรี
 ทเห็บในมือเสมอ แต่พอเงอพระพลึงร้องเสียงหลง
 เข้าแย่งยุคนุชชิงนางโฉมยง กันแสงทรงโคกแล้วว่าพลาง
 น้อยหรือรุมคมเหงะเนงร้าย เขาจะตายนอกกรตมากัด
 ขวาง จะชิงตรพลึงไม่ละวาง พวกขนนางร้องห้ามปราม
 ทุกคน อย่าปล่อยนะพระพลึงจงยึดไว้ ไม่มีใครครอง
 สัมบัติจะขัดสน แล้วชวนกันอัญชลันนมล อย่าสนชนม์
 เชิญบำรุงกรุงลังกา อันเยี่ยงอย่างปางก่อนบรรณาถ เสวย
 ราชย์เรียงกันตามชันษา บัดสนับนภษัตริย์ชาติยา พระ
 ธิดาจงเป็นใหญ่ใต้เอนดู จะได้คิดปดอมงคป์ลงพระศพ
 เป็นเคารพรับตราพระราหู แล้วจึงคิดกิจการผลาญศัตรู ท
 เป็นคู่เคืองแค้นแทนบิดร

ฝ่ายโฉมขององค์ละเวงวัลตาน้อย ให้เสราสร้อยโศก
 ทรวงดวงสมร จึงตรัสตอบขอบคำที่ราวน การนครควรคู่
 กับผู้ชาย เราเป็นหญิงยังเป็นเจ้าชาวสิงหล ทุกตำบล
 จะบังอาจประมาทหมาย จงจัดกันบรรดาเสนานาย ช่วย
 สืบสายสมบัติกษัตรา อันเรานมขอยุ่จะสู้ม้วย ไปเกิด
 ด้วยบิดเรศกับเชษฐา นางตรัสพลางทางสะอื้นกล่นนาคา
 พวกละเสนาน้อยใหญ่ไพโรทล อันคนอันพนแต่ไพร่มีไซ้
 กษัตริย์ สุดจะจัดขึ้นเป็นปณดินทรศูร แม่เป็นหญิงจริงอยู่
 แลแต่ตระกูล สืบประยูรปกเกล้าชาวลังกา แม่นเมืองน้อย
 ร้อยเอ็ดไม่ว่าเขตคาม จะปราบปรามข้าศึกทรงปรีกษา
 ขาพเจ้าเหล่าอำมาตย์มาตยา ขออาสาสิ้นชีวิตไม่คิดกาย
 ประการหนึ่งซึ่งตราพระราหู เป็นของคู่ชาติยาเทวถวาย
 เป็นตราแก้วแววเวียนวิเชียรพราย แต่เข้าสายสรวงตรง
 เรือง ครันแดดแข่งแสงขาวดพราวพร้อย ครันบายคล้อย
 เคลือบสมณเหลือง ครันคางวงดวงแดงแสงประเทือง
 อร่ามเรืองรัศมีเหมือนสีไฟ แม่นเดินหนฝนตกไม่ถูกต้อง
 เอาไว้ห้องหับแห่งตำแหน่งไหน ไม่หนาวร้อนอ่อนอุ่น
 ละมุนละไม ถ้างชัยแล้วคลาดซึ่งศาสตรา แต่ครั้งน
 ท้ามิได้เอาไปสัก เพราะท้าวหนักห้วงพระแม่แน่นักหนา

ด้วยเป็นหญิงทั้งไวจงให้ตรา ไว้รักษาสารพันอันตราย จึง
ชนผู้หญิงมันยังถูก ควรพระลูกทดแทนให้แก่นายหญิง
ผลึกศึกกล้าเสียกว่าชาย เชิญพระแม่แก่อายอย่าวายวาง

ฝ่ายละเวงวัลลาลูกฝรั่ง ครั้นได้ฟังข่าวเข้าเขาถากถาง
จึงตรัสตอบขอบคุณพวกขุนนาง ช่วยคิดล้างไพรินให้สน
อาย จะถอตราหูกชีวิต อาชญาสิทธิ์สุดแต่บทตาม
กฎหมาย อนึ่งเราเยาวพาบุญญาคล้าย ท่านทั้งหลาย
แหลมหลักช่วยตักเตือน แตรับรัจฉัดแจ้งแต่งพระศพ
ตามขนบมาอย่างไรให้เหมือน ฝ่ายข้าเฝ้าเหล่าทหาร
พลเรือน ไม่บิดเบือนบังคมชมบุญญา พนักระงานการ
สำหรับประดับศพ ก็แต่งครบเครื่องอร่ามตามภาษา อัน
เยี่ยงอย่างข้างฝรั่งเกาะลังกา ท้าวพญาอยู่ปราสาทราชวัง
ก็ต้องมทนายไว้ท่ายปราสาท สำหรับบาทหลวงจะได้เอา
ไปฝัง เป็นห้องหับลับลึงก์กำบัง ถึงฝรั่งพลเรือนก็เหมือน
กัน ใครบรรลั้ยไปบอกพระบาทหลวง มาควักดวงเนตร
ให้ไปสวรรค์ มิใช่ขวางทางเขนเป็นสำคัญ ขนแปลธรรม์
เทศนาตามบาลี ว่าเกิดมาสามัญคนทั้งหลาย มีร่างกายก็
ลำบากคือซากผี ครั้นตัวตายภายหลังฝังอันทรีย์ เอาเท้า
ชนันด้วยอันใด วิสัชนาว่าจะให้ไปสวรรค์ ว่าท่าน

นำเดินดำเนินได้ อันอินทรียี่ชวตค่อยคิดไป ครั้นเท่านั้น
 ไปทางไหนไปทางนั้น จึงฝรั่งฝั่งผดุงชีพ ให้บาทา
 เยี่ยงย่างไปทางสวรรค์ ว่ารูปเหมือนเรือนโรคโสโครก
 ครั้น ให้ศูนย์ลับกับกลับพุทธรังคร เทศนาหน้าศพจบ
 แล้วสวด พวกนักบวชบาทหลวงทั้งปวงสอน ให้เผ่าพงศ์
 วงศานรากร นั้นมานอนคว่ำเรียงเคียงเคียงกัน ครั้นสวด
 จบศพใส่เข้าในถุ บาทหลวงนั่งห่มดำนำไปสวรรค์ อ่าน
 หนังสือถ้อยเตียนเวียนระวัน ลูกศิษย์นบนแบกผทงสคน
 ค่อยเดินตามขามหลังคนทั้งหลาย ทนอนรายเรียงขวาง
 กลางถนน บาทหลวงพระประพราด้วยน้ำมันตร์ ตลอดจน
 ห้องฝั่งกำบังลับ หกสี่ระยะเอาศพใส่หลุมตร แต่พอจศพ
 ถุเหมือนปรังปรับ พระบาทบงส์ตรงฟ้าสีลาทับ เครื่อง
 คำนับนกดึงหลังสีลา ให้ลูกหลานวานเครือและเชอสาย
 ได้ถวายเป็นตอกดอกบุปผา ให้กราบลงตรงบัลลังก์ตั้งบูชา
 เหมือนกราบผ้าพระบาทไม่ขาดวัน แล้วกรวดน้ำทำบุญ
 กับบาทหลวง ตามกระทรวงส่งให้ไปสวรรค์ ครั้นสำเร็จ
 เสร็จศพทำครบครัน มาพร้อมกันบรรดาเสนาใน เชิญ
 ละเวงวัลลาธิดาราช ขันนังอาสน์เนาวรัตน์จรัสไข
 ฝ่ายเสนทบารุงเจ้ากรุงไกร ถวายไอลวรายาททั้งธานี ทง

หัตถ์เคนเป็นนายฝ่ายทหาร ถวายรถคชสารชาญชัยศรี
แล้วเวียงวังคลังนาบรรดามี ัญชลีแล้วถวายรายกันไป

นางถือถรรพาราคู่พระหัตถ์ เพชรรัตน์รุ่งพร่างสว่าง
ไสว ทรงกระบี่มโหรีโปรงเปลวไฟ จึงปราศรัยเสนา
บรรดามี เราขอบคุณขุนนางต่างตำแหน่ง ช่วยตกแต่ง
ให้บำรุงขงกรุงศรี อายุเราเล่าฟังได้สับหกลี เป็นสตรีไม่
ชำนาญการสงคราม แต่สุดแสนแค้นเคืองเมืองผลึก จะ
ทำศึกสนชวตไม่คิดขาม ขอบัญญาข้าเฝ้าอย่าเบาความ จะ
ปราบปรามเมืองผลึกช่วยตรีภคตรา ฝ่ายขุนนางต่างคนก็จน
จิต สุดจะคิดการศึกษา จึงทูลความตามธรรมเนียม
เจียมบุญญา ธรรมดาข้าบาทในราชการ ก็เรียนรู้อยู่คงเข้า
ยงยุทธ เพลงอาวุธบองบัดประหัตประหาร กับพิชัยสงคราม
ตามโบราณ ไม่ทราบการกลศึกที่ลึกลับ สุดแต่องค์
นงลักษณ์ศักดิ์กษัตริย์ จะทรงจัดการสำเร็จได้เสร็จสรรพ
จะชนะจะแพ้เพราะแม่ทัพ ที่บังคับคิดอ่านการทั้งปวง
อันนักปราชญ์ราชครูผู้สำเร็จ คือสมเด็จพระสังฆราชพระ
บาทหลวง วิชาสยไตรยุคทุกกระทรวง แล้วก็ล่วงรู้ประมาณ
การสงคราม ทั้งดินฟ้าอาเพศเหตุวิบัติ แม้นกษัตริย์สงสัย
ได้ไต่ถาม เป็นที่ครูสุริยวงศ์ทรงพระนาม ได้ปราบปราม

บ้านเมืองเรืองเจริญ

ฝ่ายละเวงวัลลาสดาสดับ กิตติศัพท์ซึ่งรำพัน
สรรเสริญ จึงส่งเสนาในให้ไปเชิญ บาทหลวงเดินเข้ามา
นั่งบัลลังก์รัตน์ นางโฉมยงทรงรินสุราถวาย เสนานาย
หลายคนปรนนิบัติ เครื่องนำขามาตั้งบางนั่งพัก บ้างหยิบ
ยักยากล่องจ้องประเคน นางละเวงวัลลาอัชฌาณลาด
ค่านับบาทหลวงต่างไม่วางเขน แล้วเล่าเรื่องเมืองผลึกทำ
ศึกเจน อูศเรนบิฑูราชไปพลาดพลั้ง เสียพระชนม์คนตาย
ก็หลายแสน จะแก้แค้นคิดหมายไม่วายหวัง ขอฟังบุญ
คุณช่วยด้วยสักครั้ง ช่วยโปรดสั่งสอนให้เหมือนใจนึก

ฝ่ายฝรั่งสังฆราชพระบาทหลวง ฉลาดล่องคาคการ
ประมาณศึก หวั่นร่ำว่าเบ็นกรรมทาลก เมืองผลึกดัดแต่
สู้กับผู้ชาย แผ่นดินนสภามหากษัตริย์ เห็นจะตัดศึกได้ดัง
ใจหมาย ยิ่งเป็นหญิงยิ่งจะได้ด้วยง่ายตาย ถ้าเป็นผู้ชายก็
จะแพ้แก่ศัตรู จะต้องตรองตรึกตราวิชาหญิง สละทิ้งเสีย
ทั้งตราพระราหู แม้นคิดเห็นเช่นเราส่งทั้งชมพู ไม่หาญ
สู้ศึกโยมพระโณงาม

นางละเวงเกรงฉลาดพระบาทหลวง ไม่ทราบทรง
สงสัยจึงได้ถาม ขำพเจ้าเยาวพาปัญญาทรม ช่วยแนะ

ความเหตุผลในกลการ พระหวัระเคาะกลองจะลงจิต
บอกเป็นปริศนาว่าวิถาร กลกการการกักกลปนการ
เร่งคิดอ่านองค์ละเวงอย่าเกรงเลย แล้วลุลกลาคลาไคลกลับ
ไปกุฎิ นิมนต์หยุดก็ยั้งเดินทำเมินเฉย นางคิดคำทำเนียบ
ที่เปรียบเปรย ยังไม่เคยแก้กลกจันใจ ให้ทั้งตรารารู้
อย่างหญิง จะให้ยั้งยังไม่เห็นว่าเป็นไฉน ไม่พูดจาว่าขาน
ประการใด กลับเข้าในแท่นที่ศรีไสยา

แต่นั้นมาข้าเฝ้าเหล่าอำมาตย์ พยาบาทเมืองผลกจึง
ปรึกษา แม่นโถมยงองค์ละเวงวัลลาพะงา ออกนั้ว่า
ราชกิจที่ติดพัน จะให้ผู้เฒ่าเฝ้าห้องร้องว่าศึก เมืองผลก
ยังบิดาท่านอาสัจญ์ เหมือนตอนเจ้าเข้าเย็นไม่เว้นวัน
ด้วยผูกพันพยาบาทดังชาติทิพ

เรื่องย่อ

พระอภัยมณีกับศรีสุวรรณ สองพี่น้องเป็นโอรสของท้าวสุทัศน์และนางปทุมเกสรเจ้าเมืองรัตนา พระบิดาให้ไปแสวงหาศิลปศาสตร์ เพื่อประโยชน์แก่การปกครองบ้านเมืองในภายหน้า ทั้งสองพี่น้องจึงเดินทางออกจากเมืองเข้าป่า จนได้พบอาจารย์ผู้วิเศษคนหนึ่ง พระอภัยมณีผู้เพียรเรียนวิชาเบาบ สามารถทำให้ผู้ที่ได้ยินเสียงบเคลมหลับสนิท และอาจให้ตายได้ ศรีสุวรรณน้องชายเรียนวิชากระบี่กระบอง สามารถคงกระบองป้องกันอาวุธที่ขั้ดมาจากทุกทิศได้ เมื่อเรียนสำเร็จแล้วก็กลับบ้านเมือง พระบิดาถือว่าไปเรียนวิชาไม่มีประโยชน์สำหรับกษัตริย์ จึงติเตียนอย่างรุนแรง สองพี่น้องอับอายเข้าราชการอย่างยิ่ง จึงเดินทางออกจากเมืองไปผจญชีวิตตามลำพัง ได้พบพราหมณ์หนุ่มวิชาดีสามคน ชื่อ วิเชียร โมราและसानน พราหมณ์วิเชียรยิงธนูได้ครั้งละ ๗ ลูก พราหมณ์โมราเอาหน้

มาผูกเป็นสำเภายนต์เล่นไปได้ ทั้งบนบกและในน้ำ
 พราหมณ์सानนอ่านมนต์เรียกฝนและลมได้ ขณะที่
 แสดงวิชาอวดกัน พระอภัยมณีเฝ้าขึ้น คนอื่นๆ
 ต่างก็หลับสนิท ขณะนั้นนางผีเสื้อยักษ์ผ่านมาพบพระ
 ภัยมณีก็บังเกิดความรัก จึงเข้าอุ้มพาไปถ้ำและบังคับ
 ให้เป็นผัวตน อยู่ด้วยกันจนมีบุตรชายคนหนึ่งชื่อ
 สินสมุทร

ศรีสุวรรณกับพราหมณ์สามคนต้นขนไม่เห็นพระ
 ภัยมณี ก็พากันเที่ยวตามหาจนหลงเข้าเมืองรมจักร
 ภายหลังมีโอกาสเข้าช่วยเจ้าเมืองรบชนะท้าวอเทญ ซึ่ง
 ยกทัพมาล้อมเมืองเพื่อชิงนางเกสราริดาเจ้าเมือง ต่อมา
 ศรีสุวรรณได้นางเกสรเป็นเมีย มีบุตรหญิงคนหนึ่งชื่อ
 อรุณรศมี

ฝ่ายพระอภัยมณีถูกขังอยู่ในถ้ำจนสินสมุทรอายุ
 ได้ ๘ ขวบมีกำลังแข็งแรงผิมนุญย สินสมุทรฟังประตู
 ถ้ำพาพ่อหนีได้อาศัยเงือกนำผิวเมียกับลูกสาวเป็นผู้
 ช่วยนำทาง นางผีเสื้อไล่ตามไปทันจึงฆ่าเงือกผิวเมีย
 เสีย ลูกสาวเงือกพาพระอภัยมณีหนีต่อไป สินสมุทร

คอยหลอกแม่ให้ตามไม่ทัน จนเข้าบริเวณเกาะแก้ว
พิสดารของฤษัฏฐ์วิเศษ นางผีเสื้อแพ้อ่านาไม่กล้าเข้า
ไป แต่ได้เรียกภูตพรายมาล้อมเกาะไว้คอยระวัง
เวลาพระอภัยมณีออกจากเกาะ ต่อมาพระอภัยมณี
ได้ลูกสาวเงือกเป็นเมีย

กล่าวถึงท้าวสีลราชเจ้าเมืองฝล็ก พานางสุวรรณ
มาลีนอกเที่ยวชมทะเล บังเอิญเกิดพายุใหญ่พัดเรือท้าว
สีลราชพลัดจากขบวนไปแต่ลำพังจนถึงเกาะแก้วพิสดาร
พระอภัยมณีกับสินสมุทรได้โอกาสขออาศัยเรือกลับ
ด้วย พระอภัยมณีเกิดรักนางสุวรรณมาลี สินสมุทรก็
เรียกนางว่าแม่อย่างสนิทสนม ระหว่างทาง นางผีเสื้อ
สมุทรตามอาละวาดจนเรือแตก ท้าวสีลราชจมน้ำตาย
สินสมุทรพานางสุวรรณมาลีว่ายนำไปทางหนึ่ง พบ
สุหร้งนายโจรสลัด โจรสหร้งให้อาศัยเรือไปด้วยและ
จะเอานางสุวรรณมาลีเป็นเมีย สินสมุทรจึงฆ่าเสีย
เลยได้สมนใจเป็นบริวาร นำเรือต่อไปถึงเมืองรมจักร
ไปพบศรีสุวรรณผู้เป็นอาแต่ไม่รู้จักกันเกิดรบกันขึ้น
ภายหลังจึงรู้ว่า เป็นอาหลานกัน แล้วชวนกันออกตามหา
พระอภัยมณี มีอรุณศรีมลูกสาวศรีสุวรรณตามไปด้วย

เมื่อเรือแตกนั้นพระอภัยมณีกับบริวารพลัดไปทาง
หนึ่ง นางผีเสื้อตามไปด้วย แต่ไม่กล้าเข้าใกล้เพราะ
กลัวมนต์ที่พระอภัยมณีเรียนมาจากฤๅษี พระอภัยมณี
กับบริวารชนฝั่งได้หนีขึ้นไปอยู่บนยอดเขา นางผีเสื้อ
ให้ภักดีล้อมเขาไว้ พระอภัยมณีหมดหนทางเข้าก็เบาบ
ทำให้นางผีเสื้อขาดใจตาย ทุกคนจึงพ้นภัย

ทางเมืองฝรั่งเกาะลังกา อูศเรนบุตรเจ้าเมืองคู้
หมั้นนางสุวรรณมาลี พอตราบว่านางหายไปถึงก็ออกติดตาม
ได้พบพระอภัยมณีกับพวก จึงให้อาศัยไปด้วย
จนไปพบเรือศรีสุวรรณ สิ้นสมุทรและนางสุวรรณมาลี
อูศเรนขอรับนางสุวรรณมาลีไป สิ้นสมุทรไม่ยอม
ให้ ทั้ง ๆ ที่พระอภัยมณีขอให้ส่งคืนจึงเกิดรบกัน
พระอภัยมณีวางตนเป็นกลาง อูศเรนแพ้สิ้นสมุทร
หนีกลับลังกาเตรียมทัพมาทำสงครามต่อไป

พระอภัยมณีกับพวกก็แล่นเรือไปเมืองผลึก นาง
มณฑาแม่ ของ นาง สุวรรณ มาลี มอบราชสมบัติให้
พระอภัยมณี แต่นางสุวรรณมาลีแค้นใจพระอภัยมณีที่
ขอให้สิ้นสมุทรส่งนางคืนอูศเรน นางจึงชวนสิ้นสมุทร

(๑๗)

และอรุณรัศมีไปบวช ไม่ยอมอภิเษกกับพระอภัยมณี
ทั้ง ๆ ที่นางก็รักพระอภัยมณีอยู่

ระหว่างที่ครองเมืองผลกอยู่นั้น พระอภัยมณีได้
ประกาศหาคนดีมารับราชการ เพื่อเตรียมสู้ศึกอสูร
มหิงคนหนึ่งรูปร่างขรู่แต่เป็นคนเจ้าปัญญา ชื่อนาง
นางไฟใจจะได้ผู้ที่มีอำนาจวาสนา เมื่อทราบว่า
พระอภัยมณีต้องการคนดีไว้ใช้ก็มาถวายตัวพระอภัยมณี
ไม่ชอบรูปร่าง แต่อยากได้ใช้ปัญญา นางจึงรับไว้เป็น
สนม

เรื่องย่อต่อจากที่ได้เรียน

เมื่อนางละเวงได้ครองเมืองลังกาแล้ว ก็หาโอกาส
แก้แค้นพระอภัยมณีอยู่เสมอ ต่อมาบาทหลวงบอกอุบาย
ให้เกลี้ยกล่อมเจ้าเมืองประเทศต่าง ๆ ให้อาสาบเมือง
ผลึก โดยส่งรูปนางละเวงวาดผสมด้วยยาเสน่ห์ไปให้
บอกว่าใครรับชนะเมืองผลึกจะยอมเป็นเมีย และให้
ครองเมืองลังกาด้วย เจ้าลมานเจ้าเมืองหมิงพชงกินเนื้อ
ดิบเป็นอาหารคล้ายพวกยักษ์ พอเห็นรูปนางละเวงเข้า
ก็หลงเสน่ห์ ยกกองทัพมาอาสาบเมืองผลึก แต่ยังไม่
ทันจะรบได้ยินเสียงขลุ่ยพระอภัยมณีเข้า ก็พากันหลับจน
ถูกจับหมดทั้งกองทัพ รูปนางละเวงที่เจ้าลมานเอาติด
ตัวไปด้วยจึงตกไปถึงมือพระอภัยมณี เจ้าลมานถูกส่ง
ตัวไปปล่อยเกาะ และคร่ำครวญถึงแต่นางละเวงจน
ขาดใจตาย วิญญาณจึงไปสิงอยู่ที่รูปवाद พลอยทำให้
พระอภัยมณีหลงเสน่ห์รูปนางละเวงเข้าด้วย จนไม่เป็น
อันจะคิดการรบกับกองทัพเมืองอื่น ซึ่งยกมารบเมือง-
ผลึกได้อีกต่อไป

ฝ่ายสุดสาครเพิลิตเพิลินอยู่ในเมืองการเวกนาน
 ถึง ๓๐ ปีจึงระลึกถึงบิดา และขอลาเจ้าเมืองการเวก
 มาเมืองผลึก นางเสาวคนธ์กับหัสไชยน้องชายขอติด
 ตามมาด้วย เจ้าเมืองการเวกจึงให้กองทัพเรือมาส่ง
 ระหว่างทางสุดสาครปราบผีเสื้อยักษ์ได้แก้วตาวิเศษกัน
 อารุทกชนิดได้ และมีอำนาจพิเศษ จับตัวใครเข้า
 ก็ห้อยนกลงท้องพ่ายแพ้ย สุดสาครจึงมอบให้นาง
 เสาวคนธ์กับหัสไชยคนละครึ่ง เดินทางต่อมาจนถึง
 ปากอ่าวเมืองผลึก ทหารรักษาด่านให้รออนอกอ่าว
 เพราะไม่แน่ใจว่าสุดสาครเป็นใคร พอได้เมืองลังกา
 ส่งกองทัพมาตีเมืองผลึกพร้อมกันถึงเก้าทัพ สุดสาคร
 ช่วยรบป้องกันเมืองไว้ และได้พบกับนางสุวรรณมาลี
 ซึ่งนำทัพเองในทัพรบ แต่นางสุวรรณมาลีและสุดสาคร
 ไม่อาจจับไล่ทัพข้าศึกจำนวนมากให้แตกพ่ายไปได้
 จนกระทั่งศรีสุวรรณ และสินสมุทรเดินทางมาถึง
 สุดสาครจึงมีโอกาสดำพระอภัยมณีด้วยไม้เท้าฤษี
 เมื่อพระอภัยมณีได้สติแล้วจึงช่วยกันคิดการรบและ
 จับไล่ข้าศึกแตกพ่ายไปหมด ครั้นบ้านเมืองสงบ
 รียบคานแล้ว ขุนนางผู้ใหญ่ของเจ้าเมืองการเวกซึ่ง

ร่วมทางมากับสุดสาคร จึงบอกพระอภัยมณีขอสุดสาคร
ไปเป็นลูกของเจ้าเมืองการเวก พระอภัยมณีเห็นใจจึง
ยกให้ และเตรียมจะเดินทางไปเมืองการเวกพร้อมกัน
แต่พอดีมีข่าวว่าลังกาได้กองทัพเพิ่มเติมมาใหม่อีกสอง
ทัพคือ ทัพแขกชวา และทัพฝรั่ง พระอภัยมณีจึง
ให้สุดสาคร นางเสาวคนธ์และหัตถีไชยเดินทางกลับ
เมืองการเวกตามลำพัง ส่วนพระอภัยมณี ศรีสุวรรณ
กับสินสมุทรรับยกกองทัพข้ามไปตีเมืองลังกาเลยที่
เดียว ทงนเพื่อตัดต้นศึก ทพพระอภัยมณีได้เมืองใหม่
ของลังกา แต่ขณะ^๕ที่พระอภัยมณี^๕เฝ้า^๕บน^๕น^๕เองนางละเว^๕
งซึ่งมี^๕ตร^๕าร^๕า^๕ห^๕ู^๕ค^๕ู^๕ม^๕ก^๕ัน^๕น^๕อ^๕ก^๕ต^๕ร^๕ว^๕จ^๕ท^๕พ^๕ ได้^๕พ^๕ก^๕บ^๕พ^๕ร^๕ะ^๕อ^๕ภ^๕ย^๕ม^๕ณ^๕ี^๕
ส^๕อ^๕ง^๕ต^๕อ^๕ส^๕อ^๕ง^๕ พ^๕ร^๕ะ^๕อ^๕ภ^๕ย^๕ม^๕ณ^๕ี^๕จ^๕ห^๕ล^๕ง^๕ส^๕เ^๕น^๕ห^๕ั^๕น^๕าง^๕ละ^๕เว^๕ง^๕เข้า^๕
อ^๕ก^๕และ^๕ไม^๕่^๕ต^๕ิ^๕ด^๕ใจ^๕ร^๕บ^๕อ^๕ก^๕ต^๕อ^๕ไป^๕

นางละเวงนั้นหลบหนีพระอภัยมณีพ้นมาได้รีบ
เดินทางไปเมืองลังกาตามลำพัง แต่เนื่องจากไม่รู้ทาง
จึงหลงอยู่ในป่า จนได้พบนมพระธรณีที่เรียกว่าดินถัน
กินแล้วอายุยืนสดชื่นแข็งแรง และได้พบกับบาทหลวง
โป๊ปซึ่งมีสำนักอยู่กลางป่า ได้นำยพาผกาและนาง
สุลาลวันสองพี่น้องกำพร้าตามารดาที่ บาทหลวงเลี้ยง

ไว้ไปเป็นลูก ก่อนลาจากบาทหลวงไป บาทหลวงบอก
ว่าเพราะมีหีบพระอภิยมณจึงมีฤทธิ์ ถ้าไม่มีหีบก็ไม่มี
ฤทธิ์ ระหว่างเดินทางกลับนางละเวงปรามย่องตลอดซึ่ง
เป็นคนครึ่งผีได้และเอามาไว้ใช้

ศรีสุวรรณ สนิสมุท กับสามพราหมณ์พยายาม
เกลี้ยกล่อมให้พระอภิยมณ์ออกรบอีก แต่พระอภิยมณ์
ไม่ยอม ขอเป็นทัพหลวงติดตามไป ดังนั้นศรีสุวรรณ
สนิสมุท กับสามพราหมณ์จึงออกนำทัพเองและได้
เมืองหน้าด่านฆ่าเจ้าเมืองตาย ลูกสาวชื่อรำภาสहर
หนีไปอยู่กับนางละเวง ๆ ส่งนางรำภาสहर นางยพาณกา
และนางสลาลัยมารับศึกที่ด่านชั้นใน ชื่อด่านเขาเจ้า
ประจัญ ในการรบที่ด่านนั้นพระสังฆราชออกมาช่วยรบ
ด้วยแต่เสียที่สนิสมุทบังเกิดความอายไม่กล้าเข้าเมือง
ลังกา หนีหายสาบสูญไป ส่วนพระอภิยมณ์นั้นถูกนาง
ยพาณกาหลอกให้เข้า เมื่อทุกคนหลับหมดก็ให้
พระอภิยมณ์ปลอมเป็นหญิงขึ้นรณางละเวงพาเข้าเมือง
ลังกา นางละเวงขอให้พระอภิยมณ์ห้ามทัพ เมื่อ
พระอภิยมณ์ห้ามทัพแล้วจึงได้นางละเวงเป็นเมีย ต่อมา
ศรีสุวรรณ กับสนิสมุทถูกเสน่ห์ ศรีสุวรรณได้นาง

วิจารณ์และสันสมุทรได้นำยุพาผลกาเป็นเมีย สาม
 พรหมจึงมีจดหมายไปบอกนางสุวรรณมาลีที่เมือง
 ผลึก นางสุวรรณมาลีจึงให้ไปบอกสุตสาครที่เมืองการ
 เวก สุตสาครพาหัสไชยยกไปสมทบกับนางสุวรรณ-
 มาลีที่เมืองลังกา สุตสาครอาสาเข้าไปแก้พระอภัยมณี
 ในเมืองลังกา แต่ตนเองกลับถูกเสน่ห์นางสุลาลีวันเข้า
 อีก นางสุวรรณมาลีจึงให้ไปบอกนางเกสรกับนาง
 อรณรัสมิที่เมืองรมจักร และบอกข่าวสุตสาครไปที่
 เมืองการเวกด้วย ดังนั้นกองทัพเมืองรมจักร และ
 กองทัพเมืองการเวกจึงยกมาสมทบกับกองทัพเมือง
 ผลึกของนางสุวรรณมาลีที่เกาะลังกา กลายเป็นศึกใหญ่
 รบติดพันกันขึ้นระหว่างญาติพี่น้องกันเอง ที่สาปโมกข์
 ที่ปรึกษาเมืองการเวกไม่อาจแก้ไขได้ ต้องตั้งพิธีเชิญ
 ฤๅษีเกาะแก้วพิสดารมาช่วย พระฤๅษีก็มาปรากฏกาย
 และใช้อิทธิฤทธิ์บันดาลให้ฝนลูกเห็บตกหนักจนกอง
 ทัพทุกฝ่ายหนาวเหน็บรบกันต่อไปไม่ได้ต้องไปนั่งรวมกัน
 อยู่ท่ากองไฟหน้าพระฤๅษี ๆ จึงเทศนาสั่งสอนให้ปรอง
 ดองกันไม่ให้รบราฆ่าฟันกันอีกต่อไป การรบจึงยุติลง
 ได้ นางละเวงจึงชวนทุกคนเข้าเมืองและให้การต้อนรับ

เป็นอย่างดี เมื่อทุกฝ่ายเข้าใจกันดีแล้วก็พากันแยกย้ายกลับบ้านเมืองเดิมของตน พระอภัยมณีกลับเมืองผลึกกับนางสุวรรณมาลี นางเสาวคนธ์กลับเมืองการเวก ศรีสุวรรณก็พานางเกสรากับนางอรุณรัสมิ์กลับเมืองรมจักร และให้อภิเชกนางอรุณรัสมิ์กับสินสมุทร ส่วนสดสาครนั้นเมื่อไปถึงเมืองการเวก นางเสาวคนธ์ยังแค้นใจไม่ยอมอภิเชกด้วยกลับไปลอมตัวหนีไป สดสาครต้องติดตามอยู่เป็นเวลานานจึงได้นางเสาวคนธ์เป็นเมียที่เมืองวาทะโลมซึ่งนางเสาวคนธ์รับยัดเอาไว้ได้

ขณะเดียวกันนั้นท้าวสุทนต์บิดาพระอภัยมณีกับศรีสุวรรณทิวคง พระอภัยมณีกับศรีสุวรรณและสินสมุทรต้องไปจัดงานศพ และพักอยู่ในเมืองรัตนาทองเกะลังกานางละเวงคลอดลูกคนหนึ่งชื่อมัจฉาเมื่อโตเป็นหนุ่มจึงให้ครองเมืองลังกาแทนตนต่อไป แต่มัจฉาถูกพระสังฆราชซึ่งภายหลังกลับมาอีกเกลี้ยกล่อมให้ไปเอาโคตรเพชรที่นางเสาวคนธ์ขโมยเอาไปฝังไว้ในเมืองการเวกคืน มัจฉาจึงลาแม่ไปรบเมืองการเวกแต่ตีเมืองไม่ได้คงได้แต่โคตรเพชรกลับคืนมาเท่านั้น มัจฉากำลังฮึกเหิมยกกองทัพต่อไปจับได้นางสุวรรณ

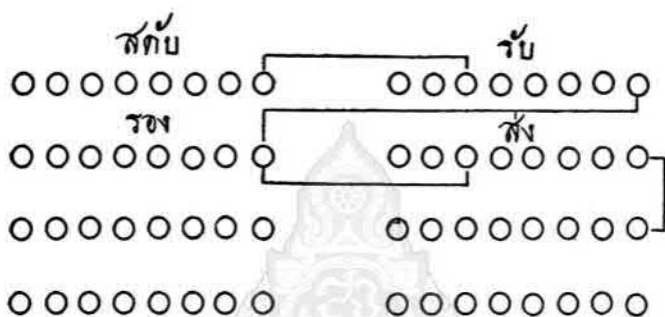
มาลีและท้าวทศวงศ์เจ้าเมืองรมจักร นางละเวงห้ามปราม
 ก็ไม่ยอมฟัง ข้าวทราบถึงศตสาครและนางเสาวคนธ์
 จึงยกทัพเมืองวาหุโลมมาตีเมืองลังกาอีกครั้งหนึ่ง ทาง
 เมืองการเวกหัสไชยก็แค้นใจมั่งคลา ยกกองทัพเมือง
 การเวกมาตีเมืองลังกาเช่นเดียวกัน มังคลาสู้ไม่ได้หลบ
 ไปตั้งค่ายกลที่ด่านดงตาล นางละเวงจึงออกไปรับนาง
 สุวรรณมาลีและท้าวทศวงศ์เข้าเมืองลังกา พระอภัยมณี
 กับศรีสุวรรณต้องรับยกกองทัพมาเมืองลังกาและห้าม
 ทัพ แต่มังคลากลับสู้บิดาของตนเองเพราะสังฆราชยุ
 แหย่แต่ต้องพ่ายแพ้หนีไป เมื่อบ้านเมืองสงบพระอภัย
 มณีซึ่งมีอายุมากแล้วเกิดเบื่อขรवासวิสัย จึงออกบวช
 เป็นฤๅษี นางละเวงกับนางสุวรรณมาลีก็ออกบวช
 เป็นชฎวย หัสไชยซึ่งภายหลังได้นางสร้อยสุวรรณ
 จันทรสุดาลูกสาวฝาแฝดของพระอภัยมณีเกิดแต่นาง-
 สุวรรณมาลีเป็นเมีย กลับไปครองเมืองการเวก สิ้นสมุทร
 ไปครองเมืองผลึก ส่วนศรีสุวรรณนั้นกลับไปเมืองรมจักร
 จบคำกลอนเรื่องพระอภัยมณีแต่เพียงเท่านั้น.

เรื่องพระอภัยมณีมีอะไร

บรรดาหนังสือบทกลอนที่สุนทรภู่แต่ง “พระอภัยมณี” เป็นเรื่องที่ดีที่สุด เพราะเป็นหนังสือเรื่องยาวดีทั้งกลอน และดีทั้งความคิดที่ผูกเรื่อง ข้อความในเรื่องมีหลายตอนด้วยกัน ที่เป็นปรัชญา สุภาษิต และคำคมที่ตรงใจผู้อ่านให้รู้สึกซาบซึ้ง และมีอารมณ์คล้อยตามไปกับท้องเรื่อง กลอนที่ใช้ในเรื่องนี้เป็นกลอนสุภาพ หรือกลอนแปดก็จริง แต่สุนทรภู่เป็นผู้คิดแทรกสัมผัสในเข้าให้มากขึ้น และมีสัมผัสอักษรประกอบด้วย ทำให้กลอนคล้องจองกันไพเราะยิ่งกว่ากลอนแปดที่เคยมีมาแต่ก่อน ถ้อยคำ ภาษา ในเรื่องนี้ และเรื่องอื่นๆ ที่สุนทรภู่แต่ง ก็ใช้คำสามัญเป็นพจนานุกรม จึงเรียกกลอนแปดชนิดนี้ว่า “กลอนตลาด” ด้วย

ลักษณะของกลอน

กลอนสภาพ หรือกลอนแปดมี บทหนึ่งมี ๒ คำ
ถ้ากลอนหนึ่งมี ๒ วรรค คำในวรรคหนึ่งกำหนด ๖-๘
คำ หรือมากบ้างน้อยบ้างก็อนุโลมให้ใช้ได้

ลักษณะสัมผัสของคำกลอนนี้ หลวงธรรมาภิรมณ์
(ถึก จิตรถึก) นักกลอนในรัชกาลที่ ๕ และที่ ๖
ได้กล่าวถึงลักษณะสัมผัสว่า คำที่สุดของกลอนสลับ
จะเป็นอักษรใดก็ได้ แต่ให้ต้องด้วยสัมผัสร่วมสระ
เดียวกับคำในกลอนรับ จะรับตั้งแต่คำที่หนึ่งถึงคำที่
ห้าก็ได้ จะเป็นอักษรใดไม่บังคับ แต่คำที่สุดของคำ
กลอนรับนั้น อย่าใช้อักษรกลางหรือคำที่เป็นอักษร
สุภาพบังคับ ให้ใช้แต่อักษรสูง กับต้องทอดคำให้ไป
สัมผัสคำที่สุดของ กลอนรอง และคำที่สุดของกลอน

รอนั้นทอดสัมพันธ์ไปยังกลอนส่ง จะเป็นคำทหนึ่งหรือ
ถึงคำทห้าก็ได้ และจะเป็นอักษรใดก็ได้ แต่อักษรในที่สุด
ของกลอนส่งนั้น อย่าให้ใช้อักษรสูงที่เป็นอักษรสภาพ
ให้ใช้แต่อักษรกลางหรืออักษรต่ำ (อักษรสภาพ ได้แก่
อักษรที่ไม่มีวรรณยุกต์คือไม้เอก โท ตรี จัตวาบังคับ)

ความไพเราะของกลอน สุนทรภู่เพิ่มสัมพันธ์ใน
และสัมผัสอักษรดังกล่าวแล้ว กลอนของสุนทรภู่จึงมี
ลักษณะดีกว่ากลอนแปดเดิม ขอให้สังเกตสัมผัสของ
กลอนสุนทรภู่จากข้อความต่อไปนี้ :—

“ผายมาม่วงวิ่งว้ายไปปลายคลื่น
เปรียบเหมือนพนดินนึ่งหลังไม้ไผ่
ด้วยรักใคร่ได้นายสบายใจ
จนอทัยแจ่มฟ้าถึงธานี
ขนดลึงหญิงชายทั้งหลายเห็น
คิดว่าเป็นลูกหลานท่านฤๅษี
ด้วยจำแนแต่มาของตาช
ชาวบุรีเรียกกันดูพระกุมาร”

ขอความไพเราะบางคน

ขมุก ที่เขารุ่ง เมื่อนางสุวรรณมาลีบวชพร้อมกับ

(๒๘)

สินสมุทรและอรุณรัศมี ตอนเช้าชวนกันออกมา
นั่งเล่นนอกศาลา:-

“ชวนกันชมนกใต้ต้นไทรทอง

ฝูงกระหอดพรอดเพรียกร้องเรียกคู่

กระจิบดิลอดต้นแผ่นดินของ

เสียงหึ่งหึ่งผิงภูมรินรือง

อาบละอองอินทนิลแล้วบินจร

นกตะขาบคาบได้ลูกไทรขยอก

ฝูงกระรอกไล่กระแตแลสลอน

พฤกษาดอกออกช่ออรชร

หอมขจรจอมผาทางตาบ

โศก สุดสาครตกเหว พนชนมา คิดว่าจะต้องตายอยู่
ในเหวนั้น ก็คร่ำครวญถึงพ่อแม่และญาติ ทำให้
ผู้อ่านพลอยสงสารและมองเห็นภาพสุดสาครอยู่
ในเหวเหมือนคำกลอน:-

“สะท้อนรำพร่ำว่าประสาใจ

ไพบจะได้พบปะพระบิดร

โอเจ้าตาอาจารย์ของหลานเอ๋ย

พระองค์เคยค่าเช่าเฝ้าสั่งสอน

มาครั้งนั้นชาวตมจะขาดรอน
 พระอาจารย์มารดรไม่เห็นใจ

 เสียงมาร้องก้องกรรณหวั่นวิญญาณ์
 พมาขานฉันชนไปไม่ได้แล้ว
 ไปบอกตามาช่วยฉันด้วยเถิด
 เหมือนพเกิดร่วมท้องกับน้องแก้ว
 ร้องเรียกรานาพระเนตรลงนองแนว
 สลบแล้วคืนเล่าเฝ้าโศกา

ชมไม้ สุดสาครชนจากเหวใต้ เทียวเก็บกิน

ผลไม้ในสวนของช้เปลือย :—

“เก็บทับทิมริมกุฎตาช้ปลุก
 แด่ล้วนลูกตกห้อยย้อยไสว
 บ้างแตกกร้าวราวกับเพชรเห็นเม็ดใน
 มะเฟืองไฟตูมตาดดาษดา
 เก็บเสวยเลยชมพนมมาศ
 ศิลาลาดแลเวงล้วนเพิงผา
 มีไกรกกรวยห้วยละหานสำราญตา
 ดูนาน่าอาบกินก็ยินดี”

คำพูดน่ารัก ตอนเสาวคนธ์อายุ ๒ ขวบออกมาไหว้

ฝากตัวเป็นน้องสุดสาครอายุ ๓ ขวบ เมื่อสุดสาคร
ได้เป็นบุตรบุญธรรมเจ้าเมืองการเวก ข้อ
ความตอนนี้เป็นคำกลอนที่เหมือนเด็กน่ารักพูด
จริงๆ :-

“เจ้าพี่พระแก้วตักแกว้อง
ทำบ่วงคล้องมันเสียทีเกิดฟ้า”

สุภาษิตและคำสอน ภาษีส่วยพาสุดสาครขึ้นจากเหว :-

๑. “แล้วสอนว่าอย่าไว้ใจมนุษย์
มันแสนสุดลึกล้ำเหลือกำหนด
ถึงเถาวัลย์พันเกี่ยวที่เลี้ยวลด
ก็ไม่คดเหมือนหนึ่งในน้ำใจคน”

(อย่าไว้ใจคน)

๒. “มนุษย์นทรก็อยู่สองสถาน
บิดามารดาก็รักก็เป็นผล
พึงหนึ่งพึงใดแต่กายตน”

(บิดามารดา คือ คนที่รักเราจริง พึงพาได้จนตลอดชีวิต)

(๓๑)

๓. “เกิดเป็นคนคิดเห็นจึงเจรจา”

(คิดเสียก่อนพูด อย่าพูดพล่อยๆ จะเกิดความ
เสียหาย)

๔. “แม่นใครรักรักมั่งซังซังตอบ

ให้รอบคอบคิดอ่านนะหลานหนา”

(ต้องคิดให้รอบคอบให้รู้จักรักคนที่รักเราจริง ๆ
อย่าไปหลงรักคนที่เขาเกลียดเราเข้า จะได้รับ
ความทุกข์ภายหลัง)

๕. “รู้อะไรไม่สู้รู้อา”

๖. “รู้จักตัวรอดเป็นยอดดี”

ตอนจับบ่อสุเรนได้แล้ว พระอภัยมณีจะให้ปล่อย
ตัวไป เพราะคิดถึงบุญคุณที่สุเรนเคยให้อาศัยเรือ
กลับบ้านเมือง นางวาลีไม่เห็นด้วย เพราะนางวาลี
ถือสุภาวดีว่า—

๗. “ประเพณีตั้งให้หลังหัก

มันก็มักทำร้ายเมื่อภายหลัง

จะเข้าใหญ่ไปถึงน้ำมูกกำลัง

เหมือนเสอซังเข้าถึงดงก็คงร้าย

(๓๒)

อันแม่ทัพจับได้แล้วไม่ฆ่า
ไปข้างหน้าศึกจะใหญ่ขึ้นใจหาย
ต้องดำรับจับให้มันคืนให้ตาย
จะทำภายหลังยากลำบากครั้น”

ลักษณะตัวละคร

พระอภัยมณี เป็นลูกท้าวสุทนต์นางปทุมเกสรเจ้าเมือง
รัตนา มีน้องคนหนึ่งชื่อศรีสุวรรณ มีเมียคนแรก
คือ นางผีเสื้อสมุทร ได้ลูกชื่อสินสมุทร เมีย
คนนี้อาใจตายเพราะเสียไป เมียคนที่สองคือ
นางเงือก ได้ลูกชื่อ สุดสาคร เมียคนนี้นำกฤช
ไว้ที่เกาะแก้วพิสดาร เมียคนที่สามคือนางสุวรรณ
มาลี ลูกสาวเจ้าเมืองผลึก จึงได้ครองเมืองผลึก
มีลูกหญิงด้วยกันสองคนชื่อ สร้อยสุวรรณ
จันทร์สุดา ภายหลังได้นางละเวงลูกสาวฝรั่ง
เจ้าเมืองลังกาเป็นเมียคนที่สี่ ได้ลูกชื่อ มังคลา
พระอภัยมณีเป็นคนรูปสวย รู้ได้จากกลอนว่า
“ฝ่ายพระองค์ทรงโฉมประโลมสวาท” และ “ฝ่ายองค์
พระอภัยวิไลลักษณะ” พระอภัยมณีจึงมีเมียมาก
เพราะใครเห็นใครรัก วิชาที่เรียนก็สมกับที่เป็นคน
รูปสวยคือวิชาดนตรีเบ้าปี่เพราะยังนัก

พระอภัยมณีไม่ใช่นักรบ พอรู้อ้าวว่าอูศเรน
 ยกทัพลังกามาจะตีเมืองผลึก แก่แค้นที่พระอภัยมณีมา
 อภิเษกกับนางสุวรรณมาลีคู่หมั้นเก่าของอูศเรน “พระ
 ภัยได้ความให้ขามศึก..... ให้ว่าเหววิญญูณ
 เอกากาย..... พระน้องรักถกน่อยก็คอยหาย”
 คิดถึงศรีสุวรรณกับสินสมพรที่ไขให้ไปเยี่ยมเมืองรัตนา
 แล้วเจ็บหายไป จนเกิดศึกก็ว่าเหว ไม่มีคนช่วย
 ทำศึก เพราะพระอภัยมณีเองเป็นนักดนตรี ไม่ใช่นักรบ
 แต่นางวาลีสนมเอกคิดอุบายรบชนะอูศเรน ก็เมืองผลึก
 ไว้ได้

พระอภัยมณีมีนิสัยเป็นคนใจอ่อน สงสารคนง่าย
 และบุญคุณคน จะเห็นได้ตอนจับอูศเรนได้ ขณะนั้น
 อูศเรนสลบไป ทหารแบกพามาให้ “พระอภัยเข้า
 ประคองหน้าตา” เม่ออูศเรนฟื้น พระอภัยมณีก็
 พุดจาว้อยอย่างอ่อนหวาน บอกว่าอูศเรนมารบครั้งนี้
 ประสงค์อะไรก็จะให้ แล้วจะได้เป็นพี่น้องกัน แต่
 อูศเรนบอกว่า ถ้ารบชนะพระอภัยมณี ก็จะจับ
 พระอภัยมณีกับสุวรรณมาลีแล้วเอาไปกลืนกิน และ
 ตัดหัวสับเปลี่ยนกันเสียด้วย พระอภัยมณียอมให้ไม่ได้

แต่ก็ไม่ถือโกรธกลับจะให้ปล่อยตัวไป แต่นางวาลี
เข้ามาเย้ยหยันอสุเรนจนอกแตกตายเสียก่อน พระ
อภัยมณีกษัตริย์จึงให้บรรจุศพอย่างดี ให้ทหารลึงกาพาศพ
กลับ พร้อมด้วยขบวนแห่ออย่างสมเกียรติ แต่การทำดี
ครั้งนี้กลายเป็นร้ายไป เพราะฝรั่งชาวลังกากลับหาว่า
พระอภัยมณีเย้ยหยัน จึงผูกพยาบาท จนเกิดศึกใหญ่
ในตอนหลัง

สุวรรณมालี เป็นลูกสาวคนเดียวของท้าวสีลราช

นางมณฑา เจ้าเมืองผลึก เคยเป็นคู่หมั้น
ของอสุเรนลูกฝรั่งเจ้าเมืองลังกา เมื่อครั้งออก
ชมทะเลกับบิดา ได้พบพระอภัยมณีที่เกาะแก้ว
พิสดาร พระอภัยมณีโดยสารเรือมาด้วย จึงรัก
กันในเรื่อง เรือแตก ท้าวสีลราชจมน้ำตาย
สินสมุทรคอยช่วยเหลือนางสุวรรณมालีตลอด
เวลา เพราะรักและนับถือเป็นแม่ของตน จน
ภายหลังได้อภิเษกกับพระอภัยมณี มีธิดาแฝด
๒ คน ชื่อสร้อยสุวรรณ จันทรสดา

นางสุวรรณมालีเป็นคนเจ้ากระบวนมีแรงอนมาก
ไม่ยอมอภิเษกกับพระอภัยมณีง่าย ๆ ทั้ง ๆ ที่รักกันอยู่

กลับออกบวชเสียนาน เพราะน้อยใจที่พระอภัยมณี
 จะให้อุสเรนคู่หมั้นรับตัวนางไป สันสมทรมิยอม
 ต้องรบกันจนอุสเรนแพ้หนีไป นางจึงเป็นอิสระไม่มี
 พันธะกับอุสเรนอีก พระอภัยมณีเคยกล่าวว่านาง
 สุวรรณมาลเป็นคน “เจ้ากระบวนนี้กระไรใคร
 จะเหมือน ”

นอกจากนี้ยังเป็นคนขง แต่ตอนหลังก็รู้สึก
 ตัวว่าที่แสดงกริยาหึงหวงต่างๆ นั้นไม่สมควร และ
 รู้สึกเห็นใจในความภักดีของนางวาลี เมื่อนางวาลี
 สิ้นใจเสียแล้วก็ได้แต่ “รำพึงไรขอขมานางวาลี ได้
 โกรธขงหึงหวงในดวงจิต อย่าผูกคิดพันทกข์เป็นสุข
 วาลี เป็นลูกสาวพราหมณ์ มีรูปร่างขรว อุสเรนเคย
 เปรียบว่า “อหึงเลวแลเหมือนเงา ” แต่มี
 ความฉลาด รอบรู้ในการบ้านการเมืองตลอดจน
 กลศึกในการสงครามเป็นอย่างดี เมื่อมาถวาย
 ตัวเป็นสนม พระอภัยมณีจึงโปรดปรานมาก
 ให้เป็นทสนมเอก นางสุวรรณมาลัขณะนั้น
 บวชเป็นฤๅษีอยู่ รู้สึกหึงหวง พระอภัยมณี
 จึงบอกว่า “นางวาลีมีตระกูลพราหมณ์

รู้ถูกขยำมขอมสมัครมากักดี จึงเลี้ยงไว้ให้เป็น
ข้าพระดาบส”

เมื่อ ครั้น พระอภัยมณี ตรอมใจ “อันเฒ่าโง่
โง่จนกระยาเสวย ก็ละเลยลืมพระองค์น่าสงสาร
ทั้งลืมเหล่าสาวสุรางค์นางอยู่งาน นฤบาลบรรทม
กรมฤทัย” เพราะนางสุวรรณมาลีไม่ยอมสึกออกมา
อภิเษกด้วย “ฝ่ายวาลีปรีชาปัญญาฉลาด” ได้แสดง
ให้เห็นความฉลาดหลักแหลมในอุบายเป็นครั้งแรกด้วย
การออกอุบายให้นางสุวรรณมาลีสึกมาอภิเษกกับ
พระอภัยมณีได้ทันกำหนด จึงเป็นเหตุให้ “ทุกกระทรง
หลวงแม่เจ้าสุรางค์ คิดเกรงนางวาลีด้วยปรีชา”
เมื่ออุศเรนมาตเมืองผลึก นางวาลีก็ใช้อุบาย
ลวงทัพปล้ำกาให้เข้าเมือง และถกถล่มตีแตกยับเยิน
จับตัวอุศเรนได้ พระอภัยมณีจะให้ปล่อย แต่นาง
วาลีออกอุบาย “จะพลักพลั่วขวิดเป็นอาวุธ ประหาร
บุตรเจ้าปล้ำกาให้อาสัญ”

เหล่านี้แสดงให้เห็นว่า นางวาลีเป็นคนรู้ลึกซึ้งคน
อย่างดี นางวาลีรู้ว่านางสุวรรณมาลีขึง และขระแวง
จึงให้พระอภัยมณีจัดงานอภิเษกทันที นางสุวรรณมาลี

ซึ่งกลัวว่าพระอภัยมณีจะอภิเษกกับนางวาลี จึงลัก
 ออกมาอภิเษกกับพระอภัยมณี นางวาลีรู้ว่าอุศเรน
 เป็นคนรักยศรักเกียรติ จึงแต่งตัวทหารออกไปพด
 เหยียดพยายามบอกว่าเจ้าลิงกาถูกร้อนอาการสาหัส หนีไป
 คงจะต้องตาย อุศเรนได้ยินก็แค้นใจ ออกแตกตาย

แต่ในที่สุด ความเป็นคนเจ้าอุบายทำให้นางวาลี
 ต้องสิ้นชีวิตลงเหมือนกัน เพราะผอูศเรนผูกพยาบาท
อุศเรน เป็นลูกฝรั่งเจ้าเมืองลังกา เคยเป็นคู่หมั้น

นางสุวรรณมาลี แต่ไม่ได้อภิเษกด้วย เพราะนาง
 สุวรรณมาลีรักพระอภัยมณีเสีย จะเรียกร้องให้
 นางสุวรรณมาลีมาอภิเษกด้วยไม่ได้ เพราะรบ
 แพ้สิ้นสมรฐ์ จึงผูกพยาบาทชวนพ่อยกทัพมาตี
 เมืองผลึก ตั้งใจว่าเมื่อตีเมืองได้ “จะจับตัว
 ผัวเมียมามัดไว้” แล้วจะให้แฉ่เนอเอาเกลอทา
 กับเปลี่ยนหัวผัวเมียเสียสำเร็จ จึงจะเสร็จ
 สมมาดปรารถนา”

อุศเรนมีนิสัยรักยศ รักเกียรติ อย่างยิ่ง ไม่
 กลัวตาย แม้จะถูกจับได้ ก็ยังคงวางบง ทิ้งๆ ที่
 พระอภัยมณีพุดจาด้วยดี แต่ “อุศเรนเอนเออเขนก

สนอง ตามทำนององอาจไม่ปรารภนา..... เราก็ขาย
 หมายมาว่าชาติเชื้อ ไม่เออเพื่อฝากตัวไม่กลัวตาย
 จงหาหน้บนเกล้าเราเสียเถิด” เมื่อถูกจับอศเรนรู้สึก
 อับอายมาก ยิ่งนางวาล์มายั่วว่ายิ่งชนูกพ่ออาการ
 สิ้นหน้ไปได้อีก อศเรน “เง่จิดคิดพิชฌมระดมกัน
 สะออนนอกแยกแตกทำลาย” ความพยายามยังไม่หมด
 แม่ตายแล้ว พ่อศเรนยังมาท้บนางวาล์จนตายตาม
 ไปด้วย

สุดสาคร เบนลูกพระอภัยมณีกับนางเงือก ฤๅษ
 เกาะแก้วพิสดารเป็นผู้เลี้ยงดูจนอายุ ๓ ขวบ จึง
 ได้ข้ม้ามังกรออกตามพ่อ มีไม้เท้าวิเศษของฤๅษ
 เบนอาวุธและม้ามังกรเป็นพาหนะ ต่อมาได้เข้า
 เมืองการเวก ไปเป็น บุตร บุญธรรม ของเจ้าเมือง
 และได้เรียนวิชาจากอาจารย์ที่สถาปนาโมกข์ผู้
 วิเศษในเมืองนั้น ในตอนหลังเมื่อโตแล้ว ได้
 อภิเษกกับนางเสาวคนธ์ลูกสาวเจ้าเมืองการเวก
 สุดสาครมีกำลังร่างกายแข็งแรงเพราะ “๗
 เทือกเงือกบุรุษมนุษย์ปน แรงกว่าคนเมืองเราชาวบุรี
 ได้สิบเดือนเหมือนได้สักสิบขวบ”

ความรู้ของสุตสาครที่ได้จากฤษีเกาะแก้วพิสดาร
 “รู้ลองหนทนคงเข้างยุทธ” ได้จากทศปาโมกข์
 “กระบวนศึกผกฝนชนกฤษร..... รำกระบี่
 ตักระบองดาบสองข้าง ทั้งจักรว้างโล่เขนได้เจนจบ
แต่เมื่อดนก็ไม่ได้ถูกลูกเล็กเล็ก” หมายความว่า
 คล่องแคล่วรวดเร็วในการรบมาก เกือบจะพูดได้ว่า
 ฝนตกก็อาจวิ่งหลบเม็ดฝนได้

สุตสาครเป็นเด็กจริงๆ นิสัยเป็นคนซื่อ จึงถูก
 ชีเปลือยหลอกลวงพาไปปลักตกแหว แย้งไม้เท้า ม้า
 มังกรไป แต่สุตสาครเป็นคนไม่ผูกพยาบาท เมื่อตาม
 ไปแย้งไม้เท้าคืนได้แล้ว เจ้าเมืองการเวกจะให้ฆ่า
 ชีเปลือย สุตสาครสงสารไม่ยอมให้ฆ่าบอกว่า “นึกว่า
 ชาติก่อนกรรมจะทำไฉน จะฆ่าฟันมันก็ฆ่าเป็นกรรมไป
 ต้องเวียนว่ายเวทนาอยู่ช้านาน..... ขอประทานโทษ
 ไว้อย่าให้ตาย”

สุตสาครเป็นเด็กซื่อสัตย์รักษาคำพูด เมื่อก่อน
 ออกจากเกาะแก้วพิสดาร ฤษีบวชให้ และให้ครอง
 หนังสือ สุตสาครสัญญาจะไม่เปลืองหนังสือ จนกว่า
 จะได้กลับมาหาฤษีอีกครั้งหนึ่ง ครั้นเจ้าเมืองการเวก

(๔๑)

เอาเครื่องทรงกษัตริย์สวย ๆ งาม ๆ มาให้แต่ง จะให้
เปลื้องหนังเสือออก สดสาครไม่ยอม บอกว่า
“จะทรงเครื่องเปลื้องหนังเสียวังใคร เหมือนได้ใหม่
ล้มเก๋าดังเผ่าพาล” ถ้าอยากแต่งให้ก็ขอให้แต่งทับ
หนังเสือลงไป แสดงให้เห็นว่าสดสาครเป็นเด็กทรักขา
คำพูด แม้จะอยากได้ของสวย ๆ งาม ๆ แต่ก็ไม่
ยอมเสียบคำพูด

ศัพท์

ศัพท์และข้อความ คำอธิบาย

หน้า ๑ พระองค์ทรงโณมประโลมสวาท คือ พระ
อภัยมณ

องค์พระธิดา นางสุวรรณมาลี ธิดาท้าวสี-
ราชแห่งเมืองผลก

ผกฝ่าย ผกฝ่าย ว่าเขาใจใส่ ผกพน คำนพกน
เป็นสองเสียงว่า ผกฝ่าย และผกฝ่าย
ในทณจงเลือกไซคผกฝ่าย ทอการ
เสียงยาว เพอส่งสัมผัสแก่คำ
“หมาย” ोनทจรงคาทงสองนม
ความหมายไม่เหมอนกัน ผกฝ่าย

หมายความว่า พวก ข้าง

กระบวน ชนเชิง เล่นตัว

ทำเนา ข้างเถิก ตามท

รณรงค์ รณ ว่ารบ รงค์ ว่าสนาม รวมกันว่า
สนามรบ โดยมากใช้หมายความว่า
รวมๆ ว่า การรบ

(๔๓)

ศัพท์และข้อความ คำอธิบาย

เครื่องสำหรับบรรจุรงค์ทรงวันเสาร์ เครื่อง
ส่นามทสำหรับแต่งออกไปรบในวันเสาร์

ผนิต บัด ทำให้มิดชิด

จันรรจา พก

พจนา คำพูด

อุปมา เปรียบ, การอ้างเอามาเปรียบเทียบ,
ของทนามาเปรียบเทียบ

หน้า ๒ สารพัด ทุกอย่าง ทั้งหมด

แล้วลูกเต่าเล็กก็หวงคอยท้วงติง หมายความว่า
ถึงสิ้นสมุทร ในครั้งทพากันเล่น
เรือมาตามทางก่อนถึงเมืองผลึก
นางสุวรรณมาลีให้สิ้นสมุทรอยู่ใกล้
ชิดคนเสมอ พระอภัยมณีไม่มีโอกาส
ได้พบสองต่อสอง

ดำเนินนาค เกินทอดแขนอย่างงดงาม

รัตน์ แก้ว, สิ่งที่มีค่ามาก ราชยาน

ศัพท์และความ

คำอธิบาย

รัตน - ยานทอง เขาความว่า ราชยาน
อย่างใด

จรัส แจ่มแจ้ง สว่าง

ครี ภูเขา

สรร เลือก, คี สวรร นางงามที่ไ้
รักใคร่เลือกแล้วว่างาม

ลีลา เต้นนวยนาด

จกรรม กริยาที่นักบวชเดินไปมา เต้นเปลี่ยน
อิริยาบถ เพราะนั่งมานาน หรือแก
่วงเหงาหาวนอน

เนนจกรรม เนนเป็นสถานที่สำหรับเดินจกรรม

นุช น้อง คำเต็มว่า อนุช แปลว่าน้อง

บุตรี ลูกผู้หญิง

ฤษี นักบวชผู้อยู่ในป่า

พระอาศรม ที่อยู่ของฤษี, นักบวช

กุมาร เด็กชาย

สำราญ สบายกายใจ

รมย์ น่ายินดีพอใจ, น่ายินดี

ศัพทและข้อความ คำอธิบาย

ภุมริน ศัพทเดิมว่า ภุมร แมลงภู่ง ผี

อินทนิล ดอกไม้อย่างหนึ่งสีม่วง

กระแต สัตว์คล้ายกระรอก

อรชร งาม

ตาปี คลอดปี

โสมนัส ปลายปลม

ตรัส พก

ประภาษ พก

หน่อนาถ ลูกกษัตริย์

ผันแปร ผันหนา, เปลี่ยนแปลงไป

อนชา นอง

หน่อไท ลูกกษัตริย์

บัลลังก์ แท่น

ผา หิน

พวงมาลา ดอกไม้

ถวาย ให้

นางเยาว์ นางสาว

โทมนัส เป็นทุกข์ใจ

ศัพท์และข้อความ คำอธิบาย

ประหวัด หวนคิด นึกน้อมเอามา อย่างเกี่ยว
กับ “กระหวัด”

หน้า ๓ อาลัย ห่วงใย, พัวพัน

กะนั่ง คึกคัก

โยม บิดา มารดา ญาติผู้ใหญ่ (เป็นคำ
พระเรียก)

ธรรมชั้น หมวกแห่งธรรมที่รวมกันอยู่ เช่น
ศีล เป็นหมวกหนึ่งในธรรมชั้น

ตัดสวาท เลิกรัก สวาท ว่าน่ารัก

สำเร็จ เสร็จ, แล้ว

เกี่ยว ทเกี่ยว, อย่างนั้น, แน่นนอน

มนุ ฤษ, นักปราชญ์ อ่านว่า มุน-น
เพอรบกับคำ “เจ้าคุณ”

โองการ คำศักดิ์สิทธิ์, คำพูดของพระราชา

เกี่ยว พกให้รัก

خاب ช่างเข้าไป, เสียว รู้สึกว่าเข้าไปใน
หัวใจด้วยความกำหนด

(๔๗)

ศัพท์และข้อความ คำอธิบาย

เสน่ห์ ลักษณะที่ชวนให้รัก

มารยา การล่อลวง

มานะ การถือตัว

กระษัตริ์ (โบราณ) คือ สัตว์ ผู้หญิง

พาที คำพค, พค

เพทุบาย ทำอุบาย, ทำเล่ห์กล

กรวดน้ำ แผ่ส่วนบุญโดยวิธีหลั่งน้ำ

เบองบาทบพิตร ไซ้เป็นลรรพนามแทนองค์
กษัตริย์

อดิศร ผู้ยิ่งใหญ่ยิ่ง อ่านว่า (อะ - ทิด
- สอน เพชรขกย “บพิตร”)

วรรณ พด้อยจากคำ ขาลยอวรรณ ห่วงใย,
คคณ

สมภาร การชบเลี้ยง

ละเมียด ละเอียดอ่อน

พรณ สร้อยคำ

ดาบส ฤษี, ผู้บำเพ็ญตบะ

ศัพท์และข้อความ คำอธิบาย

พรต การบวช

นิมนต์ คือนิมนต์ แต่ของการให้รับกษัตริย์แรก

กรุณา เพื่อบริกับ “คุณ”

เขษฐา พ

บรรพชา บวช

หน้า ๔ อดสำหรับ คือนอดสำหรับ สัมผัสกับ “ดาบส”

กระสันสวาท ใฝ่ใจรัก

กลบเกลื่อน ปกปิด

เงื่อนสาย อธิบาย

กุศล ความดี

ผลผลา คือผล ในทณหมายความว่า ผลบุญ
แต่ผลผลา ในหน้า ๓๗ หมายถึง
ผลไม้มัน, สิ่งที่มีผลดีได้

กระจ้อย ทวนอัย

สิกขา ศึกษา, บทเรียนให้รู้ ข้อคิด

สวดมนต์ ถอดคำอธิษฐานสำหรับเขี่ยกิ่ง

ศัพท์และข้อความ คำอธิบาย

ปรนนิบัติ แผลงมาจาก ปฏิบัติ - รัชไช้ ทะนุ

ยารัง

ทิพาवास ทอดยอนเหมือนสวรรค์. ทอดในกลาง-
วัน ตามธรรมดานักบวชทอดยุดย้อมมี
ทสำหรับทำการบำเพ็ญภาวนาเป็น
สองแห่งคือทอดในเวลากลางวัน กับ
ทอดในเวลากลางคืน

สาธ ความก, ใจ, กิ

นักเรศนิเวศน์วัง พระราชวัง

ตรุษ งานพชรนเรงในวสันตย มักใช้ควย
กนว่าตรุษสังกรานต หมายถึง
งานรณเรง ส่งบ่เการบ่ใหม่

วิวาห์ การแต่งงาน

บัญชา สั่ง

โชน การเล่นคล้ายละคร แต่สวมหัว
จำลองเป็นหน้าคน, หน้ายักษ์, หน้า
ลิง ฯลฯ ผู้เล่นไม่พูด มีคนเจรจาแทน

หนัง การเล่นใช้เงา

ศัพท์และข้อความ คำอธิบาย

ฉลอง มีการรณรงค์ในโอกาสที่เป็นมงคล
ทำบุญสมโภช หรือบูชาสิ่งใดสิ่งหนึ่ง
เช่น ฉลองพระ เป็นต้น

เกสัช โฮสธ ยา

เพลา เวลา

ภิปราย กล่าวอธิบาย, พก

ศรัทธา ความเชื่อในความดี, บุญกุศล

หน้า ๕ นิมนต์ เชิญ (ใช้กับสมณเพศ)

ดาวบส ตายส์ สัมผัสกับ “สาว”

อดส อายมาก

เป็นไรมี ไม่เป็นอะไรหรือ

สีก หมายถึงการลาออกจากเป็นภิกษุ

สามเณร และช

ฤกษ์พา เวลาอันเป็นมงคล ฤกษ์

มลทิน แปรเข่น

นินทา ว่าร้าย

พลาด แพ้

วิสัย ในขอบเขต

(๕๑)

ศัพท์และข้อความ คำอธิบาย

วิสัย ในขอบเขต

สามัญ ทัว ๆ ไป, ธรรมดา

สรรเสริญ ว่าดี

แถลง พกให้รู้

ครหา นันทาวาราย

อามฤต คืออมฤต ดีมาก ประเสริฐ โชคดี

วิบัติ ความฉิบหาย

บัดโถม พ้นจากความอับร่ำ มลทิน

ซังตาย แค้นทำ ทำโดยไม่เต็มใจ คือ

ซังกะตาย

วิญญาณ์ ใจ

ประสา ตามทำนอง

บาทบงสุ ทำน สรรพนามขององค์กษัตริย์

แถลงไข ชยาย ทำให้แจ้ง

ผิน เป่อน

นักสิทธิ ผู้สำเร็จวิชาชั้นสูง เช่น เหาะไ้

ผู้สำเร็จ

มุนิน คือ มุนี สมเด็จพระ "สันตมุนี"

ฤษนนเอง

(๕๒)

ศัพท์และความ คำอธิบาย

ชาโย ชักเข้าไปทำไม

เกสซ์ ยารักษาไข ในทันทหมายความว่า

หมากพลู

จริต กริยาอาการ

กันแสง ร้องไห้

เมตตา สงสาร

วาสนา บุญในชาติก่อน

โสดา คำเต็มว่า โสทายัน เป็นภุมิทันแห่ง

ความสำเร็จ ถือโสดา หมายความว่า

ถืออย่างผู้สำเร็จ คือไม่กังวลโลก

กรรมของสิ่ง

ออกโอรฐ ผู้ พก ชกปาก

มารศรี ผู้หญิง

ธานี เมือง

ทิพมาศ ล้วนแล้วด้วยทองคำเป็นของเทวตา

ปราสาท เรือนชน มียอดแหลม เป็นที่ประทับ

ของพระเจ้าแผ่นดิน

(๕๓)

ศัพท^๑และข้อความ คำอธิบาย
ไสยาสน^๑ แทน^๑ทนอน ใน^๑ทน^๑ไซ^๑เป็นคำกริยาว่า
เขา^๑แทน^๑ทนอน หรือ^๑นอน

อาสน^๑ แทน^๑

กมล ใจ

ตรมจิต เป็น^๑ทก^๑ช^๑

กัลยา ผู้^๑หญิง

สรด เค^๑ร

กระสัน ความ^๑ร^๑ต^๑ก^๑ส^๑ง^๑ใน^๑เร^๑อง^๑ร^๑ก^๑

หน้า ๗ อาลัยลาญ แห^๑ล^๑ก^๑ หว^๑ง^๑ไ^๑ย^๑ เสีย^๑ค^๑าย^๑

โภชนา อาหาร

กระยา ช^๑าว

เสวย กิน

ลิม^๑พระ^๑อง^๑ค^๑ ใจ^๑ไม่^๑อยู่^๑กับ^๑ท^๑ว^๑

สุรางค์ นาง^๑สน^๑ม^๑ นาง^๑พ^๑า ใน^๑ท^๑น^๑ห^๑มา^๑ย^๑ด^๑ง^๑
นาง^๑สน^๑ม^๑

นฤบาล พระ^๑รา^๑ชา

บรรทม นอน

กรม^๑ฤ^๑ท^๑ัย^๑ ต^๑ร^๑ม^๑ใจ^๑

(๕๔)

ศัพท^๑และข้อความ

คำอธิบาย

เอก^๑อัคร^๑สนม หวังหน้าสนม

อัคร^๑มาสย มี^๑จตุ^๑อาร์

สัง^๑เกต คุ^๑อย่างฉนวน

แคลง สย^๑

ภว^๑ไนย พระราชา

พระธิดา พระ^๑บทร^๑ของ^๑กษ^๑ตร^๑ย

ทรง^๑ธรรม พระราชา

ขนิษฐา ผู้^๑หญิง

ท^๑ไสยา เทย^๑งนอน

ยาม^๑อง^๑กลอง เสียง^๑ของ^๑กลอง^๑ตบ^๑อก^๑เวลา

ทำ^๑ทั^๑บ คุ^๑โตน^๑ร่า^๑ม^๑เ^๑นา

ประ^๑ณ^๑ต ไหว

บท^๑บง^๑ส ละคร^๑ง^๑เท^๑้า หมาย^๑ถึง^๑พระราชา

โพ^๑ยม พ^๑า

ประ^๑โล^๑ม กล^๑่อม

อับ^๑แสง แสง^๑ห^๑ร^๑ย^๑ห^๑ร^๑

นิ^๑รา^๑แรม คาง^๑คน

อ^๑ป^๑สร นาง^๑พ^๑า

ยุ^๑คัน^๑ธ^๑ร ช^๑อ ภา^๑เขา^๑ลก^๑หน^๑ง^๑ใน^๑บ^๑ริ^๑ว^๑าร^๑ของ^๑เขา^๑พระ

ส^๑เม^๑ร^๑ช^๑ง^๑ส^๑ง^๑ไ^๑หญ^๑

ศัพทและข้อความ

คำอธิบาย

วิโยค เศร้าโศก

พฤกษเทวา รุกขเทวคา, นางไม้

อุนรุธ คือพระอนรุธ หลานพระกฤษณะแห่ง
 กรุงทวาราวดี เรืองมว่าคราวหนึ่ง
 พระอนรุธไปเที่ยวล่าสัตว์ในป่า แล้ว
 เข้าไปพักแรมใต้ต้นไม้ใหญ่ ขณะ
 บรรทมหลับ เทวคามำอุ้มพาไป
 ให้ได้กับนางอชยา ลูกสาวเจ้ากรุงพาด
 แต่พอรุ่งเช้าเทวคามักพากลับไปส่งไว้
 ตามเดิม นางอชยาคิดการให้สามีมา
 อยู่ด้วย จึงบอกนางศกลักษณ
 (อีกชื่อหนึ่งว่า “พจิตรเลขา”) ให้
 วาตรูป ผูกนางศกลักษณรูกให้ คืบ
 วนมาก เมื่อนางพเลียงวาตรูป
 พระอนรุธ นางอชยาก็บอกว่า นั่นแหละ
 คือรูปสามของนาง ขอให้ช่วยเชิญมา
 นางศกลักษณรีบอาสาเหาะไปกรุง
 ทวาราวดี อุ้มเอาตัวพระอนรุธมา
 ให้นางอชยา

ศัพท์และข้อความ

คำอธิบาย

ภษพงศ^๑ วงศ์พระนารายณ์

ภษ พญานาค

อาทวา^๑ น้าอนาถ อ้างอ้าง เปล่าเปลี่ยวคงคา^๑ น้าอรรถ^๑ ถ้อยคำมธุรส^๑ หวานคณนาฝง

หน้า ๘

กาพย์^๑ คำร้อยกรองอย่างหนึ่งศุภลักษณะ^๑ หมายถึงนางศุภลักษณะทชวยวาทรูป

อุณรรทให้นางอวยาก เพราะใน ๒ - ๓

บรรพตต่อมากกล่าวถึงชื่อศุภลักษณะ

กยนางอวยากครั้งหนึ่ง

พรณ^๑ นามอันสูงของคนชั้นพราหมณ์

พราวแพรว งาม

วิหค^๑ คือ วิหค แปลว่า นกอภิวาท^๑ ไหว้ผ้าละออง^๑ ท่าน เช่นคำแทนชอกษทริย์อภิเษก^๑ แต่งตั้งโดยการทำพิธีมาคหมาย^๑ มิ่งหมายวิวาห์^๑ แต่งงาน

(๕๓)

ศัพท์และข้อความ

คำอธิบาย

มณฑล เขตภายใน

ซัซวาล แก้วมีค่า

กาลเม็ด กัดเม็ด คัด กัดเม็ด วิถีที่แยกคาย

หน้า ๕ อารมณ คุ้มใจ

ออม อ่อน อ่อนนุ่ม

หมาย หมายถึงกำหนดการของราชการ

สถาผล สถาพรผล แปลว่า ผลทมนคง

มนเทียร วัง

ตั้ง ทำ

ดำหมัดหมี่ คำมาก คำที่สุด

เสียน หนาม

พุดะ เป็นคำผู้หญิงขานรับเจ้านาย ปกติมัก
ใช้ เพคะ

ทรงยศ มียศ

บหจร เค้นไป

โถง กว้าง

ประภัสสร สว่าง งาม

พฤตมาตย์ อำมาตย์ผู้ใหญ่

ราชกวี นักปราชญ์ของพระเจ้าแผ่นดิน

ศัพทและข้อความ

คำอธิบาย

ชลักร ไหว้

นรินทร พระราชา

หน้า ๑๐

เพทไสย แขนงไสยศาสตร์

ชนบท บ้านนอก

แขวง อำเภอ

ไคลคลา ไป

ทิมดาบ ค้าหาพิภพเพอการเข้าเฝ้า

เวียงวังทั้งคัลลังนา เสนายกทั้งคัลลังก์ สมัย

โบราณมโหฬาร ๔ วรรคตว เสนายก

เทยขเทยคำแหงนรภูมิมนตรีฉนวน

หมายบอก คำสั่งเขียนเป็นอักษร

ใบศรี เครื่องสังเว

ราชวัติ รวแถวทมิฬตรบักเป็นระยะ ๆ

ฉัตรรอบ เครื่องสังคัลลารวม

วิเชียร เพชร

เชิงพาไล ระเบียง, เฝงพนอย่างระเบียง แดชน

ออกทางจวเรือน

เลขา คนเขียนลาย, วาตเขียน

ชวาลา ตะเกียง

(๕๕)

ศัพท์และข้อความ คำอธิบาย

เลากา สำเนียงเอนท้อจากภูเขา, อุทาน
สร้อยบท ไม่มีความหมายอะไร

ดาม ประกาย, ทาย, ประกอบ

ดาด ปู่แม่ ๆ

ชโลง ยกกระโห้บ่ง ๆ พยุง

สายระโยงระยาง สายโยงเส้า

นางมณฑา มารดาของสุวรรณมาลี

หน้า ๑๑ วอ คั้นหามมหลังคา

ขอเฝ้า พวกข้าทพวงบุญเจ้าอยู่

สถิต อยู่

สามานย์ ชั่ว, เลวทราม

สยุมพร แต่งงาน, อภิเษกแต่งงาน

ภาวนา สวทมนต์ค่อย ๆ

บัดสี น่าเกลียด ไม่ค่อยที่น่าจะต้องอายบ่ง

หน้า ๑๒ อภิเษก คำเต็ม อภิเษก คือทำพิธีรดน้ำ

แต่งงาน

หมองใจ ชื่นเคือง

อัประมาณ ตกทำอย่างน่าละอาย, ปราศจาก

เกียรตินยศ

(๖๐)

ศัพท์และข้อความ

คำอธิบาย

วิวาห์ แต่งงาน

แตกฉาน ทำลาย

จาบัลย์ โศกเศร้ารำไห้

มารดร มารดา

สารภาพ พกไปตามความเป็นจริง

อดสำห ค้ออดสำห แทะลค ^๕ ^๕ ^๕ ^๕ ^๕ เพื่อให้สมผลสัก
พรค

ภษา ผ่าน

สไบ ผ้าห่มไหล่เป็นแถบขาว ๆ

หน้า ๑๓

ถึลลศ เกิน

พยับ อากาศ ที่ ไม่ แจ่ม แจ้ง ตะวันชาย
ย้ายแล้ว

นิเวศน์ วัง

สังวาล สายสร้อยคอ

กำ แดง เป็นคำประกอย เช่น แดงกำ

น้ำฝาง น้ำทค้มกยเปลือกฝางมัสแดง

กระทรวง แผนกราชการ

อุโฆษ เสียงกุกก้อง

(๖๑)

ศัพท์และข้อความ คำอธิบาย
ไอศวรรย์ ราชสมบัติ ในที่นี้หมายความว่า

กรุง, เวียงวัง

ระบำบรรพ การพอนรำตามแบบแผน, ระบำ

โบราณ

เกศสนม หัวหน้านางสนม

อุดม สูงศักดิ์ แต่คำพูดสามัญ เช่นในที่นี้

หมายความว่า มากมาย

บรรจถรณ์ ทุนอัน

หน้า ๑๔ อาตุร โศกเศร้า

พุนเทว โศกเศร้า

อัมพร พ้า

ประทุน เครื่องหอม หอม

รวีร ดวงอาทิตย์

จักรวาล ทั่วโลก

มุลความ ความเค็ม (อ่านว่า มุน-ละ-ความ
เพื่อให้ครบพยางค์)

ไพริน ไพรี สัมผัส กับ “ทมิฬ”

ศัพท์และความ

คำอธิบาย

ทมิฬ ร้าย ุร้าย

ชลนา นาทา เป็นคำใช้ในขทกลอน มาจาก
 คำว่า ชลนัยน์ “ชล” ว่า น้า
 “นัยน์” ว่า ลูกตา

สมถวิล สม่ใจคึก

กำปั่น เรือใบใหญ่

อ้าลา กล่าวลา

หน้า ๑๕ อับจน ตกยาก

คลัวเคลือบ เคล้าเคลือบ แนนชึกเข้าไป

๒ ๒ ๕ ๒ ๕
 พ้อแพ คอ พ้อ ว่า งามพร่ง รุ่มน่มเต็มท

สบท กล่าววจาสาปแช่ง

ไสยา ไสยาสน์ (ในหน้า๗) หลั

สุวรรณภาชน์ จานทองคำ

สคนธ หอม น้าหอม

สคนธป่นสุวรรณ น้าหอมป่นทอง คือ ทอง
 คำแปลทบทเป็นผงทอง โรยในน้ำอาบ

หน้า ๑๖ เมาลี้ จุก, ผมจุก

๕
 ฐล ผุ่น, ละออง

ศัพท์และข้อความ

คำอธิบาย

อาตุร โคกชาลย์, โคกเคว้า

ชลนา นาคา

บิตุเรศ บิดา, พ่อ

ส้าอาง งาม, สวย

โพยม ฟา, ท้องฟ้า

มุ่นเกล้า ผม, ม้วนผม

หน้า ๑๗ เทพนม เทวดาประนมมือ, ลายเป็นรูปเทวดา
นมัสการ

กะรัต หน่วยมาตราซึ่งเพชรพลอย, น้ำหนัก
เพชรหน่วยหนึ่ง มีน้ำหนัก $\frac{๑}{๕}$ กรัม

ประหล้า เครื่องประดับสำหรับผูกข้อมอทำเป็น
รูปกลม ๆ คล้ายลูกประคำ, เครื่อง
ประดับคล้ายประคำ

ราชาวดี การลงยาสีฟ้ายนโลหะเงินหรือทอง

ทองพระกร กำไลทอง, กำไลมือ

ซื่อนนวมสวม ม้วนมรองเพื่อให้สวมนุ่มนวล

สบาย

เนาวรัตน์ ช่อแก้วแก่ประการ คือ เพชร,

(๖๔)

ศัพท์และข้อความ

คำอธิบาย

ทัชฌิม มรกต, บุษราคัม, โกเมน

นิล มุกดาหาร, เพทาย, ไพฑูรย์.

สังวาล สร้อยชนิดหนึ่ง ใช้สวมเฉียงไหล่

แก้วเก็จ แก้วอย่างคชชนิดหนึ่ง แก้วประดับ

ธำมรงค์ แหวน

จรัส สว่างไสว

เพทาย หินมีค่าชนิดหนึ่ง

โมลี ช่อกษัตริย์ยกย่องทรงผม ในทนต์หมายถึง

จักรพรรดิของโลก

ลลิตา เกิน

กฤดาการ สิ่งที่ทำสำเร็จ

ราศี ห่มหมอง เป็นทุกข์เป็นร้อน

ยศฐาน ยศและฐานันดร

อานภาพ อำนาง

หน้า ๑๘ อัญชลี ไหว้

บิตุลา ลูก คอพระอุปัชฌาย์ ลูกของอุปัชฌาย์
รศม

(๖๕)

ศัพท^๗และขอ^๗ความ คำอธิบาย
บา^๗ คือนางสุวรรณ^๕มาลี^๕ ป้า^๗ของอรุณ^๖ศรี^๕ม
อัย^๕ก็ ย่า, ยาย
ใช้^๖ใบ กางใบ^๖รับลมให้^๖ลมพัด^๖ไป
จรว^๖นาย ไม่มี^๕คำแปล มีแต่^๖จรว^๖ยาย คือ
ยาย^๕เลี้ยง^๕ของ^๖เจ้า^๖ซึ่งเป็น^๖โอรส^๖และ^๖ธิดา
พระเจ้าแผ่นดิน
นวล^๖หง ส^๕เนออนวล^๕งาม
มหา^๖ชลา ทะ^๖เล
เวหา^๖ ฟา, ทอ^๖งฟา^๖
คล้าย^๖คล้าย เคล^๕ื่อน^๕เรอ^๖ย^๖ๆ ไป
สาย^๖ชล สาย^๖น้ำ ทาง^๖น้ำไหล^๖ คำ^๕น^๖ถา^๖ร^๖บ^๖ส^๖ม^๖ผล^๖
ก็^๖เส^๕ียง^๖ธา ก็^๖เป็น^๖ “ธา^๖ชล” เช่น
“ซึ่ง^๕เก^๖ิน^๖น้ำ^๖ร^๖า^๖มา^๖ใน^๖ธา^๖ชล” หน้า ๕๐
หน้า ๑๕ ฟ^๖ฟอง ฟ^๖่น^๖น้ำ^๖ต^๖ง^๖เป็น^๖ฝ^๖อย
ระ^๖ว^๖ง เคร^๕อง^๖ขน^๖ผาย^๖
เว^๖ียน^๖ระ^๖ว^๖ง หม^๕น^๖เว^๖ียน^๖อย^๖าง^๖เคร^๕อง^๖ขน^๖ผาย^๖
ส^๖รีย^๖ฉาย แสง^๖ท^๖รว^๖น
รม^๖จักร เม^๕อง^๖ของ^๖ท^๖าว^๖ท^๖ค^๖ว^๖ง^๖ศ^๖ ซึ่ง^๕ศ^๖รว^๖สุวรรณ^๖

ศัพท์และข้อความ

คำอธิบาย

เคยไปอยู่ และได้อาศัยอยู่เป็น

เมีย จนมีลูกหญิงชื่อนรติ

สำคัญเข้ม ขุเข้มทิศซึ่งสำคัญมาก

ดาวศรชะระเข้ ดาวกลุ่มหนึ่งซึ่งเรียกว่าดาว

ระเข้ เป็นเครื่องหมายบอกทิศได้

อย่างใดในเวลากลางคืน

หน้าฉาน หน้าพระที่นั่ง หน้าพระตำหนัก ใน

บทกลอนใช้หมายความว่า หน้าสถาน

ที่นั่งของคนทั่วไปก็ได้ ไม่เฉพาะ

ของเจ้านายเช่น “แก่งควบขอคชียกา

ตรงหน้าฉาน” หน้า ๒๘

หน้า ๒๐ ปรางค์มาศ อาคารทศรางสูงมโหฬารเรียงกัน
ขึ้นไป

ชนน มารดา

พรรณนา เล่าเรื่อง, อธิบาย

อัยกา บิด, ทา

นรลักษณ์ ลักษณะเป็นมนุษย์, ลักษณะประณีต

ประพาย

ศัพทและข้อความ คำอธิบาย

พิศวาส รัก, รักใคร่

นั้ดดา หลาน

ประยูรวงศ์ วงศ์าคณาญาติ, เชื้อสาย

หน้า ๒๑ กลอยสวาท กลอย-ทรง, สวาท-ความรัก
รักใคร่เส่นหา

รองบาท รัยไ้

วนวัง วงทเป็นห้วงลก วนวัง ห่วงนำ

โดยมากใช้คำว่า วัจน

เกลื่อนกลา ไม่เกินเวลา (สียเกอนทวำนน)

เจีบครรรัก ครรรัก แปลว่า ท้อง เจีบครรรัก

ในทนค่อเจีบท้องก่อนลกจะออก

ลกภายในท้องจะคณลยทองเพอจะ

ออก ทำให้มารดาเจีบท้อง แส่คัง

ว่าเกอยจะคลอดแล้ว

บันบ่วน ความไม่เรยบรอย เช่นลมพคหวน

ไปๆ มาๆ

ระทวย หมคแรงหายไจรววยๆ

ผา หิน, คีลา

ศัพท์และข้อความ คำอธิบาย

นัยนา ลกทา, ทา, สายทา

นิจจาเอัย คือ อนิจจา แปลว่าไม่เที่ยงแท้ ไซ
เป็นคำอาทานแสดง เสียใจ เศร้าใจ
ผิดหวัง ฯลฯ อ-ไม่, นิจ-เที่ยง

วิญญาณ คือวิญญาณ ว่าใจ, ใจ

บันดาล ทำให้เป็นไป

โยคี คือ นักบวชชนิกหนึ่งซึ่งบำเพ็ญทบะ
คือเพียรละความชั่วในสันดานให้หมด
ไป โยคีมีหลายลัทธิต่าง ๆ กัน

กาลา คือถอยคำทอเย็บหรือบน ถอว่ามฤต
บันดาลให้เป็นไปดังใจประสงค์

ปลิดปลด ทาย, จากไป

หน้า ๒๒ สลอบ สันสทิ หมกความรูสึก

วายปราณ ทาย, สันชีวิต

พรต คือ จริยาวัตรอันเป็นกฎจากตอง
ประพฤติ

กรรมฐาน อูบายทางใจ คือวิธีทำใจเพื่อให้

ศัพทและข้อความ คำอธิบาย

สามารถบรรลุคุณวิเศษ, วิชิตังจิต
ชนิดหนึ่งเพื่อให้จิตสงบ แล้วจะเกิด
สมาธิและปัญญา เช่น พิจารณาศพ,
น้ำ, ดิน

กสณ วิหิงของกรรมาฐาน, การฝึกทาง
ใจนคหิง คือเพ่งอะไรก็ได้ให้ได
ภาพอนแนวนนคคไวโนใจ

อภิญญา คัพทเดิม “อภิญญา” ความรู้
อย่างสูงคือความรู้ที่ไต่คว้าความล้ำ
เร้า, ญาณชั้นสูงชนิดหนึ่ง สามารถ
รู้พฤติกรรมต่าง ๆ ที่เป็นไปได้ เช่น
มีหทัย, ทาทพย เป็นต้น

จบ หมด, ทว, ตลอด

ภาพไตร ภาพสามหรือสามภาพ คือ ตัววรรค
มนุษย์ และบาทาล “ไตร - สาม
ภาพ - ความเป็นอยู่”

หัวร่อ หัวเราะ

(๗๐)

ศัพท์และข้อความ คำอธิบาย

สีกาสีแก สีกา (คำ “สีแก” เป็นสร้อยคำไม่มีความหมาย) เป็นคำที่พระโศภิต

ผู้หญิง คำเต็มว่า อูยาสีกา

ชาย รีม, ข้าง

กระแสด ย่อมาจากคำว่ากระแสดชล เขาความ
ว่าน้ำ ชายกระแสด - รีมน้ำ, รีมทะเล

อาคม คาถาเสกเข้าที่ มาจาก คัมภีร์เวท -
มนตร์, คาถาศกคัสติ

สมาบาล คอขมา เขาความว่าล้างขยา

วิบัติ อันตรายอันทำให้เสียหาย

ฟายน้ำตา น้ำตาไหลนอง

มือยากได้ ไม่ออกไค้, ออกไม่ได้

เบยเบย เสี่ยงแพะร้อง ในท่นแปลว่าร้องดัง
ฟังนาเวทนา

ยามสามตา ยามสามตาเป็นวิภักตฤกษ์ยามอัน
เป็นมงคลตามวิชาหมอดู

ปลอด คอแคล้วคลาดจากอันตราย

(๓๑)

ศัพท^๑และข้อความ คำอธิบาย

กัจฉ^๑ คนโบราณเชื่อว่าเวลาคลอขลุ่ย^๑มก^๑
จะมาให้ร้ายมารดาและบุตร^๑จึงต้องม^๑
ยันตคาถาคุ่มกน

อิสโร เป็นใหญ่, อำนาจ

เกทภัย ภัยอันทำให้แตกหัก ในทนคอภัยอัน
ทำให้แม่และลูกตาย

พาน พย, ปะ, ลูกทอง

เทวอารักษ์ เทวคา^๑พร^๑กษา

ระเห็จเหาะ เหาะ ระเห็จเป็นสร้อยข

หน้า ๒๓ กฤดาการ การทศ^๑ค^๑ไ^๑วให้สำเร็จ, ฤกษ์งามยาม
ดี กฤดาธิการ หมายความว่าม^๑บุญ
ขารม^๑ ใช้หมายความว่าฤกษ์งามยาม
ดีก็ได้ เช่น “ช่วยแก้ไขไ^๑วเวลา
กฤดาการ คลอขลุ่ย^๑มาเป็นมนุ^๑ษย์
บุรุษชาย”

นลาภ หนาผาก

ละม้ายเหมือนพระอภัย^๑นั้นใจหาย รูปโฉม
เหมือนพระอภัยมณ^๑เป็นทศ^๑ศ^๑

โกธรรพ เขาเป็นโพรงสูงชัน

ศัพท์และข้อความ คำอธิบาย

แจ้วแห้ว สุกไส้มาก

คำรพ คือเคารพ สัมผัสกับ “นา”

อภิวาท อ่านว่า อบ - พิ - วาท เพอรบกับ
“คำรพ”

มัจฉา ปลา

อาสัญ ทาย

วิสัย ลักษณะ (“วิสัยอยู่ไกลกัน” ลักษณะ
ผิดแปลกกันมาก) อยู่ในขอบเขต
ธรรมชาติของสิ่งนั้นๆ

หน้า ๒๔ กิจกรรม คืออินเนกรรมณ์ การออกบวช กิจ
ของฤษเณเกินิจกรรม

ลีลา คือประสัประสา เรื่องราวธรรมนิยม
อย่าง

ตรจันทร วณจันทรชนสามคำ ถูกยกอย่าง
หนึ่ง....

โชค คราวดี

โฉลก โชค โชคดี

ลัคนา เวลาเกิด เวลาเริ่มตนกิจการ หรือ

(๗๓)

ศัพท์และข้อความ คำอธิบาย

สิ่งใด ๆ ก็เป็นมงคล

มหาอุจ คำแห่งเบื้องสูงของดาวพระเคราะห์
ที่เกินอยู่เวลาเกิด

สุตสาคร มีความหมายว่าเกิดริมทะเล

สาธุ ก็แล้ว เป็นคำรับอนุโมทนา

อสงไขย นับไม่ถ้วน อยู่มากหลายพันโกฏิ

อาภัพ วาสนาน้อย, ตกอับ, ไม่เฟื่องฟู

อัปภาย์ ปราศจากโชค

อาลัย เป็นห่วง, คิดถึง

อาสัณ ภาย

วิบาก กรรมอันเป็นอุปสรรค

ผิดเพศ แม้เป็นเงือก เพศพันธุ์ปลา ส่วนลูก
เป็นคน

สังเวชใจ สลดใจ อนาถใจ

ทำขวัญ คืยฉลองเพื่อให้จิตใจ

ธำมรงค์ แหวน

หัตถ์ มือ

ศัพท์และข้อความ คำอธิบาย

กฤษณ ^{กฤษณ} ตามลำพังศัพท์แปลว่า ^{กฤษณ} คุ้ม ^{กฤษณ} ใน ^{กฤษณ} ทน
^{กฤษณ} ผู้ประพันธ์หมายถึง ^{กฤษณ} บน

ทรงยศ คือพระอภัยมณี

หน้า ๒๕ เพลา ตก, หน้าขาวเวลานั่ง

เจ้าตา คือพ่อของแม่ ในทนต์คือ ฤษ

ดูจิมลมูลกพ่อเจียวหนอหว่า เป็นสำนวน

พูดแสดงความรักอย่างลึกซึ้ง

กษิรา ศัพท์เดิม "กษิร" แปลว่าน้ำนม

หน้า ๒๖ ศักดา ศัพท์เดิมว่า "ศักดิ" หมายความว่า

ฤทธิ์อำนาจ

ปี่, ตา "แต่มีคนมักสงสัยไม่อยู่เลย แลลย

หลยชนกลงวงถลา ถึงโยคคใจไหว

วันทา บอกเจ้าตาตามจริงทุกสิ่งอัน

คำว่า ปี่ หรือ ตา ในที่เช่นนั้น มี

ความหมายอย่างเดียว คือใช้เรียก

แทนชื่อพระแก้ว ๆ ทศนบนลธิ หรือ

เรียกชายทวไปทแก้วมอชชายช่นย

ช่นตา

ศัพท์และความ คำอธิบาย

วันทา ไหว้

ฤทธา อำนาศักดิ์สิทธิ์

หน้า ๒๗ จ้าน จิต มากยงนิก

กะเทย ไม่ปรากฏเพศเป็นหญิงหรือชาย

เล่ห์กระเท่ห์ กลอุบาย

คาบ ครึ่ง หนึ่ง

สวาหะ เป็นคำใช้ลงท้ายเวทมนตร์ ชงชน

ทันควย “โถม”

หัตยา ศัพท์เดิม “หทยา” แปลว่า หัวใจ

ใช้เช่นนั้น เพอสัมพันธ์ “ชก”

หน้า ๒๘ หน้าฉาน หน้าสถานทนง หน้าพรทณง หน้า

พระตำหนัก ในบทกลอนใช้หมายความว่า

ว่า หน้าสถานทนงของคนทั่วไป

ก็ไต่ ไม่เฉพาะของเจ้านาย เช่น

“แกลังควยขอค้อยกาตรงหน้าฉาน”

ทราวมคณอง ทราวม แปลว่า อ่อน, เบา

ในบทหมายถึงเด็กที่อยู่ในวัยซุกซน

(၈၆)

ศัพทและข้อความ คำอธิบาย

อย่าควบนักชกวงมาตรฐาน^๕ ขาพนมสอง^๕
 ประโยค คือ “อย่าควบนัก” เป็น
 ประโยคห้าม และ “ชกวงมาตรฐาน^๕”
 เป็นประโยคสั่ง

อธิวนันท์ อ่านว่า อช-ภิ-วัน เพ็ชรชัย “นย”
ภิญโญสโมสร สำราญยิ่งๆ ขึ้นไป

นิลมังกร อ่านว่า นิน-ละ-มั่ง-กอน

หน้า ๒๕ ปะรางควาน คอยกรังควานคงทไซในหน้า ๗๘
ว่า “ข้างเดียวพลบครบกวัน”
รวงควาน การรบกวนของผวย ไช
เป็น “วางควาน” เพอรยกย ดัง

หน้า ๓๐ ไตร สาม ไซ^๕เรยก^๕ฉาน^๕ง^๕หม^๕ของ^๕พระ^๕ มี
สาม^๕ผืน^๕เป็น^๕ประจำ^๕ คือ สยง จิว
สัง^๕นา^๕ญ^๕ เรียกว่า^๕ ผา^๕ไตร

ឧត្តា ឈប់ដំណើរ

มหาอุณาโลม จุดที่เริ่มไวยนหน้าผาก
 ตรงหว่างคิ้ว

(๗๗)

ศัพท์และข้อความ คำอธิบาย

สัทธาจารย์ นักสถิติเป็นอาจารย์

หน้า ๓๑ ฉาน คือ ฉน เป็นคำใช้คำหนึ่ง ไม่ใช่
"สัทธา" "สัทธา" "สัทธา" "สัทธา"
ทาสเพื่อรับกับ "สัทธา" เมื่อมี
คำว่าฉนและฉานใช้ทั้งสองคำจึงเลือก
เอา "ฉาน" เพื่อสัมผัสเทียบอย่าง
คำ ผกผัน ในอธิบายหน้า ๑

พลอย ประสม

มรรคา ศัพท์เดิมคือ มรรคา แปลว่า ทาง

หน้า ๓๒ แดดาล ในทหหมายควมว่า เสียใจ

ยมนา ชอแม่นา แต่ในทหหมายควมเป็น
มหาสมุทร

วายุภัส ศัพท์เก่า วายุภัส เป็นชอนก
ชนคหนึ่ง ทวีใหญ่มาก

หน้า ๓๓ ขน ใหญ่

หน้า ๓๔ มูลเหตุ เรื่องราวเหตุการณ์แต่คน จนปลาย
อ่านว่า มูล - ละ - เทก

อรินทร คือ "อริ" ใช้ในบทกลอน

ทิพโสศ มีทิพย์ คือสามารถรู้สิ่งใดได้เร็ว

(๗๘)

ศัพท์และข้อความ คำอธิบาย

หน้า ๓๕ บัณ พิน คอ “ปณ” สัมผัสกับ “ณ” แปล
ว่า แผ่นดิน

สกัตสะแกง เขากนกลางขวางหน้า

หน้า ๓๖ อาเพศ เสนอเป็น

หน้า ๓๗ ผลผลา ผลไม้ คอ ผล ในทันทมาความว่า
ผลบุญ แต่ผลผลาในทันทคือผลไม้

กาคัต เต็มท

นิลสินธพ อ่านว่า นิน - ละ - สิ้น - ทบ มาสคำ

มสา อ่านว่า มกสา เพชรขกย “สค”

พคเทจ

หน้า ๓๘ ยมทุค อ่านว่า ยม - มะ - ทค แปลว่า ผู้นำ
คนตายไปหาพระยมเพอรอคำคคคค

ตัดขาดปรารณา คคความอยากคคคคคค
หมค

อนิจจ คคอนิจจาแปลว่าไม่เที่ยง (อ+นิจ)

หน้า ๓๙ आयก คค आय สัมผัสกับ “ทกข”

ทกข คค ทกข สัมผัสกับ “อนิจจ”

อสกั อ่านว่า อะ - สบ - พง เพชรขกย
“ยบ” แปลว่า ไม่ค นำเกลยค

ศัพท์และความ

คำอธิบาย

เวทนา หมายความว่า ในที่นี้ว่า สิ่งที่น่าสมเพช
 ศิวาโมกข์ คือ ว่าขรมสุข โมกข์ ว่าพ้นทุกข์
 ศิวโมกข์ ว่าสถานขรมสุขพ้นทุกข์ภัย
 หมายความว่า นิพพาน ที่ใช้ว่า
 ศิวาโมกข์ เพื่อบรรยายถึง จินตนา
 ศิวาโมกข์ คือถึงแก่นนิพพาน

เบญจขันธ์ ห้ากอง ตามคัมภีร์คำสอนว่า กาย
 และใจมีรวมกันอยู่ ห้ากองคือ กองรูป
 กองเวทนา กองสัญญา กองสังขาร
 และกองวิญญาณ

ฉันท ๕ อย่างนี้ อย่างที่ทานเห็นชอบ

บิดา อ่านว่า บิด-ดา เพื่อบรรยายถึง “บิด” พ่อ

หน้า ๔๐ สาขล คือสายชล สายน้ำ

การุณย์ อ่านว่า กา-รุน-นง เพื่อบรรยายถึง “คุณ”
 ศัพท์เดิมว่า กรุณา สัมผัสกับ “ขลัง”

กระต่ายแก่ กระต่ายในนิยาย มีเล่ห์เหลี่ยม
 พลิกแพลงมาก ในที่นี้ว่ากระต่ายแก่

ศัพท์และข้อความ

คำอธิบาย

คือ กระทำขันธ์แก่ หมายความว่า
 แก่ทั้งกายทั้งการทลขันธ์

พรหมพรวต ปฏิบัติเช่นพรหม

หน้า ๔๑

ตัดขันธ์ คำเต็มว่า ขพทกษย แปลว่า สิ้นชีวิต
 คือตาย ขพทกลอนโดยมากใช้ย่อว่า
 ทกษย เช่น “พระมาโปรดหลานรัก
 ไม่ทกษย” ทนไซ้ว่า ทกษย เพชร
 สัมผัสกษย กษตรย

งานเครื่องงานกลาง งาน พนังงาน งานเครื่อง
 พนังงานจักของเสวยของใช้ งานกลาง
 พนังงานรับใช้งานเย็บเคล็ดท ไม่แยก
 ไว้ โดยเฉพาะ ในหน้าทเลขาน การ
 หรือเสมียน

หน้า ๔๒

อเบกขา หมายความว่า ในทว่า ไม่ลำเอียง
 ความเที่ยงธรรม
 สมบัค ผาลายต่าง ๆ ทมขอยสองข้าง เป็น
 ผ้านุ่งโจงกระเบน
 คัล ผ่าเจ้านาย

ศัพท์และข้อความ

คำอธิบาย

ตรลบ แปลว่า ฟัง

เศษเสาร ๗ เศษ ๗

ตติยยาม ยามที่สาม

ไตรเพท ข้อคัมภีร์ไสยศาสตร์ทั้งเดิม มฤคเวท

ยชวรเวท และสามเวท

หน้า ๔๓ กระสัน วิกิ สายกระสัน สายวิกิ สายขึงเหียน
(ต่างกับคำ “กระสัน” ในอธิบาย

หน้า ๔)

โป่ง ฝนเจ้าพวกหนึ่ง

สิงคลี วุ่นวาย พิสูจน์

หน้า ๔๔ โกลา คำเต็มว่า โกลาหล แปลว่า วุ่นวาย
ขุ่นขม

ขยัน คิ เขาท

หน้า ๔๕ บริน คอ ขรุ เพื่อดึงสัมผัสแกะคำ “สั้น”
เมื่อง

จำหนั บั ขั บั ขั บั เหมาะ กระชั

กาล ร้าย

ตะโพง ไห่ยง ๆ ไป

ศัพท์และข้อความ

คำอธิบาย

หน้า ๔๖ ทิมโอสถ ห้องแถวที่เก็บเครื่องยาในวังหลวง
 ทิมขวา ห้องแถวสำหรับปัก อยู่ทางด้านขวา
 สมประคิ ไก่สัคคิ พน

หน้า ๔๗ ตักษัย คช ทาย

หน้า ๔๘ มัง คช บ้าง ไซ้ตามเสียงพค

หน้า ๔๙ สุริยัน คช สุริย เพื่อส่งสัมผัสแก่คำ “ ะวน ”

นิลสินธพ อ่านว่า นิน-ละ-สิน-ทพ นิลแปลว่า
 คำ สินธพแปลว่ามาอย่างคตระกลท
 มาจากลุ่มนาสินธิ รวมความว่ามาคำ
 ตระกลอย่างค

กรินทร คช คร แปลว่า ภูเขา เพื่อส่งสัมผัส
 แก่คำ “ ธิล ”

นรินทร นร ว่าคน อินทร ว่าจอม รวมกันว่า
 จอมแห่งคน หมายความว่า กษัตริย์

กระสัน ผก วัค

จำนอง ทงใจ ผก

หน้า ๕๐ อทัย พระอาทิตย์ชน แต่ในทนมหายฉง
 พระอาทิตย์เท้านน

ศัพท์และข้อความ

คำอธิบาย

หน้า ๕๑ หาไหน (ที่) ที่ไหน

ที่นั่น คือ ท่าน เพื่อบรรณสมรสกับ “คุณ”

เส้น คำนี้ ออกจากคำว่า เส้นา เส้นา
แปลว่า กองทัพ เส้นี ว่าผู้อยู่ในกองทัพ
หมายความว่า ทหารหน้า ๕๒ อนิจจา คำแสดงความรู้สึกสับสน สงสาร สลดใจ
ใช้ว่า นิจา ก็มีโดยมาก เช่นในหน้า
๘๐ ว่า “นิจาเอ๋ยเคยขับให้จับจิต”
ระเลิดกระส้าง ซักเซไป เข้มแข็งไปหน้า ๕๓ ราชนา คำเต็มว่า อาราชนา แปลว่า เชิญ
ใช้แก่นักบวชจริต ในที่นี้ตรงกับคำว่า จาริต คือ
ธรรมเนียมศึกษา คือ เป็นศัพท์ยาสี แปลว่า การศึกษา
การเล่าเรียน

หน้า ๕๔ ผงคล ผ่นละเอียก ละของ

มสา อ่านว่า มด-สา เพื่อบรรณกับคำ “สัด”
พดไม่จริง

ศัพท์และข้อความ

คำอธิบาย

ปรานี เ็นค
 เอง^๔ พง^๒ แทก^๒ทน^๒ วนวาย^๒
 เอม^๕ เอม^๕ ส่น^๕เทา^๕ไป^๕ทง^๕ทว^๕

หน้า ๕๕

ระ^๕เริม^๕รึก^๕ ส่น^๕รว^๕ไว^๖ไว^๖ เหลว^๖ไหล^๖

ฉันทา ใน^๖ทณ^๖ทร^๖กย^๖คำ^๖ เกย^๖คณ^๖ท^๖ หมาย^๖
 ความ^๖ว่า^๖ ชง^๖เกย^๖ค^๖ ชง^๖ชง^๖

รูป คำ^๖สรว^๖พนาม^๖ขรย^๖ท^๖ท^๖ท^๖นง^๖ เป็น^๖ค่าน^๖กย^๖ขว^๖ช^๖
 พก^๖กย^๖คณ^๖ท^๖ล^๖ล^๖

ตรัส^๖ คช^๖ ทว^๖ส^๖

สาธ^๖สะ คำ^๖พค^๖แสด^๖ก^๖ความ^๖เคาร^๖พ^๖ เท้า^๖กย^๖ว่า^๖
 “เจา^๖ประ^๖คณ^๖ค^๖แล^๖ว” ยอ^๖จาก^๖คำ^๖เต็ม^๖
 ทช^๖อน^๖กน^๖ว่า^๖ สา^๖ธ^๖! สา^๖ธ^๖!

การ^๖วะ เคาร^๖พ^๖ น้า^๖เคาร^๖พ^๖วาง^๖วาย^๖ ตาย^๖หน้า ๕๖ พจนารถ คำ^๖พค^๖ พค^๖ ถ^๖ล้า^๖ว^๖ทช^๖ย^๖

ชวัน^๖ คช^๖ ชว^๖ท^๖

เชอ^๖ไข^๖ วง^๖ควาน^๖ ลุก^๖

๘๘๘
ศัพท์และข้อความ

ทางเขย เกกผชายครึ่งกอน ถึงไมไ้
เขยชาตจน แตไ้ผมถกอยางทางเขย
เกก ๗ กม ึ่งเรยกผมของเกกไทย
เชนนนว่าทางเกก

ทศปาโมกษ์ อาจารย์ผู้มอบเสียงโถงคัง

หน้า ๖๓ จาม คนพวกแซกโบราณพวกหนึ่ง ปนกับ
เขมรอยู่ทางซ้ายมือของฉนวน

หมายเหตุ ข้อความเกี่ยวกับเมืองและประเทศต่าง ๆ ในหน้า ๖๔-๖๕ นี้ ต้องไม่พิจารณาในแง่ภูมิศาสตร์อย่างเคร่งครัด ข้อข้างข้อ ก็แปลออกว่าหมายถึงเมืองหรือประเทศใดในปัจจุบัน เท่าที่แน่หรือพอจะสันนิษฐานได้จากถ้อยคำนี้ ให้ไว้ดังต่อไปนี้

หน้า ๖๔ กิ่งต่ง กวางต่ง
 กิ่งจว กิ่งเจา หรือ ชังเจา
 อายมย เขหม่ง
 อรม เมืองหรม ทรก คอเมืองฮัลทอนยล

(๘๗)

ศัพท์และความ

คำอธิบาย

สุหรัต สุราท ชอทว่า สุราทนนกปราชญ์
คระเนกนหลายอย่าง ความเห็นทใกล้
กัน คออาทตรงกบชอ เมืองโบราณ
ในอินเเกียทว่า สุราษฏร์ จังหวัททาง
บักษไคชองเราชอว่า สุราษฏร์ธานี
มาจากชอน สุราทในบัจจุบันอยู่ทางทิศ
ตะวันออกชองอินเเกีย จังหวัทขอมเขย
อ่าวแคมเขย

บัตหนา ปาฏลิตบทร บัตนเรยกว่า บัตนะ
ปะหัง อยู่ไนแหลมมลายู ทอเประลงไป
บังกะเราะะ มชอเมืองเสยงคต้ายกันนว่า บังกะโล
ไนแคว้นมหิสาสร์ไนอินเเกียไค
อัดแจ คอ จัน เรยกว่า อัดแจ ตามลำเนยง
มลายูอยู่ในเกาะสุมาตรา

หน้า ๖๕

โรมวิสัย แคว้นโรมัน

อภัยสาลี คอ ไพสาลี เมืองโบราณไนอินเเกีย
ครึ่งพททกาล

วิลาค มคำ เปอรเซย แปลว่า ฝรั่ง

ศัพท์และข้อความ

คำอธิบาย

หน้า ๖๖ รอม รวมเข้าหากัน

หน้า ๖๗ ถนนพระราม ถนนที่พระรามจงข้ามจากฝั่ง
 ๑ แยกไปยังเกาะลังกา

หน้า ๖๘ เดือนเที่ยง พระจันทร์อยู่กลางฟ้าตรึงครีษ

หน้า ๗๑ เกณฑ์หัด ข้อทหารกองหนึ่ง ในสมัยโบราณ
 เรียกเต็มว่า อาสาเกณฑ์หัด หรือกรม
 เกณฑ์หัด อย่างฝรั่ง

กองขึ้น กองประจัญบาน

นารำหาน นางห้าม ในทหหมายควมว่า พระสนม

หน้า ๗๓ เล่นก้าว เรือใบเวลาเล่นทวนลม จะเล่นตรงไป
 ยงทหหมายม่ไค่ ทองเล่นเฉียงไปขวา
 ทซ้ายท กลับไปมา ค่อย ๆ ไกลท
 หมายเขาเซนนเรยกว่า เล่นก้าว

หน้า ๗๔ ลูกส้มเกลี้ยง ลูกขนขนาดเท่าลูกส้มเกลี้ยง
 ราโท ไม่ประุกอยแคมเรือ

คางเหลือง เป็นภาษาใช้ในการชนไก่ หมาย
 ควมว่า เกอຍตาย จวนตาย

เครื่องอาน เครื่องกิน หรือเครื่องเซ่น

(๘๕)

ศัพท์และข้อความ

คำอธิบาย

- หน้า ๘๘ อภัยศ ปราศจากเกียรติยศ
ชะงาก อ้าปากหงับๆ ด้วยอาการชัก
ชโลง รุ่ง พยุง
โหลง ผี เช่น ผีตายโหลง
- หน้า ๘๙ ไม่รู้สึกงวยงงให้หลงไหล ขยายความให้
เต็มว่า ไม่รู้สึกตัว มีอาการงวยงง
ให้หลงไหลไป
ปราย ชัก ลากให้กระจายไป ไข่เต็มๆ ว่า
ไปรยปราย
- หน้า ๘๐ กระแส เลี้ยงแจ้ว
เลี้ยงยังแล้ว ความว่าให้แล้วไปเลี้ยง อย่างเกี่ยว
กับในสังขตของตอนเลือกคู่ว่า “เราจะคิด
ปลุกฝั่งเลี้ยงยังแล้ว”
โอโหสิ เลิกแล้วต่อกัน ไม่เอาขยาปกรรมแก่กัน
- หน้า ๘๑ ขบ วัตรัง ปวด
- หน้า ๘๓ นิพพาน ตาย กษัตริย์ตาย ชาวบ้านมักพูดว่า
นิพพาน
พุทธันดร หมายความว่า ชั่วระยะพระพุทธรูปเจ้ามา
ครองครองคหิง

ศัพทและข้อความ

คำอธิบาย

หน้า ๘๔ ระเเยียบ สังค

นิกาลย์ ตาย

ขนอง หลง

หน้า ๘๕ ตร. คัสตราเป็นรูปสามง่าม

မဝဇ္ဇေဝ ဘဝိမဝဇ္ဇေဝ

ឋាន ដ៏

ตราพระราชโองการ
ตราประจำตำแหน่งนายกรัฐมนตรี

๗ ๕ ๕
ในเรือน

หน้า ๘๖ บดินทรสาร คอ บดิศร แปลว่า ผู้เป็นเจ้าเป็นใหญ่
ทวิเชน บดินทร เพชรบดผสมผลกข บน

ทิวเขน บกนทว เพอวบส่มผลภข บน

หน้า ๘๗ เยาวพา คช ๒๒ ว่า ชื่อนว

ภาษา อย่าง อธิบาย ในทันทีว่า

“ประสาธน์”

หน้า ๘๘ เวียนระวัน วนไปมา หมนเวียนไปมา

พรา คิ พรม ประ โปรย

หน้า ๘๘ ไตรยัค สามัค ในท่นหมายควมว่า แจ้งใจ
การปราชยัคเชณ

การปราบยุคเข็ญ

หน้า ๕๐ อัญญา คำเต็มว่า อัญญาสัย นิสัยใจคอ ชารมณ

